

**Innovatív törekvések és tehetséggondozás
a kalocsai tanítóképző intézetben**

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
1. Az önálló tanítóképzés kezdetei Magyarországon	5
2. Kalocsa mint iskolaváros a dualizmus korában	8
3. A kalocsai római katolikus tanítóképző intézet fejlődéstörténete	12
3.1. A római katolikus tanítóképző szervezése és megalapítása (1843-1856)	12
3.2. Két évfolyamos római katolikus tanítóképzés (1856-1870)	15
3.3. Három évfolyamos római katolikus tanítóképzés (1870-1883)	16
3.4. Négy évfolyamos római katolikus tanítóképzés (1883-1918)	18
3.5. Öt évfolyamos római katolikus tanítóképzés (1918-1948)	21
3.6. A tanítóképző átalakítása (1948-1957)	25
4. A tanítóvá nevelés sajátosságai és innovatív törekvései Kalocsán	27
4.1. Mennyey József: Nevelés-, és tanítástan és Bárány Ignác: Tanítók könyve című munkájának összehasonlító elemzése a tanítókép tükrében	27
4.2. A tanítóképző főbb nevelési elvei	29
4.2.1. Vallásos nevelés	30
4.2.2. Testi nevelés	30
4.2.3. Erkölcsi nevelés	31
4.3. A nevelés innovatív színtere: a Tanítók Háza	32
5. A tehetséggondozás és hatása néhány életpálya bemutatásával	38
5.1. Önképzőkör	39
5.1.1. Dr. Tímár Kálmán	42
5.1.2. Pákolitz István	45
5.2. Ének-, és zeneoktatás prioritásai	49
5.2.1. Énekoktatás a tanítóképzőben	49
5.2.2. Hámory Imre	50
5.2.3. Zenei képzés a tanítóképzőben	52
5.2.4. Kántorképzés	53
5.2.5. Dr. Sztára József	56
Összegzés	60
Felhasznált források és irodalmak jegyzéke	62
Mellékletek	71

Bevezetés

Tudományos diákköri dolgozatunk a kalocsai római katolikus férfi tanítóképző intézet több mint egy évszázados fennállásának (1856-1957) fejlődéstörténetét mutatja be. Fókuszál annak úttörő reformjaira, egyedi sajátosságaira, valamint innovációira, miközben reprezentálja az intézményben zajló többbretű nevelés és magas fokú tehetséggondozás hatását.

Kalocsa Város szülöttjeként, mint végzett tanító, és a neveléstudományi mesterszak hallgatója – aki mindig is fogékony volt a történelem iránt –, kézenfekvőnek tűnhet a téma kidolgozása melletti döntés. A vizsgálódás tárgya azonban kevésbé kutatott terület, mely ez idáig szinte teljesen kívül esett a neveléstörténet perspektíváján – új aspektusú, összegző jellegű nyomtatott kiadások híján –, továbbá hiányosságként mindenképpen említésre méltó, hogy napjainkban a helyi lakosok nagy része sincs tisztában azzal, hogy mekkora jelentőséggel bírt Kalocsa hajdanán, illetve hogy micsoda úttörő tevékenységet végeztek a jezsuiták városunkban.

Kutatásunk során feltáró és feldolgozó módszereket választottunk, mely szóbeli informálódással, könyvtári búvárkodással, és irattári vizsgálódással kezdődött. A feldolgozása hosszas és mély kutatómunkát igényelt, a fellelhető csekély mennyiségű nyomtatott irodalom, és az annál jóval nagyobb terjedelmű, felbecsülhetetlen értékű eredeti dokumentumoknak köszönhetően.

Főként primer forrásokra támaszkodtunk – mivel az események feltárásához levéltári, múzeumi, nevelés-, oktatás-, és helytörténeti anyagok; iskolai gyűjtemények, és értesítők álltak rendelkezésünkre – illetve mindez kiegészült a korlátozott információs csatornák adta lehetőségekkel: (az intézményben végzett, illetve a különböző területeken szakavatott személyekkel készített) interjúkkal, ikonográfiai-, és folyóirat elemzésekkel.

A vizsgálatot az elméleti kutatásra alapozva mutatjuk be a képezde történetének összegzését, bepillantást adva a mindennapokba, kitérve annak fontosabb szervezeteire, és rávilágítva azon innovatív tevékenységekre és eredményekre, melyek jelen voltak az intézmény életében. A tehetséggondozás hatását egy-egy (tanár, diák) elismerésre méltó életpályájának ismertetésével, elemzésével támasztjuk alá, egyértelmű bizonyítékát adva, hogy az intézet pedagógiai nézetei és haladó szellemisége példaértékű lehet a XXI. század iskolái, valamint nevelői számára is.

A kutatás során az alábbi kérdésekre kerestük a választ: Melyek voltak az intézmény fejlődéstörténetének legfőbb csomópontjai? Milyen szerepe és hatása volt a tanítóképzőnek a tehetséggondozásban? Melyek voltak a tanítóképző innovációs törekvései és egyedi sajátosságai? Kik és hogyan alapozták meg a képzés szellemiségét és a professzionalizációt?

Célunk, hogy hiánypótló feltárás és feldolgozás által kapjon publicitást a tanítóképzés egy elfeledett szegmense, és továbbörökítsük a jövő nemzedéke számára – gyarapítva ezáltal a neveléstörténet, illetve Kalocsa Város helytörténeti kutatásait. A következőkben – a korlátozott terjedelemre való tekintettel – a teljesség hiányával büszke visszatekintésem olvasható a nemes gondolatokat közvetítő intézményről, melynek újszerű lépései, és nevelési elvei napjainkban (is) aktuális kérdésköröket feszegetnek és a nevelésben fontos prioritásokat képeznek.

1. Az önálló tanítóképzés kezdetei Magyarországon

A XVIII. század közepéig jellemzően a megfelelő szellemi tudással rendelkezők közül bárkinek megadatott a lehetőség, hogy tanítónak álljon, mivel a pontos módszertani ismeretek és a pedagógia nem képezték az elvárások részét [Fehér 1994, 103]. A tanításhoz így a korban nem volt szükség képesítésre, pusztán az elsajátított tananyag és az iskolásként megismert módszerek alkalmazására, hogy valakiből jó tanító válhasson. Ennek egyetlen elősegítője a gazdag ismeretanyagon kívül a segédtanítóság volt, mely során a népiskolából kikerülő ifjú, tanítójuk irányítása alatt sajátította el a mesterséget. Jellemzően az 1868 előtti népiskolák, ezt követően az elemi iskolák esetében osztatlan képzésről beszélhetünk, hiszen a tantárgyakat egyetlen pedagógus tanította [Fehér 1994, 103].

A mai tanítóképzők elődeiként a felvilágosult abszolútizmus idején 1770-től 1840-ig alkották az iskolaszervezet szerves részét a normaiskolákban működő tanítóképző tagozatok; melyek Mária Terézia kezdeményezésére jöttek létre [Beke 2008]. „*Az iskolamesterségre készülők iskolája*” egyéves tanfolyamként elméleti és gyakorlati képzést biztosított a jövő nemzedéket okítani kívánók számára, hogy az 1777-es *Ratio Educationis* értelmében létrejött normaiskolákba megfelelő tanerőt képezzenek [Báthory - Falus 1997, 181]. A képesítés nélküli tanítók 3-6 hónapos képzés után megszerezhették képesítésüket, így az iskola nagy népszerűségnek örvendett. Sorra nyitottak meg az intézmények – először 1775-ben – Pozsonyban, majd Kassán, Budán, Nagyváradon 1777-ben, Besztercebányán, Győrött, Pécsen pedig 1778-ban [Lantos é.n.]. A korban fontos előrelépéseket tettek az oktatás-nevelés kérdésében, amikor a normaiskolai képzés kapcsán kibontakoztak a (ma is használatos) módszerek formái, és eljárásmodjai, és a hospitálás. A jelöltek itt már elsajátíthatták a didaktika, a nevelélmélet és a módszertan főbb elemeit, s tanítói kézikönyvek segítségével végezheték munkájukat [Fehér 1994, 104].

A XIX. század első felében már preparandianak nevezték a képzőintézetek, ahol prepának hívták a tanítójelölteket. 1806-ban a második *Ratio Educationis*ban írottak szerint új szabályozások léptek életbe a katolikus iskolaügy berkeiben is [Báthory - Falus 1997, 181]. a magyar neveléstudományi szakirodalom neves úttörői: Szilasy János, Majer István, Rende József, Beke Kristóf és Beély Fidel voltak, akiket fontos megemlítenünk. Az első hazai pedagóguslap pedig *Religio és Nevelés* címmel 1841. és 1849. között jelent meg a katolikus egyház kiadásában [Báthory - Falus 1997, 181].

Egerben 1828-ra datálható, amikor létrejött az első magyar tannyelvű, önálló intézmény – a több évfolyamos katolikus képző, a korszerű igényeknek megfelelően. A korban Majer Istvánról – esztergomi tanítóképző vezetője, később kanonok, s püspök – sem szabad megfeledkeznünk, aki a magyar tanítóképzés, felnőttoktatás és népművelés korai szakaszában kiemelkedő munkát végzett [Báthory - Falus 1997, 181]. Mária Terézia idején betelepült apácarendek létrehozták a városi polgárlányok iskoláit és a nemesi leányok nevelőintézeteit, melyek száma a XIX. században szépen fokozatosan bővült. 1777-es rendelet alapján szervezett öt királyi akadémia katolikus volt, s bölcséleti és jogi fakultás (1848-ig) mellett három püspöki líceumban folyt az oktatás [Báthory - Falus 1997, 180-181; Mészáros 1997, 178-183].

1835-ben merült fel először azon gondolat, hogy magyar nyelvű mesterképzőket¹ létesítsenek, a népnevelés fejlesztése céljából. Az 1842-es királyi rendelet alapján önálló királyi katolikus intézeteket állítottak fel Érsekújváron, Miskolcon, Szegeden valamint Pécsen, ahol két éves magyar nyelvű oktatást folyt [Beke 2008]. Az ifjak a gimnázium négy osztályának elvégzése után jelentkezhettek az elméleti és gyakorlati képzést nyújtó intézetbe, hogy a két évfolyamos képzés után népiskolai pedagógus válhasson belőlük.

A dualizmus korában (1848-1929 között) a közoktatást, a különféle társadalmi igények kielégítésére alkalmas, sokféle iskolatípus egymás mellett élése jellemezte. A legalsó szintje az elemi iskola, mely sikeresen visszaszorította az analfabetizmust (hisz míg 1870-ben a magyar népesség 31%-a, addig 1910-re már a 68%-a tudott írni és olvasni), az 1868-as népiskolai törvénynek hála [Mészáros 1996, 49]. Eötvös József báró, kultuszminister ugyanis egy európai színvonalú, korszerű elemi oktatást vezetett be modern pedagógiai nézetekkel, s elrendelte a 6-12 éves gyerekek általános tankötelezettségét [Szakál 1934]. A törvény kedvezően hatott az intézmények számának bővülésére, hiszen lehetőséget biztosított a különböző felekezetek számára, hogy elemi-, középiskolát, illetve tanítóképzőt alapítsanak, ahol ők választhatták meg a tantervet, a tannyelvet, a tanító személyét valamint a tankönyvet. Pályázati úton írott – az országot lakó népek nyelvén kiadott – tankönyveket készítettek, s egyre bővülő szemléltető eszközökkel (térképek, földgömbök, stb.) oktatták az ifjúságot [Mészáros – Németh – Pukánszky 2003].

¹ „olyan tanoda, melyben azok, kik iskolamesteri hivatalra vállalkoznak ... jó elemi és nemzeti iskola tanítókká, népnevelőkké, orgonamesterekké és falusi jegyzőkké képezetnek...” Timár Kálmán írása szerint [Tanítóképző Ért. 1937/8, 8].

A középszintű iskola esetén két fő típust különböztetünk meg egymástól: a gimnáziumot, illetve a reáliskolát. Míg az előbbi az általános humán nevelést tűzve ki célul, egyetemre, főiskolára készítette fel tanulóit, addig az utóbbi a természettudományok, a műszaki ismeretek és a modern idegen nyelvek ismeretének átadására fókuszált [Báthory - Falus 1997, 181]. A jövő elitjét, – ebből kifolyólag – a gimnáziumot végzett, polgári magatartásmintához szokott „úriemberek” alkották, miután elvégeztek valamely felsőoktatási intézményt – hogy mai szakkifejezéssel éljünk.

Az egyetemen (az 1848-as törvény alapján) tanszabadság működött. Külön tanszékké nőtte ki magát a természettudomány, bevezették az orvosdoktori képzést, a jogi karon új szaktanszékként létrejött az államtudományi szak, továbbá differenciálódtak a humán tudományok, és szaporodtak a modern nyelvi tanszékek. A tehetséges fiatal tudósok számára adjunktusi intézményt hoztak létre, hogy a professzorok mellett tevékenykedhessenek, magukba szívva a tudást [Németh 1990]. Az oktatás eredményessége így a gazdaság látványos növekedésének feltétele és egyben ösztönzője is volt. A korszerű iskolarendszer és a tudományos intézményhálózat pezsgő szellemi központjául a Magyar Tudományos Akadémia szolgált, ahol nemzetközi jelentőségű tudományos eredményeket értek el. Sorra alakultak meg az ország távolabbi vidékein – kulturális központot létrehozva – az egyetemek: 1872-ben Kolozsváron, majd Debrecenben, Pozsonyban, 1874-ben pedig Zágrábban [Mészáros 1996]. A századfordulón (hallgatói létszám alapján) a budapesti volt a világ 3. legnagyobb egyeteme, mely a nyugati társadalmak tekintetében nagy jelentőséggel bírt [Szakál 1934]. *A friss diplomások külföldön gyarapították ismereteiket, majd hazahozták a kor legújabb tudományos eredményeit, kételyeit, gondolatait és ízlésvilágát (például Berlinből, Londonból, vagy Párizsból)* [Mészáros 1991].² Az ország kezdett felzárkózni Európához és a fejlődés vonalára lépve kölcsönhatásban élt a világ anyagi és szellemi kultúrájával - nemcsak befogadva, de gazdagítva is azt.

A következőkben a magyar középfokú tanítóképzés – mely 1828-tól 1959-ig tartott – egy elfeledett szegmensét fogjuk bemutatni, a kalocsai férfi tanítóképző intézet fejlődéstörténete által, mely átfogó képet ad a kétéves praeparandia megalapításától fogva a három, négy, majd öt éves képzésen át a gyakorlóiskolával és internátussal felszerelt intézmény professzionalizálódásáig.

² Jelenleg például az Erasmus ösztöndíjprogrammal valósíthatják meg ezt a hallgatók, illetve a különböző intézmények partnerkapcsolatai által biztosított külföldi kiutazások révén.

2. Kalocsa mint iskolaváros a dualizmus korában

Kalocsa, hazánk középső részén, a Duna bal partján fekszik; s több mint ezer éves múltja tekint vissza. Érseksége a Szent István királyunk által alapított tíz egyházmegye közül az első között volt, alapítólevele azonban nem maradt fent az utókor számára.³ A város első érseke a neves Asztrik⁴ apát volt, aki elhozta Rómából a Szent koronát őfelségének. Őt királyi kancellárok, és hadvezérek követték az érseki székből [Romsics 1999].⁵ A török hódoltság (1526-1686) idején faluvá zsugorodott – a rombolásnak és a fosztogatásoknak köszönhetően – a hajdanán szebb napokat élt város; s később annak ellenére, hogy újjáépítették, nem érhetette el korábbi középkori fényét.

A XIX. században Kalocsa messze elmaradt Magyarország fejlett színvonalától. Ennek oka egyrészt a katolikus egyház gazdasági, politikai, és közéleti autokratizmusában keresendő, másrészt kedvezőtlen fekvése és talajviszonyai miatt [Gergely é.n.]. Számos természeti és történelmi csapás érte, melyek következtében kevésbé fejlődött, mint a többi virágzó alföldi város. Azon tény is csak előrehaladását csökkentette, hogy a hosszas parlamenti harcok ellenére, a vasút fővonala elkerülte; így ipar hiányában nem indulhatott meg számottevőbb gazdasági, illetve társadalmi fejlődés.

Gazdasági szempontból vizsgálva a kérdést látjuk, hogy lakosságát nagy részt földművelő, jobbágy-parasztok, néhány iparos, és az a kor értelmiségét adó tanítók, papok alkották [Gergely é.n.].⁶ Kiemelt szerepe volt a néphagyományoknak, népművészetnek, valamint az egyházi ünnepeknek; melyeken a város apraja-nagyja részt vett. Ebből is szépen kirajzolódik, hogy az alacsony számú népesség ellenére viszonylag fejlett társadalmi élet jellemezte a lakosokat. Ahogy a továbbiakban rámutatunk, ebben meghatározó szerepe volt a katolikus egyháznak, és az általuk alakított egyesületek gondos munkájának [Gergely é.n.].

³ Az első főszékesegyház alapfalai a mai Szentháromság tér alatt találhatók, de eddig még nem kezdeményezték teljes feltárását [Romsics 1999].

⁴ Asztrik/Aserik (?-1034): A magyar történelem nagy és érdemes alakja volt. Szász származású, első kalocsai érsek. Géza fejedelem kérésére jött 994-ben Magyarországra keresztelni, majd 1005-től Sebestyén esztergomi püspököt helyettesítette. Szerzetes társai Pannonhalmán építettek kolostort. I. István hű, bölcs tanácsadója volt egyházi és politikai ügyekben. Neki köszönhető, hogy I. István koronát és rendelkezési jogot kapott (mely a mindenkor királynak a pápa és utódai helyett való intézkedést tett lehetővé) II. Szilveszter pápától. Részt vett a Frankfurti zsinaton mint magyar érsek 1007-ben [Czajtányi 1971, 236-237].

⁵ A kalocsai tanítóképző fennállása (1856-1957) alatt a kalocsai érsekek kronologikus jegyzékét lásd: Mellékletek, 1. számú melléklet.

⁶ A gazdasági élet közepes színvonalúnak mondható, s nehéz helyzetben volt; főként a szociális helyzet miatt. Mivel a lakosok nagy része szegény sorból származott, az iparosok kereslethiány, a kialakuló polgárság pedig a kínálat szűkösségére panaszkodtak. A helyzeten tökebehozattal, munkahelyek teremtésével, és a munkabérek emelésével kellett volna segíteni [Gergely é.n.]. Napjainkra ezen helyzet mit sem változott.

Mindenkor az összetartást helyezték előtérbe, a vallási erkölcs, a hazafiság, a szellemi előremozdulás, és a közművelődés szellemében tevékenykedtek.

A település ezen időszakban nőtte ki magát az ország egyik jelentős művelődési fellegváraivá. Az utcák, a főter építészeti képének, az intézmények arculatának kialakítása, a színvonalas iskolák sorának alapítása – szemben a környező mezővárosokkal – az érsekek érdeme [Bárth – Bárthné 1983, 215-216]. A városban pezsgő kulturális élet folyt, s számos tudományos társaság megalakulásával (mint például a *Katholikus Legényegylet*, vagy *Tűzoltóegylet*) magas szintű összejöveteleknek adott helyet. A főpapok jövedelmük jó részét kulturális igényük, és jóakarataik szolgálatába állítva – a művelődéstörténet fontos állomásaiként – székvárosuk iskoláinak megalapítására, fenntartására, és folyamatos fejlesztésére fordították [Asbóth-Romsics 1998, 42-210]. A neves kalocsai érsekek sorát – ily téren – 1733-ban Patachich Gábor nyitotta meg, az egyházmegye plébániáinak szánt papok képzésére létrehozott szemináriumával, ami évekig a régi vendégfogadóban működött; egészen a nagyszeminárium épületének felhúzásáig, melyet Klobusiczky Ferenc és Batthány József által valósult meg 1757 és 1764 között [Winkler 1934]. A XIX. századi papnevelés az ezt követő időben több változáson ment keresztül, de mindvégig kemény szigor és fegyelem jellemezte. A jelöltek az 1840-es évektől a hazánkban használatos mellén gombolt reverendát viselték, egészen a szabadságharc kirobbanásáig, amikor honvéd ruhát öltöttek. Az 1850/51-es tanévben Kunszt⁷ érsek patronálása alatt indultak meg a Papnevelő Intézet ügyeinek rendezése a győri szeminárium szabályait alapul véve; továbbá az 1852-ben felszentelt (új helyre költözött) házi kápolnával.

Kalocsa Város mindig is igyekezett lépést tartani a nép oktatásának fejlődésével, így nem véletlen, hogy a településen elsőként az elemi oktatás kezdődött meg. Pontos adatok sajnos nem állnak rendelkezésünkre, hogy mikor és milyen körülmények között alapították [Romsics 1999], de az 1827-es feljegyzések szerint már 4 fő tanítót foglalkoztattak az iskolában. Ez időben épült fel az új, emeltes iskolaépület, mely három tantermet, négy tanítói lakást, és egy rajztermet foglalt magában, majd később a Jézus-társasági kollégiumnak is helyet adott [Tóth 1910]. 1856-ben négy osztályosra bővítették a helytartósági rendeletnek köszönhetően, és a lakosság szaporodásával újabb iskolákat hoztak létre [Sécsztó 2007]. Az 1868. évi népiskolai oktatási törvény értelmében az elemi iskolákat népiskolákká alakították át.

⁷ Kunszt József (1790-1866): Esztergomban volt papnövendék, majd Bécsben a Pazmanaeumban tanult teológiát. Drégelypalánkon, Esztergomban, Bécsben segédlelkészként tevékenykedett. 1832. Pazmaneum kormányzója. 1845. Esztergomban káptalani helynök, 1850-ben kassai püspök, 1852-1866. pedig kalocsai érsek. Folytatta amit elődei elkezdtek, s Kalocsát a Délvidék kulturális fellegváraivá tette 90 évre [Czajtányi 1971].

Batthyány⁸ nevéhez fűződik az 1765-ös piarista gimnázium szervezése is, ami később Kunszt József által (1860-tól) a jezsuiták kezébe került. [Gál 1938]. Ekkor kezdődött az a virágzó kulturális időszak, mely teret nyitott az intézmény bővítésére: ami az új rendházi és kollégiumi résszel három utcafrontot foglalt el. A tudományos munkák végzésére és nemzeti értékű állat-, régiség- és kőzettárat, továbbá természettudományos-, növény-, és ásványgyűjteményt hoztak létre. A nyolc osztályos gimnázium négy al-, és négy felső osztályában olyan neves tanárokat foglalkoztattak, mint Fényi Gyula, Menyhárt László, vagy Tóth Mike [Czajtányi 1971, 252-253].

A *Miasszonyunkról nevezett szegény iskolanővérek intézetét* Kunszt érsek alapította 1860-ban, hogy egyházmegyéjében mélyen vallásos életet alakítson ki: művelt, katolikus szellemű anyákat nevelve. Mária Terézia vezetésével néhány nővért telepített Csehországból a városba, hogy intézetet tartsanak fenn. A zárda és a templom elkészülte után, 1866. október 5-én 385 tanulóval kezdték meg az oktatást [Sésztó 2007]. Később a gimnáziumhoz hasonlóan városnegyednyi méretűvé nőtte ki magát – nőnevelői iskoláival és internátusaival [Hevesi 1935]. Az óvoda, az elemi népiskola, majd 1869-től a polgári leányiskola látta el a lányok alapfokú oktatását. Az 1869-ben alakult zárdabeli tanítóképző – ami először kettő, 1872-től három, 1883-tól pedig négy évig képezte növendékeit – felelt a felsőbb szintű neveléséért [Berauer 1896]. A szegény iskolanővérek 1877-től működtettek óvónőképzőt is; de a legmagasabb női végzettséget adó intézményük az 1875-ben létrehozott polgári iskolai tanítóképző volt, mely 1920-1929-ig (amíg miniszteri rendelettel be nem zárták, több hasonló intézménnyel egyetemben) tanárképző főiskolaként funkcionált [Asbóth-Romsics 1998, 42-210].

Haynald Lajos⁹ érsek (1867-91) volt az, aki a polgári kor követelményeinek megfelelően kiteljesítette az egyházmegye intézményrendszerét, és létrehozta az Érseki Hivatalt, az Érseki Főszentszéket, a Főegyházmegyei Tanfelügyelőséget, az Érsekuradalmi Jóságigazgatóságot, valamint az Alapítványkezelő Hivatalt.

⁸ Batthyány József (1727-1799): Németújvárról, grófi családból származott. A gimnáziumot Kőszegen; a bölcséletet, a jogot és a teológiát Nagyszombaton végezte. 1752-től Esztergomban kanonok, 1755-től pozsonyi prépost, barsi főesperes. 1759-ben erdélyi püspöknek, 1760-ban kalocsai, 1776-ban esztergomi érseknek, 1778-ben bíborosnak nevezték ki. II. Lipótot és I. Ferencet ő koronázta meg magyar királlyá Budán. A magyarországi barokk művészet egyik legjelentősebb mecénása; Pozsonyban új érseki palotát építtetett, mely a magyarországi klasszicizáló későbarokk építészet egyik legjelentősebb emléke. Mogyorós (Lieskovec) határrészben vadasparkot létesített, benne nyaralókastélyt. A család körmendi kastélyában portrékból, történeti és zsánerképekből álló képtárat alakított ki [Kislexikon é.n.]

⁹ Dr. Haynald Lajos (1816-1891): Bíboros érsek. Nógrádi származású, a Forgách grófi család gyerekeivel nevelkedett (mivel apja ott nevelő). Szécsényben, Nagyszombaton, Bécsben végezte el az általános iskolát. Az eminens tanuló nyelveket (olasz, görög, latin, francia, angol, német) zenét, botanikát (később világhírré tett szert ez által), rajzot, köz- és magánjogot tanult a kötelező tárgyakon felül [Török - Legaza 1999].

Természetesen nagy anyagi juttatásokkal támogatta elődjeihez híven az oktatást és a művelődést, fejlesztette a tanítóképzést [Sésztó 2007] – ahogy majd a továbbiakban láthatni fogjuk.

3. A kalocsai római katolikus tanítóképző intézet fejlődéstörténete

3.1. A római katolikus tanítóképző szervezése és megalapítása (1843-1856)

Az első önálló magyar tannyelvű tanítóképzőt 1828-ban alapította Pyrker János László püspök Egerben, s ezt követően az 1840-es években sorra nyitották meg kapuikat a hasonló intézmények országszerte az alreáliskolát vagy al gimnáziumot végzett 16. életévüket betöltött diákok számára [Benkóczy 1928, 2; Szakál 1934, 34-36].¹⁰ Így fogalmazódhatott meg Klobusiczky Péter¹¹ kalocsai érsek fejében azon gondolat, hogy székvárosában tanítóképzőt nyisson – melyre később 1843. január 10-én felszólítást¹² is kapott a Helytartótanács részéről [Berauer 1896, 46]. Miután Scitovszky János pécsi püspöktől tudomást szerzett az intézmény felállításához szükséges fontosabb információkról: a szervezés, a működtetés, és a fenntartási költségek tekintetében; megvásárolta a kalocsai Árvaház melletti telket a rajta lévő épülettel együtt, s – 2.000 pengő forintért – átalakította a képezde számára [Bárth - Bárthné 1983, 217-219]. Az érsek 1843-ban bekövetkezett halála miatt azonban a tanítóképző megalapítása még váratott magára.

Gróf Thun Leó¹³ – az Osztrák-Magyar Monarchia vallás- és közoktatásügyi minisztere – 1856. január 20-án megjelent *Bestimmungen für die katholischen Präparanden-Curse Lehrerbildungs Anstalten in Ungarn* hivatalos állami rendelkezése a tanítóképző intézetek újjászervezésére vonatkozóan a Magyarországon élő férfiak számára fennálló tanítóképzők számát az 1842-es Helytartótanácsi rendelettel szemben ötről 11-re bővítette [Mészáros 1996]. A Magyar Püspöki Kar kívánságára püspöki vagy társaskáptalan székhelyeken állították így fel a Miskolcra Kassára, Nagykanizsára Sopronba, Érsekújvárról Kalocsára áthelyezett intézmények mellé: 1856-ban Besztercebányán, Szatmáron, Győrött, Nagyszombaton, Nagyváradon, Pesten, Esztergomban és Pécsen alakult – utóbbi kettő kivételével királyi katolikus – iskolákat [Tanítóképző Ért. 1937/8, 22].

¹⁰ Az intézményekben már ekkor nevelésmódot, didaktikát, szak módszertant és ének-zenét tanultak a növendékek, majd néhány évi segédtanítóság után válhatott belőlük tanító [Fehér 1994, 105].

¹¹ Klobusiczky Péter: 1822-1843 kalocsai érsek. Jótékonyágáról és azon nagy pénzbeli juttatásairól híres, melyekkel a szegények és a jobbágyok gyógyszerellátását, megélhetését támogatta. Alapot hozott létre a Kalocsai Kórház és Aggok Háza létesítésére [Zibolen 1997].

¹² „...felszólította, hogy Kalocsán állítson fel tanítóképzőt a szepesi, egri vagy veszprémi képző mintájára...” Tímár Kálmán írása szerint [Tanítóképző Ért. 1937/8, 5].

¹³ gr. Thun Leó (1811-1888): Osztrák államférfi, vallás- és közoktatásügyi miniszter (1849-1860), megreformálta az osztrák közép- és felsőoktatást. Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich szabályzatot minisztersége alatt hagyta jóvá. 1859. szept. 1. ő szervezi a pátenst, mely a magyar protestáns egyházak autonómiáját akarta megsemmisíteni. A Bach-korszak bukásakor mondott le [Zibolen 1997].

A férfi képzők mellett 1856-ban Pest, 1857-ben Szatmárnémeti, 1858-ban Nagyvárad és 1860-ban Kassa városában nyíltak meg a katolikus tanítónőképzők [Tímár 1938, 24; Mészáros 1996, 49-50].

Az egyház kérése nagyon célszerű, és követendő volt, hiszen a megyés püspökök közvetlen felügyelete (és joghatósága) alatt álló – nagyobb iskolák árán mint például a Pesti Praeparandia¹⁴ több [Tímár 1938, 22-29], kisebb helyen létrehozott – képezdében fokozottabb ellenőrzés valósulhatott meg; a szegény szülőktől származó növendékeknek pedig nagyobb összegű segélyt tudtak folyósítani. A papság erkölcsös vallásossága, példás magatartása mintául szolgált a diákoknak, a székesegyházak pedig helyet adtak a kántorképzésnek és az egyházi szertartások pontos elsajátításának [Tímár 1938, 22-29].

A Thun-féle átszervezés vezetett tehát a 12 évig (1844-1856) fennálló Érsekújvári Királyi Katolikus Tanítóképző-intézet bezárásához, mely rövid élete ellenére jól képzett tanári karával hasznos ügyet szolgált (például az első Cigányiskola létesítésével), egészen az 1855/6-os tanév végéig [Bárh - Bárhné 1983, 219]. Az iskola könyvtárát az Esztergomi Érseki Tanítóképző-intézet kapta meg – mint megyei hozzájárulást –, tagjai azonban szétszéledtek [Tímár 1938, 22-29]. Egyedül a neves pedagógus: Mennyey József¹⁵, három első osztályt végzett növendékkel¹⁶ Benedikovits Alajossal, Gremen Ferencsel, és Kardoss Jánossal, – akiknek életrajzi adatai példázzák a korabeli magyar tanítójelöltek sorsát – folytatta munkáját a jogutódintézményben Kalocsán, mint az első pedagógia tanár – majd igazgató¹⁷ [Baradlai é.n.].

1856. október 4-én került sor a Kalocsai Császári Királyi Katolikus Tanítóképző ünnepélyes megnyitójára – a Klobusiczky érsek által 1843-ban erre a célra szánt telken és a szomszédos Árvaházzal egyetemben – Kunszt József iskolaalapító vezetésével, hosszas tervezgetések és tárgyalások után [Tímár 1938, 22-29].¹⁸

¹⁴ Praeparandia: A tanítóképző intézet hívták így más néven [Baradlai közlése alapján].

¹⁵ Mennyey /Bajnai/ József (1823-1889): Érsekújváron és Nyitrán végezte a gimnáziumot, majd a kegyesrendiek közé lépve bölcséletet és teológiát tanult. 1848-tól az Érsekújvári képző tanára, ahol elsőként szervez cigányiskolát. 1861-1869 a kalocsai fitanítóképző igazgatója. 1866-67. megjelent a három kötetes Nevelés-, és Tanítástan című műve Kalocsán.

¹⁶ A kalocsai tanítóképző intézetbe érkező érsekújvári diákok névsora 1856-ból, lásd: Mellékletek, 2. számú melléklet.

¹⁷ A tanítóképző intézet igazgatóinak kronologikus jegyzékét lásd: Mellékletek, 3. számú melléklet.

¹⁸ A tanítóképző intézet épületének képét lásd: Mellékletek, 4. számú melléklet.

Az intézményt közös erővel hozta létre a Helytartótanács – ami jóváhagyta felállítását, és a tanulmányi alaptól¹⁹ finanszírozta a tanárok, az iskolaszolga fizetését, továbbá a tanszerek beszerzését, és egyéb dologi kiadásokat –, Kalocsa Város Tanácsa, illetve Kunszt érsek, bőkezű hozzájárulásával [Tímár 1938, 22-29].²⁰ A város csak késve teljesítette ígéretét, így az igazgatói iroda és a zeneterem még 1864-ben is várta az új bútorokat [Tímár 1938, 22-29].

A korabeli intézmény egész napos elfoglaltságot biztosított a növendékeknek, a hét minden napján. A délelőtt, és délután folyó órák, illetve foglalkozások nagyon jó ügyet szolgáltak nevelési szempontból, hisz idejük nagy részét munkával töltötték; kedveltté, természetessé téve a munkásságot és a rendet. A heti 33 óra után a diákok, azon túl, hogy megismerkedtek a Vasárnapi Ismétlőiskola szellemével, itt sajátították el az elemi hitoktatás anyagát és módszerét [Baradlai é.n.]. Mindez mégsem volt elég. A növendékek hiányos és pontatlan tudással érkeztek, ezért 1857-től a természettani, természetrajzi, földrajzi, történelmi és kézműtani ismereteket külön – heti 2, 3 majd 5 órában – tanulták, mely maga után vonta az alkalmazott segédtanárok számának növelését is [Baradlai é.n.].

A praeparandia épülete – melyet Kunszt érsek 1861-ben 1.440 forintért átalakított – egy 800 négyszögölnyi telken terült el; egy nagyobb 40 fős és egy kisebb (20 fős) tanteremet, az igazgatói irodát és az orgonával felszerelt zeneteremet foglalta magába, tágas teret adva 11, év végére 13 növendéknek [Tímár 1938, 22-29]. A gazdasági gyakorlatok színtere: az Árvaház, 500 négyszögölnyi területű kerttel – ahol virág-, zöldség- és gyümölcskertészet volt – 1858-tól Mennyey József tanár lakhelyéül szolgált évi 105 osztrák értékű forintért [Tanítóképző Ért. 1884, 3-5].

¹⁹ Tanulmányi alap: Elpusztult zárdák, egyházak javainak egy részét iskolák alapítására és fönntartására rendelték – az 1548. 12. tc., 1550. 19. tc. és 1560. XIX. §. 7. tc., és a 15. törvénycikkek által. Ezek a javak, később a Jézus-társaság tulajdonát képezték, hasonló céllal 1773-ig, amikor a szerzetesrend feloszlott, s Mária Terézia a megmaradt vagyomból 1780. március 25-ei alapítólevéllel tanulmányi alapot létesített. A pénzt a tanult férfiak képzésére, az igaz ősi vallás tanítására, katolikus felekezeti intézmények felállítására fordították a püspökök vezetésével [Városh 1882].

²⁰ A Helytartótanács egyéb dologi kiadások címén évi 525 osztrák értékű forint átalánnyal, Kalocsa Város Tanácsa a tanterem, és az igazgatói iroda berendezésével támogatta az intézmény létrehozását. Kunszt érsek pedig „Továbbá magára vállalta a tanítóképezdei hittanár díjazását az épület fönntartási s tisztogatási költségeit s a tanteremek fűtésére 6 öl lágyfát ajánlott fel.” [Tanítóképző Ért. 1856-1870, 12].

3.2. Két évfolyamos római katolikus tanítóképzés (1856-1870)

Tary Xaver Ferenc kanonok-plébános vezetésével – aki az elemi iskolák irányítása, és a szállási iskolák szervezése után 1860-ig volt a *Kalocsai Romai Kath. Férfitanítóképezde*²¹ igazgatója –, megkezdődött az oktatás első tanári karral: Mennyey József, Dr. Bende József²², Kassay Lajos, Láng János és 1857 ősztől Lacza Endre tanítókkal – akiket a Belvárosi Elemi Iskola főtanítói segítettek ki több alkalommal [Tanítóképző Ért. 1884, 3-5]. Az érsekek a növendékek segélyezéséhez évi 6.000 koronával járultak hozzá, továbbá a tanárokat az intézet alapjából évi 1.400 pengő forinttal finanszírozták [Berauer 1896, 46].

A tanév október 1-jétől június 30-ig tartott két félévre bontva. A magyar nyelvű oktatás során az előadásokat a két évfolyam – átlagosan 40 főnyi diáksága – együtt hallgatta – a fontosabbakat szerdán, hogy a szállási tanítók is részt vehessenek rajta, amíg az elemi iskolákban a piaci nap révén szünet volt [Baradlai é.n.]. Az első évben magyar nyelvtant, történelem-földrajzot, tanítástant tanultak, míg a másodikban egészségtant, neveléstant, helyesírást és szépírást. A két évfolyamon végig foglalkoztak énekekkel, zenével, gyümölcstermesztéssel, selyemhernyó-tenyésztéssel, az úrbéli szabályzattal; illetve hittan, szertartástan, tanítási módszertan órákon vettek részt ezen belül a kötelező népiskolai tantárgyak is sorra kerültek [Berauer 1896, 46]. A képzés célja a főelemi iskola tantervi anyagának pontos elsajátítása volt, így nem csoda, hogy a tantárgyak zöme alapvetően azonos volt azzal. *A módszertanra és az egyén megismerésére igen nagy hangsúlyt fektettek, mivel az elméleti tudás holmi keveset ért volna, ha a tanító nem rendelkezik a megfelelő eszköztárral diákja feltérképezéséhez, s tudása átadásához vagy akár a fegyelmezéshez.* Ebben nyújtottak segítséget a neveléstan, oktatástan, testtan, és lélektan órákon, de mindenekelőtt a gyakorlati képzésen (hospitálás, tanítási tervezetek készítése, gyakorló tanítás) szerzett tapasztalatok, információk és technikák sokasága [Baradlai é.n.].

²¹ A tanítóképző intézet névváltozásait lásd: Mellékletek, 5. számú melléklet.

²² Bende József (1823-1895): Nagyszemináriumi tanulmányi felügyelő. Teológus növendékeivel részt vett az (osztrákok elleni) 1849-es Duna parti ellenállásban. Ladikon átkeltek Paksra, és kiűzték az osztrákokat. Tette miatt elfoglalták a főiskolát a Bajáról érkező csapatok. A halál visszavonult káptalanként érte, hála Windischgrätz kegyelmének [Czajtányi 1971, 238].

A képesítés nélküli, működő tanítókról sem feledkeztek el; az ő számukra Mennyey József²³ 80 forint jutalomdíjért továbbképzést hirdetett – először 1857-ben négy, majd 1858-ban és 1859-ben egy hónapos tanfolyam keretén belül – melynek zárásaképpen képesítővizsgálatot tehettek a praepák²⁴ [Baradlai é.n.]. A növendékek szakmai gyakorlatukat – ami az oktató-nevelő munka legkidolgozottabb részét képezte – a városi fiúiskolában tölthették el, végzős diákként pedig – előre kiírt időpontokban – adhattak számot elméleti tudásukról, május-június hónapokban [Czajtányi 1971, 252-253]. A képesítő vizsgákon – pedagógiából, magyarból, és mennyiségtanból – írásban, és – hittan, neveléstan, tanítástan-módszertan, neveléstörténet, iskolai szerveztan, magyar nyelv, történelem, alkotmánytan, földrajz, mennyiségtan tárgyakból – szóban feleltek, az alkalmazásban való jártasságuk pedig a bemutatott tanítási gyakorlaton derült ki [Tanítóképző Ért. 1915/6, 49-52]. A növendékek által nyújtott teljesítményeknek megfelelően altanítói – kettő/háromosztályú néptanodához –, vagy önálló – egyosztályú néptanodai (pusztai), kettőosztályú néptanodai (községi), háromosztályú tanodai (alsóelemi), illetve négyosztályú főtanodai (főelemi) – tanítói képesítést kaptak a jelöltek [Tanítóképző Ért. 1916/7, 44-46].²⁵ Végzettségüket, eredményeiket és hogy – a nyelvi jártasságuktól függően – milyen (magyar, német, magyar és német) tannyelvű iskolában taníthatnak, a vizsgajegyzőkönyvben és az érvényes oklevélben rögzítették pontosan [Bárth – Bárthné 1983, 238-254, Baradlai é.n.].

Bizonyítványukkal kizárólag a megadott helyen, és pozícióban vállalhattak munkát, vagy tanárképző főiskolán, egyetemen, illetve művészeti iskolában tanulhattak tovább (ének, sport területén). Más területre – ellentétben a gimnáziumot és líceumot végzett növendékekkel – nem felvételizhettek a tanítóképző után [Berauer 1896].

3.3. Három évfolyamos római katolikus tanítóképzés (1870-1883)

Az 1868. évi 38. törvénycikk alapján Haynald Lajos kalocsai érsek átszervezte – kettőről három évfolyamosra –, és növelte a színvonalát a *Kalocsai Római Kath. Férfitanítóképezdének* 1870-ben [Bárth - Bárthné 1983, 219].

²³ Mennyey József levele az 1867-es ösztöndíjakról, lásd: Mellékletek, 6. számú melléklet.

²⁴ Praepa: Latin eredetű szó; tanítóképző intézetbe járó általános iskolai tanítójelöltet jelent [Baradlai közlés alapján].

²⁵ A képesítésnek ezen különböző fokai 1867-ig maradtak meg.

Az új közreadott tanterv²⁶ nagyobb hangsúlyt fektetett a magyar nyelv és irodalomoktatásra (heti nyolc óra), illetve a tanítójelöltek jobb felkészítésére; így a képezde befejeztével egy-két év külső tanítási gyakorlatot elvégzését írta elő valamely népiskolában, hogy csak ezt követően tehessenek záróvizsgát [Berauer 1896, 46-49].²⁷

Ezért egy újabb rendes tanárt, és melléktanárokat rendszeresítettek, akik – a helyi papság, vagy az elemi iskola tanerőinek sorából kerültek ki, s – ellátták az oktatói feladatokat [Tanítóképző Ért. 1884, 5-18].

A rászoruló diákok számára ösztöndíjat juttattak – melyért minden évben folyamodni kellett – évi 40-40 forintot 4 fő részére a tanulmányi alapból, és Kunszt érsek jóvoltából az első két iskolaévben 200-200 pengő forintot, majd 1858-tól 6 növendék számára rendszeresített 40 osztrák értékű forintot [Berauer 1896, 46]. Jól példázza, hogy a korban nagy hangsúlyt fektettek a növendékek szubvencionálására, hiszen az erkölcsi támogatás mellett kosztot, kvártélyt biztosítottak, illetve egy komplex ösztöndíjrendszert²⁸ dolgoztak ki a tehetségesek számára [Tímár 1938, 22-29].

A kezdeti sikerek után, nagy megdöbbenésre a létszám súlyosan visszaesett. A három évfolyamon mindössze 19 növendék tanult [Berauer 1896 46-49]. Hátterében az állt, hogy ekkor nyitotta meg kapuit a bajai állami tanítóképző, amely havi 15 forintnyi segéllyel 81 főt csábított az intézménybe [Berauer 1896, 46-49]. A kalocsai tanárok számot vetve a helyzettel 1872. február 4-én értekezletet hívtak össze, ahol megvitatták, hogy az eddigi összeg (évi 600 forint) emelését kérik az érsektől – aki a kérelemben feltüntetett javaslatot készséggel elfogadta, és szívesen hozta létre a Haynald-alapot²⁹ [Tanítóképző Ért. 1884, 18-20].

A továbbiakban ez fedezte a növendékek rendszeres havi támogatását – eleinte még az évi 4.000 forintot is meghaladva –, új tanszerek, oktatási eszközök beszerzését, és az intézmény bővülését (1871 nyarán például 7.000 forintos költséggel) [Tanítóképző Ért. 1884, 5-18].

²⁶ Az állami tanítóképző intézeteket követve, továbbá az azokra vonatkozó rendeleteket betartva módosultak Kalocsán is az oktatott tantárgyak (azok terjedelme, és formája) illetve az osztályok száma.

²⁷ A tanítóképző intézet 1882-es záróvizsga kiírását lásd: Mellékletek, 7. számú melléklet.

²⁸ Kunszt-alap: Kunszt József kalocsai érsek vagyonának egynegyed részét hagyta a képezde javára, melyből a szegényebb sorsú növendékeket segítették, modernizáltak a felszereléseket és finanszírozták az építkezések egy részét (15 évig). Rendelkezési joggal, kijelöléssel a mindenkorai érsek bírt, az ösztöndíj nagyságát pedig 300 forintban határozták meg; eleinte 4, majd (1884-től) 30 fő számára. Az alap 99.783 forintból állt, s a kamatokból nőtt évről évre, hogy jelentős ideig ellássa támogatói szerepét [Berauer 1896].

²⁹ Haynald-alap: 1872-ben hozta létre Haynald Lajos érsek ezt az évi 20.000 forint összegű segély-alapot. Célja a létesítendő plébániák támogatása, a segédlelkészek fizetésének kiegészítése, az egyházmegye népiskolásainak segítése, valamint a tanítóképzősek ösztöndíjazása volt. Ebből tartották fenn továbbá az egyházmegyei tanfelügyelői hivatal, és egyes papoknak külföldi tanulmányutakat finanszíroztak belőle. Az alapból, illetve az általa termelt kamatokból sok mindent meg tudtak valósítani – főként az első időszakban, amikor Haynald 40, 60, sőt olykor 80 ezer forinttal járult hozzá az innovációhoz. Később királyi és pápai engedéllyel kötelezte utódait a nemes gesztus folytatására [Berauer 1896].

A gyors, és elengedhetetlen lépés jótékony hatását tükrözi, nemcsak a tanulói létszám növekedése (átlagosan 60-70 főre), de a két új tanterem falán lógó értékes térképek és természetrajzi táblák, az új padok, a – tűzifa számára létesített – pince, a mászó-állvánnyal, gyűrűvel, korláttal jól felszerelt tornaterem, a kertből kialakított tornapálya, és az ez évben japán petéből induló selyemhernyó-tenyésztés kísérlete [Czajtányi 1971].

3.4. Négy évfolyamos római katolikus tanítóképzés (1883-1918)

1882-ben az állami tanítóképzés időtartamát háromról négy évre növelték, a vallási- és közoktatási miniszter jóvoltából; így az egyházi vezetők is – a megszokott módon, nem akarván elmaradni a fejlesztéstől – elrendelték a reformot [Berauer 1896, 47-48].³⁰ A *Kalocsai Kir. Római Kath. Tanító-képezde* tanárainak javaslatára – melyben hosszasan kifejtették milyen hátrányt okozhat az átszervezés hiánya – történt meg a változás, a káptalan, és Haynald érsek jóváhagyásával 1883-ban [Baradlai é.n.]. A kibővült oktatás nagyobb épületszárnyat is igényelt, így kezdetét vette az átalakítás – úgy, hogy az első- és másodéves diákok április végén, a harmadévesek pedig a városi fiúiskolában júniusban tették le évvizsgálataikat [Berauer 1896, 48-49]. Az építkezés során a régi intézet nagy részét lebontották. A megmaradt épületben később természettudományi szertárat, és egy 16 méter hosszú zenetermet hoztak létre, mely télen a tornaóra helyszínül is szolgált. 20.000 forintnyi költségből egy teljesen új, emeletes épületet húztak fel, amelyben az irodák, az intézeti szolga szobája, és a nagy képzőtanári lakás felett négy tanterem, a tanári szoba, és egy nagy terem kapott helyet [Bárh - Bárhné 1983, 222-227].³¹ A bővülés kapcsán az évi költségvetés is 5.900 forintra emelkedett, – kisebb részben állami, nagyobb részben egyházi – ösztöndíjakkal együtt [Tanítóképző Ért. 1884, 18-20]. Az átszervezést követően már három rendes-, és kilenc segédtanár dolgozott a képezdében [Czajtányi 1971]. A négy évfolyamos képzés ténylegesen azonban csak 1884-ben kezdődött el, amikor a növendékek száma elérte a 64 főt [Berauer 1896, 48-49].

A következő évben merült fel a kántorképző tanfolyam indításának igénye, Sztára József zenetanár kezdeményezésére.

³⁰ „Mindig az állami tanterv és utasítások nyomán haladtunk. Így dolgoztuk ki fokozatosan újabb helyi tanterveinket.” [Tanítóképző Ért. 1927/8, 32].

³¹ Itt oktatták a kézimunkát, és a selyemtermesztést.

A tanári kar emlékirat formájában hívta fel Haynald Lajos figyelmét arra, hogy az akkori helyzet (heti 14 zeneóra) nem biztosít elegendő időt és megfelelő körülményeket ahhoz, hogy jól képzett kántorokat képezzenek, így külön kurzus létesítésére lenne szükség. *1885-ben, az országban egyedülálló módon jött létre a kántorképző tanfolyam – érseki rendeletre* [KFL.I.3.d. 213/1867]. Mivel ezen intézkedés kiemelt jelentőséggel bír, részletesebben az 5. fejezetben kívánjuk bemutatni.

Az 1880-as évek második felétől mondhatni eseménytelenül követték egymást a napok. A jól kidolgozott rendszer nagyszerűen működött, s a jelentkezők érdeklődése is egyre nőtt – 1890-ben akkora volt a túljelentkezés, hogy a jobbak kiszűrésére felvételi vizsgát kellett tartani [Bárth - Bárthné 1983, 222-227]. A vezetőség³² mindennemű támogatást megadva – Mayer Béla (főkáptalani helynök) megszervezte a negyedik rendes tanári állást, és értékes hangszerekkel, az újdonsült érsek Császka György³³ pedig elődéhez hasonlóan, anyagi segítséggel látta el az intézetet – biztosították a képezde zavartalan működését [Tanítóképző Ért. 1884, 18-20; Baradlai é.n.].

Másik jelentős létesítményük a Tanítók Háza volt, melyet Berauer József³⁴ tanár javaslatára építettek fel hosszas adománygyűjtés után 1897-re [Békési - Gulyás 2000, 11-19]. Az internátusi feladatokat ellátó fitanító elsősorban a római katolikus tanítók gimnáziumba és tanítóképzőbe járó gyermekeinek biztosított – eleinte mérsékelt díjazás ellenében, majd ingyenesen – szigorúan katolikus szellemben ellátást [KFL.I.3.d. 1368/1876]. Fontosságára való tekintettel a 4. fejezetben fogom bővebben ismertetni.

1893-1912 közötti időszakról keveset tudunk. Ez egyrészt abból fakadhat, hogy rendszertelenül – nem minden évben – adtak ki értesítőket³⁵, továbbá az idő során megsemmisültek, s ezért nem található közgyűjteményeinkben [Baradlai é.n.].

³² 1886-ban Bende József beszercebányai püspökké való kinevezését követően az igazgatói széket Mócsy Antal foglalta el – aki már 1870 óta az intézmény tanára volt.

³³ Császka György: 1892-től 1904-ig volt kalocsai érsek. Befejezte elődei munkáját plébánia-szervezéssel, templom-építéssel. Jóvoltából Kalocsa kulturális központ lett a századfordulón, országos hírével iskolákkal. A népművelődés fejlesztésére megalapította 1895-ben (és székházzal ajándékozta meg) a Katolikus Kört; pártolta a Legényegyletet. A nagyszemináriumot házi kápolnával, és könyvtár-helyiséggel bővítette. Szépen fenntartotta a plébániákat, templomokat, árvaházakat, aggmenhelyeket, a kórházat; és gondoskodott a tanító- és tanítónő-utánpótlásról – ami nagy társadalmi megbecsüléssel járt [Török-Legeza 1999, 32-33].

³⁴ Berauer József (1865-1937): Szegény családból származott. A tanítóképzőt Baján kezdte, és Kalocsán fejezte be. Bácskenténél, majd a Kalocsai Tanítóképzőben tanít számtant, földrajtot, zenét, és éneket – szükség szerint. Szeretettel nevelő, megnyerő modorú tanár volt, aki mindig életet vitt a tantárgyaiba. Főszékesegyházi karnagyként, kiemelkedő munkát végzett a kalocsai zenei életben (többek között hangversenyek szervezése által). 1896-ban adta ki Népiskolák Története című munkáját. Ő kezdeményezte a Tanítók Háza felállítását, s megépülésével kinevezték az első igazgatónak (1907-1916). Majd 1916-tól a Kalocsai Sárközi Takarékpénztár vezetője volt [Czajtányi 1971, 240-241; Baradlai, é.n.].

³⁵ Egy fennmaradt értesítőt az 1891-es évből, lásd: Mellékletek, 8. számú melléklet.

Császka György érsek rendeletére 1901-ben építkezés indult, melynek során – 20.000 korona értékben – hátul, egy emeletes épületet húztak fel (torna-, és zeneteremmel); a földszinti igazgatói lakásból pedig több szintes gyakorló iskolát, fizikai szertárat, igazgatói irodát, műhelyt, és orgonahelységet alakítottak ki [Bárth - Bárthné 1983]. A kisebb tantermeket kibővítették, és a tanári szobát nagy tanácskozóterem váltotta fel. A régi zeneterem és fizikai szertár átalakult vezértanári lakássá. A megújult (mai formáját elnyerő) intézménynek – melyet Mayer Béla korszerű eszközökkel szerelt fel, mintegy 7.000 koronából – 1905-től már öt rendes tanára volt, akik átlagosan 80-90 fős diákság oktatását látták el [Tanítóképző Ért. 1884, 18-20].³⁶

A gyakorló iskola létrehozásával, egy régi álma teljesült a tanári karnak, mivel a növendékek a Belvárosi Fitanoda helyett kötelező hospitálásukat, és gyakorlatukat helyben, – továbbá 1913-tól a Kalocsai Gazdasági Ismétlő Iskolában is – tölthették; megismerkedve a különböző intézményekben folyó munkával [Tanítóképző Ért. 1927/28, 12]. A tanoda egyetlen tanterme – mely Mócsy Antal³⁷ a régi igazgató lakása helyén épült – kizárólag fiúk befogadására szolgáló, hatosztályú osztatlan népiskola volt, s közös irányítás alá tartozott a képezdével [Baradlai é.n.]. Első tanítója Potzta Ferenc bácskai tanító, jelentős pedagógiai munkásságot fejtett ki. Miután a magyar nyelv és történelem rendes tanárává nevezték ki; 1907-ben Gaál Ödön kalocsai tanító vette át helyét a fitanodában.

1914-ben nehezen orvosolható tanárhiány lépett fel a praeparandiában. Egyrészt a kirobbanó világháború – sokak hadba vonultak így Mészáros Ignác és Albeker Károly –, másrészt Berauer József és mások betegsége és Dreisziger Ferenc³⁸ elhalálozása miatt, az intézet elindult az átmeneti elnéptelenedés felé [Bárth – Bárthné 1983]. Nemcsak a tanárokra, a diákokra is nagy hatással volt a kezdődő háború. 1915-ben 26 növendéket soroztak be katonának – ezért a szokásosnál előbb végződött a tanév [Tanítóképző Ért. 1936/7, 15-16]. Az elkövetkező évek is válságosak voltak, s nagyon nehéznek mutatkoztak.

Az elnéptelenedésben nagy szerepet játszott a magyar történelem e megrendült időszaka, amikor a trianoni békeszerződés aláírásával újrarajzolódott az országhatár.

³⁶ A Kalocsai Fitanítóképző Intézet órarendjét a XIX. századból, lásd: Mellékletek, 9. számú melléklet.

³⁷ Mócsy Antal (1842-1900): Szegeden végezte el a tanítóképzőt, majd Horgoson és Adán tanított. 1870-től a Kalocsai Tanítóképző rendes pedagógiatanára, 1886-tól igazgatója. Nagy tiszteletnek örvendett, azáltal, hogy ő szerkesztette az 1878-tól induló Kalocsai Néplapot, s országgyűlési képviselő volt [Czajtányi 1971].

³⁸ Dreisziger Ferenc (1863-1915): 1896-tól az esztergomi, 1900-tól a kalocsai tanítóképző nevelési tárgyakat oktató tanára. Számos iskolai tankönyvet, segédkönyvet, cikket írt, melyek szakmai fölkészültségének hála nevét ismertté tették; pedagógiai munkái sorra jelentek meg könyv formájában, s az 1911-től induló Népoktatás című (Kalocsa-Főegyházmegye területén működő Tanítóegyesületek havi) korszerű folyóiratában – mely az Értesítők pótlására szolgált [Czajtányi 1971].

A tanítóképző életére ez közvetlen hatással volt, hiszen a növendékek többnyire Bácskából kerültek ki, aminek nagy része – azaz a kalocsai érsekség területének java – 1920-tól elszakadt az országtól; így a tanítványok utánpótlása akadozott.³⁹

Pusztán Kiss-Erős Ferenc igazgatónak, és – a székvárosban diákoskodott – Klebelsberg Kunó⁴⁰ vallás- és közoktatási miniszternek köszönhető – aki 1924-ben 70-80 államilag támogatott növendéket küldött –, hogy nem zárták be az intézményt [Tanítóképző Ért. 1928]. 1918-1928-ig értesítők sem jelentek meg, de szerencsére idővel újra megindult az élet. Az állami diákátirányítás jóvoltából benépesült az internátus, és megannyi tanterem [Asbóth - Romsics 1998, 42-210].

Az 1929-ben kirobbanó gazdasági válság következtében viszont sokszor anyagi gondokkal küzdött az intézet, – hisz a megszokottal szemben – nem tudták lecserélni a felszereléseket, korszerűsíteni a szertárakat. Mint az adatokból kiderül, a tanulók létszáma majd kétszeresére nőtt – a háború előtti időszakhoz képest – így evidens hogy helyhiány jelentkezett, s a képző átépítésének szükségessége már az 1920-as években felmerült [Bárth - Bárthné 1983]. 1928-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium⁴¹ 160.000 pengőt utalt ki ezen célra, az építkezés azonban mégsem vette kezdetét – egyrészt a gazdasági válság miatt, másrészt pedig – a vezetőség azon elgondolására miatt, hogy a nagyobb szárnyat már egy új telken kellene létrehozni. Erre azonban nem kaptak további pénzjuttatást [Baradlai é.n.].

3.5. Öt évfolyamos római katolikus tanítóképzés (1918-1948)

1918-tól nagy gondot fordítottak az 5 éves képzés megfelelő kidolgozására; így 1923-ban jóval gördülékenyebben sikerült a váltás 4-ről 5 évfolyamosra, mint a többi magyar tanítóképző esetében [Bárth - Bárthné 1983].

³⁹ „...László fiam a kalocsai érseki fikepezde II-ik osztályának rendes tanulója volt az 1918/19-ik iskolai évben. A tanév lezártaival társai rábeszélésére ő is beállott a Bácskáért jelszó alatt alakult katonai karhatalomba, lévén ő is bácskai születésű...” Beda Béláné 1919. november 20-án írt levelének részlete Haynald érsek úrhoz [KFL.I.3.d.].

⁴⁰ Klebelsberg Kunó (1875-1932): Kultúrpolitikus, MTA tagja (1922.), majd igazgatója (1924.), tudományos társulatok elnöke, VKM-ben államtitkár (1914-17.), vallás- és közoktatásügyi miniszter (1922-1931) volt. Véleménye szerint a kultúrfölény viheti előrébb az országot [Kardos 1997, 245].

⁴¹ Vallás-, és Közoktatásügyi Minisztérium: 1848-tól 1951-ig vallási/egyházi ügyekben a legfőbb felügyeleti, tanügyi közoktatásügyi, népművelési, tudományos és művészeti kérdésekben a legmagasabb kormányzati hatóság. 1949-ben kivált a Népművelési Minisztérium. Az 1951. I. törvény megszüntette a vallásügyekkel kapcsolatos ügykörét, és létrejött a Közoktatásügyi Minisztérium [Zibolen 1997, 614].

Oszwald József igazgató (aki haladó szellemiségű gondolkodó hírében állt) vezetése alatt megannyi tantervi változással, körülbelül 100-150 jelölt képzése folyt elméleti és gyakorlati szinten, küzdve a minél jobb osztályzatokért – érdemjegyekért: jeles (1), jó (2), elégséges (3), elégtelen (4) [Tanítóképző Ért. 1939/40, 4-6].⁴²

A leendő pedagógusok tanítását előkészítések előzték meg, melyeken a szaktanárok tanácsaikkal, szemléltető eszközökkel segítették a felkészülést – gyakran a városi tanítók részvételével [Baradlai é.n.]. *A jeles diákok jó tanítójelöltként gyakorlati képzésüket elősegítve, szabad délutánjaikat gyakorta az iskola berkein belül töltötték a gyerekekkel: mesedélutánokat tartottak a kicsiknek, előkészítették őket az ünnepekre; és számtalan esetben fordult elő, hogy beteg városbeli tanítókat helyettesítettek* [Tanítóképző Ért. 1942/43, 11].⁴³

Az 1930-as évek szinte eseménytelennek mondhatók, bár a vége felé a Tanítóképző Akadémia létrehozása – vagy inkább az ez irányú próbálkozások –, és a tanügyi illetékesek 1938-ban megindult nagyreményű reformja – mely a háború miatt csak kapkodás lett – évenként változásokat rendelt el, s fellazította az intézet jól működő szervezetét [Asbóth - Romsics 1998, 42-210]. Az 1938. évi 13. és 14. tv. alapján a négyéves líceumra⁴⁴ épülve kellett létrehozni a kétéves tanítóképző akadémiát, hogy ezáltal megkönnyítsék az átjárhatóságot, és hat éves rendszerrel [Bárth - Bárthné 1983]. A probléma azonban abban leledzett, hogy a meglévő ötéves képzést kétlépcsős, két egymásra épülő tagozatintézménnyé kellett átalakítani. Ez sok bonyodalmat szült, hiszen a jól megalapozott gyakorlatorientált képzés nem egyezett meg az általános műveltséget adó középiskolával, ráadásul a háborús viszonyok miatt elakadt, ellenben 1948 júniusáig I-III. osztály líceum, IV-V. osztály tanítóképző felállás szerint működött. A magas színvonal visszaesett, s csak nagy nehézségek árán tudták visszaállítani – megközelítőleg – a régi mederbe a dolgokat [Tanítóképző Ért. 1940/41, 12].

Mint látjuk, a történelem és az aktuálpolitika szele nem hagyta nyugodni a *Kalocsai Érseki Róm. Kat. Tanítóképzőintézet* életét, s egyre inkább beférközött mindennapjaiba.

⁴² Gubán Imre tanítóképző intézeti diák 1943-as bizonyítványát, lásd: Mellékletek, 10. számú melléklet.

⁴³ „A sok gyakorlat megszüli a helyes önbizalmat, mely nélkül nemeset, szépet alkotni nem lehet. A tanár vezetése mellett kialakulhat bizonyos tanítói egyéniség, de csak akkor, ha merev sablonokkal gúzsba nem köttjük a kibontakozni vágyó lelket.” [Tanítóképző Ért. 1927/8, 37].

⁴⁴ „A líceum feladata, hogy a tanulót vallásos alapon és nemzeti szellemben erkölcsös polgárrá nevelje, gyakorlati irányú műveltséghez juttassa...főiskolai szaktanulmányokra képessé tegye.” [Tanítóképző Ért. 1927/8, 95].

A katonás nevelés szelleme, a fokozódó nemzet- és magyarságtudat, a revíziós törekvések, a németellenes felhangok, és a háború folyamatos témává vált; főként Laszczik Ernő civil intézeti tanár igazgatósága alatt, akinél – elődje mértéktartásával szemben – a hangoskodó jelszavak (*Katonás nevelést!, Mindent vissza!*) váltak iránymutatóvá [Tanítóképző Ért. 1938/39, 6-12].⁴⁵

1941-ben kiöntött a Duna – a XX. század legnagyobb árvízét okozva a környéken –, s minden 17-60 év közötti férfit közmunkára hívtak be. A képezde tanárai, megannyi diákjukkal, és a vidék lakóival együtt éjt nappallá téve dolgoztak hősiesen a gátakon [Tanítóképző Ért. 1940/41, 15]. A város mélyebben fekvő részeit azonban így is rengeteg víz árasztotta el. Szerencsére a képezde épülete jó célt szolgálva fogadta a rászorulókat, s növendékei készséggel segítettek és gyógyították az embereket [Bárh - Bárhné 1983]. A 12 napos borzalom után lassan kezdődhetek csak meg a helyreállító munkálatok. Elismerésben részesültek a védekezésben, a mentésben és az ellátásban való részvételükért – többek között a képezdes ifjak is [Asbóth - Romsics 1998, 42-210].

Az 1930-as években ismét felmerült az új intézet felépítésének kérdése. A tervek már az 1936-os évben készen voltak, a munkálatok végül mégsem kezdődhettek el – minden bizalom és utánajárás ellenére sem [Tanítóképző Ért. 1938/39, 29]. A minisztériumi jóváhagyásra várva, a város azon kérését tolmácsolta az intézet vezetősége felé, hogy új épületét a főutca díszeként emelje – ne a már korábban megvásárolt sörház 1.316 négyszögölnyi telkére [Tanítóképző Ért. 1939/40, 25]. Az igazgató elfogadta a javaslatot és el is kezdték a régi, romos házak lerombolását a Szt. István utcán, elegendő helyet alakítva az új képezdének. A VKM azonban nem támogatta a változást, s az alapok letételénél megakadtak a munkálatok [Baradlai é.n.]. A főpásztor halálával vált úrrá a végleges elkeseredés, és azon gondolat, hogy talán soha nem fog megvalósulni a tanítóképző akadémia.⁴⁶ Ezt erősítették a következő időszak eseményei – a háborús helyzet, az államosítás, és a szegénység –, amikor körvonalazódott, hogy az intézetet a megszűnés veszélye fenyegeti, s végleg feledésbe merül a hön áhított álom [Tanítóképző Ért. 1941/42, 30].

A világháború miatt nehéz idők jártak; minden másnap légiriadó zavarta meg az oktatást – amely az 1944/45-ös tanévben novembertől júliusig tartott csupán. Ekkor felfüggesztették a tanulást, s a diákok egyik fele haza, másik leventének ment Dunántúlra.

⁴⁵ „...Isten mentse meg hazánkat attól, hogy a nagy és hatalmas államok valamelyike a mi drága búzatermő síkságunkra mint élettérre vesse szemét.” [Tanítóképző Ért. 1938/9, 8].

⁴⁶ „...A felépítéshez szükséges összeg előteremtése is nagy gondot okozott. De hiszen jóakarat minden nehézséget elhárított volna. Közben érte az intézetünket a legnagyobb veszteség főpásztorunk gyászos elhunytával. Minden terv egyszerre szállott sírba vele.” [Tanítóképző Ért. 1941/2, 30].

Az intézményt előbb a magyar honvédség katonái, aztán a német, majd az orosz csapatok szállták meg. Szovjet parancsra újra indulhatott az oktatás, de siralmas körülmények között [Bárth - Bárthné 1983, 233-238]. A tanulók egy része vidékről nem tért vissza így a 196 növendékből 146 jelölt tett záróvizsgát. Csak helyiek látogatták az órákat. A tanárihiány következtében csökkenteni kellett az óraszámokat, illetve módosítani a tantervet. Két „rendes tanár” – Selmeczi Károly és Szendrei Imre – távoli vidékekről (Székelykeresztúr, Újvidék, Bácska) menekült tanárokat – Kalocsai Antal, Garamszegi József, Leiter János, Cziráki Imre – kért fel tanításra [Baradlai é.n.]. Az oktatást sok más tényező is zavarta. Az ifjúságot számos alkalommal hívták be közmunkára, 1944 telén pedig hosszú (két és fél hónapos) szénszünetet kellett elrendelni az igazgatóságnak – pénzhiány miatt.

A háború óriási hatást gyakorolt a tanítóképezde életére. A Tanítók Háza hadikórházként funkcionált, így 49 gyermek befogadására volt csak alkalmas. 75 diák otthon, 22 növendék rendes házaknál lakott. A gimnáziumi kisegítő tanárokat felváltották az állandó alkalmazásba került menekült. Köztük volt Czirfusz Géza paptanár dr. Tímár Kálmán tanár is. Így újra megindult az élet az intézményben [Bárth - Bárthné 1983, 233-238].

Az 1946/47-es évet a korra is jellemző ellentmondások övezték. Míg a jezsuita igazgató jóvoltából a reneszánszát élte a vallásosabb élet – a lelkigyakorlatok és a közös gyónások által –, addig a tanulók részt vettek a május 1-jei ünnepségen, a tanárok pedig világnézeti értekezleteken, szakszervezetekben tevékenykedtek.⁴⁷

1948-ban adtak ki sok idő után – utoljára – nyomtatott értesítőt, melyből megfelelő rálátásunk nyílik az intézet életének egy meghatározó fordulatra. Az év folyamán az országban 92 intézményt államosítottak, köztük a kalocsai tanítóképzőt; miután június 16-án leltározták az összes ingó és ingatlan vagyont, az államosító bizottság augusztus 6-ai helyszíni kiszállásával, és a tulajdonjogi határozat által ténylegesen is az állam kezébe került (a XXXIII. törvénycikk szerint) a majd egy évszázadon át a katolikus egyházi irányítása alatt működő képezde.

⁴⁷ Az aktuálpolitika mindig is meghatározó volt a képző életében. Egy korabeli tárgyi bizonyíték kellő képpen alátámasztja ezt, amellet hogy kitűnő bizonyítékát adja, hogy mily magas színvonalú művészeti képzés folyt az intézményben. „*Szeretett Rákosi elvtársnak 60. születésnapjára a Kalocsai Tanítóképző Ifjúsága*” felirattal a 27,5*37,5*30,5 cm-es ládát Rákosi Mátyás részére készítette a tanítóképző intézet diáksága – mint minden település, cég, és intézmény –, s küldte el tisztelete jeléül ajándékba. Az országos mozgalom keretein belül a környező Homokmégy települése például dióštortából készített munkája a tanyavilágot örökölt meg – nagy gonddal és részletességgel bemutatva azt [Romsics közlése alapján]. Kék alapon 1950-es évekbeli színes kalocsai motívumokat láthatunk minden oldalán, körülgyűrűzve a szöveget. A pingálást – mely néhol pontatlan, bizonytalan kéz munkáját tükrözi – a növendékek készítették. Szeberényi Istvánnak köszönhetően ma a Viski Károly Múzeumban található. Fényképét lásd: Mellékletek, 11. számú melléklet.

E szomorú sors lesújtó rendelete azon nagyszerű, szakmailag felkészült, korszerűen felszerelt, pozitív erkölcsi normát közvetítő intézménynek, mely a fiatalok több mint megfelelő képzésén munkálkodott pénzt, időt, és energiát nem sajnálva. Hiszen azáltal, hogy a határozat megszületett nem pusztán a felügyeleti jog, és az irányítás változott meg, hanem a dolgozók, és növendékek mindennapjai, a követelmények, a szemlélet. 1949-ben megszüntették a vallásoktatást, ami a szívét adta a tanítóképezőnek, majd a rákövetkező évben államosították az egyházi tulajdonú kórházakat, szociális intézményeket, s végül feloszlatták a szerzetesrendeket [Baradlai é.n.]. Ezáltal darabokra hullott egy világ, egy rendszer, egy álom, s vele együtt szertefoszlott a remény is.

A magyar politikai viszonyok árnyékában, az értesítőket olvasva egy teljesen más intézmény képe rajzolódik a szemünk elé; új jelenségekkel, fogalmakkal, szervezetekkel (például: vezető kommunista és parasztpárti munkásszülőkből álló Szülők Munkaközössége alakult). A hallgatók Diákszövetségéhez hasonlóan a tanári karra is rányomta bélyegét a kor szelleme. Rendszeresen részt vettek MDP-, és szakszervezeti szemináriumokon; és hetente hallgatták az ideológiai előadásokat az igazgató által tartott nevelési értekezleten [Bárth - Bárthné 1983, 233-238].

3.6. A tanítóképző átalakítása (1948-1957)

A líceummal egyetemben már 1948-ban megkezdődött a képezde átalakítása: először csak I. osztály nem indult; majd a teljes rendszert megszüntetve az intézet (1950-ben) pedagógiai gimnázium, tanító tagozatává alakult át [Baradlai é.n.]. Miután elsőre ez sem hozott sikert, 1951-ben visszaállították a régi rendszert. Akkoriban elvileg 5 évfolyamon folyt a képzés, gyakorlatilag azonban négy év elvégzése és az érettségi vizsga letétele után, a jelöltek, valamely faluban egyéves gyakorlóidőt töltöttek még el. Tanítóképesítő vizsgát a kijelölt helyeken, mint például 1956-ig a kalocsai tanítóképzőben tehettek [Bárth - Bárthné 1983, 233-238]. Lovass Nagy István – az intézet utolsó igazgatója – időszakáról (1950-1957), keveset tudunk, mivel anyagi okok miatt nem jelent meg értesítő.

Ezt követően az iskolaügyben strukturális változások sora követte egymást. 1959-ben megszüntették a középfokú tanítóképzést, s helyette az 1958. évi 26. számú törvényerejű rendelet alapján érettségire épülő három éves felsőfokú tanítóképző intézeteket alapítottak, majd főiskolákká szervezték át 1974. 1995-től 4 évfolyamos főiskolai szintű, 2006-tól 4 évfolyamos BA szintű tanítóképzés indult Magyarországon.

A Kalocsai Állami Liceum és Tanítóképző-Intézet utolsó osztálya 1953-ban indult. Az épületben már leánygimnázium is működött, az első osztály már 1954-ben megkezdte tanulmányait [Tanítóképző Ért. 1948/49]. Gyakorlóiskolája helyén ének-zenei általános iskola alakult. A két intézet még 1960-ig egy igazgatás alatt állt, mint tizenkét évfolyamos iskola.

A 100 éves intézmény 1956 nyarán ünnepelte volna jubileumát, de a körülmények úgy hozták, hogy csak egy évvel később – 1957. július 20-21-én – tarthatták meg a rendezvényt, az utolsó ballagó osztállyal, és a régi képzős diákok tömegével; búcsújukat és örök hálájukat letéve e nagy múltú intézmény 101 éves fennállása előtt [Baradlai é.n.]. A tanítóképző ezzel végleg bezárta kapuit, s – csak remélhetjük, hogy - szellemiségének morzsája ma is tovább él jogutód intézményében, a bajai Eötvös József Főiskolán.

4. A tanítóvá nevelés sajátosságai és innovatív törekvései Kalocsán

A fejezet középpontjában az a hétköznapi pedagógus áll, aki örök emberi értékeket próbál átadni az állandóan változó külső kényszerek ellenére, továbbá azon közegről és nevelési elvekről kívánunk szólni melyek megteremtik azon közeget melyben lehetőség nyílik a jó nevelő képzésére.

4.1. Mennyey József: Nevelés-, és tanítástan és Bárány Ignác: Tanítók könyve című munkájának összehasonlító elemzése a tanítókép tükrében

A XIX. század közepén több neveléstudománnyal foglalkozó munka látott napvilágot. A korban ezen irányzat képviselőire főként August Hermann, Niemeyer, Szilasy János, Kant, Locke és Rousseau tanításai és munkássága hatottak. A neves szerzők munkáinak tanulmányozása nyomán születhetett meg Bárány Ignác (1833-1882) a pesti képezde és Mennyey József (1823-1889) a kalocsai képezde igazgatójának munkája.⁴⁸ Az 1866-ban írt munkák egymástól teljesen függetlenül születtek, de gondolkodásmódjuk és szemléletük több hasonlóságot mutat. Mindkét értekezés érthető, világos stílusú, és jól felépített, áttekinthető szerkezetet mutat. A kor stílusát visszaadva, archaikus kifejezésekkel tűzdelt szövegek tulajdonképpen módszertani vezérkönyvként, illetve tankönyvként funkcionálnak.

A művek összehasonlítása során azt az ideális tanítóképet vesszük górcső alá, melynek elérése célként lebegett a jelöltek előtt. Nem kívánunk kitérni a könyv többi részében taglalt tárgyak módszertanára. A szerzők az adott téma kapcsán, nagyrészt azonos véleménnyel, és elgondolásokkal sorolják fel a jó nevelő tulajdonságait. Mindkét szerző négy fő „kelléket”, azaz területet határoz meg, melyek részletekbe menőig nagy alaposággal mutatják be a szükséges tulajdonságokat. Ebből jól látszik, hogy a néptanoda igen magas kritériumokat állított pedagógusok elé. Ez azon okokra vezethető vissza, hogy a pap, és a jegyző után a tanár képviselte a településeken az értelmiséget, nagymértékű befolyással bírva az ott élő családokra – így közvetetten az egyház és az állam életére. Jól képzett, sokoldalúan művelt, és továbbképezhető egyénekre volt tehát szükség, akik az alábbi tulajdonságokkal rendelkeztek:

⁴⁸ Mennyey József: Nevelés-, és tanítástan, és Bárány Ignác: Tanítók könyve című munkájának előlapjait lásd: Mellékletek, 12., 13. számú melléklet.

Testi kellékek

Mindkét forrás szerint egészséges erős testalkatú férfiakra van szükség, hogy gyengélkedés, betegség ne zavarja nehéz kötelességének teljesítésében.

Kizárják a testi fogyatékkal élőket, mert a gyerekek előtt így nem érheti őket negatív diszkrimináció – ami tekintélyvesztéssel járna. Külön kiemeli mindkét szerző, hogy erős mell, jó beszédszervek, és kitűnő érzékekkel kell rendelkezni. Bármely beszédhibával rendelkező, lassan, halkán, vagy nehézkesen beszélő tanárt kevésbé szívesen hallgatják a gyerekek. Bárány Ignác hozzáteszi, hogy a kiváló érzékszervek is szükségesek, mint az éles látás, valamint a jó hallás. A fentiek alapján elmondható, hogy az egészséges életmód, és a rendszeres testedzés alapvető elvárás volt minden tanítótól. Mennyey József le is írja, hogy aki káros szenvedélyekkel (dohányzás, éjjeli mulatozás, szeszes italfogyasztás) mérgezi testét, vagy elhanyagolja annak erősítését, az elgyengíti érzékszerveit az „kárhozatos szokásoknak” él.

Társadalmi kellékek

Jó előjáróként mintaadással felel az egyszerűség, a rend és a tisztaság tekintetében, mind testében, mind lakásában, mind ruházatában a tanító. Az 1866-os írás szerint a jóakarat kifejezése döntő fontosságú, hogy az emberekkel közvetlen viszonyt tudjon kialakítani. Ez külső méltósággal (amit férfias járás, egyenes hát, kimért stílus takar) párosulva tiszteletet parancsoló kiállásra tesz szert. Figyelemfelkeltő, hogy sokat adnak a megjelenésre, hiszen az első benyomásban döntő szerepe van a külsőnek. Bárány Ignác felhívja a figyelmet, hogy társasági lényként udvarias, előzékeny, az etikettet betartva kommunikáljon mindig mindenkivel. Méltóságot és nyugalmat sugárzó mozdulatokkal jó benyomást tud tenni környezetére.

Szellemi (Mennyey Józsefnél értelmi) kellékek

Gyorsan reagáló, jó problémamegoldó, logikus gondolkodású emberre van szükség, aki megfelelő magyarsággal meg is tudja fogalmazni azt. A megfelelő emlékezőképesség, segíti munkájában, főként a fegyelmezés során. Kreatív, sokoldalú elme, aki alapos ismeretekkel rendelkezik főként az általa tanított tárgyakban. Ismernie kell a gyermek biológiai és lelki fejlődését, hogy életkori, nemi és egyéni sajátosságait figyelembe véve tudja oktatni, nevelni, amennyiben birtokában van a kellő módszertani repertoárnak, melyeket bátran és változatosan tud alkalmazni. Hiszen mit érne tudása, ha nem tudná átadni. Így lesz következetes, és hiteles, aki kellőképpen motiválja tanítványait.

Erkölcsei kellékek

Igazlelkű katolikus vallásossággal kell rendelkeznie (a humanizmussal szemben), mely minden erény alapját képezi, hogy kötelességét lelkiismeretesen tudja teljesíteni. Tudásvágya és szorgalma határtalan legyen, hogy az élethosszig tartó tanulás élharcosaként folyamatosan továbbképezze magát. A türelem és szelídség meghatározók, s a legfontosabb hogy szigorú tekintete mellett szeretet áradjon belőle.

Természetesen a fent foglaltak irányadó elvek, hiszen a fő feladat a tökéletességre való törekvés az érzéki és szellemi világban egyaránt. Minden hivatásnak megvannak a maga szükségletei, amik nélkül a pozíció betöltése szinte lehetetlen. Az általam vizsgált szerzők a keresztény embereszmény megvalósítását tűzik ki célul, melyben a nevelő művelt, őszinte, felelősségteljes és jóakarátú. Meghatározó továbbá hogy vallásos szemlélete mellett nyitott legyen az önművelésre, s igazságos, szerető, s egyben következetes és tiszteletet parancsoló személy legyen. A továbbiakban azt mutatjuk be, hogy mely nevelési eszmékkel, eszközökkel érik el, hogy ily kiváló tanítókat képezzenek az intézményekben.

4.2. A tanítóképző főbb nevelési elvei

A tanítójelöltek számára az intézményen belül, de a tanórákon kívül számos alkalmat teremtettek, nemcsak a sokoldalú ismeret, illetve információszerzésre, jó kikapcsolódásra és kulturált szórakozásra. A mindennapi szituációk nagyszerű színterül szolgáltak a nevelés közvetett formájának, hozzájárulva a növendékek személyiségfejlődésének megfelelő irányú alakításához/alakulásához. Ezen szabadidős elfoglaltságok egy lazább tanulási közeget biztosítottak, ahol próbák, ismétlődő feladatok megoldásával a diákok napról-napra legyőzhették és megismerhették önmagukat, illetve társaikat. Az intézet tanárai három főelv köré építették fel nevelési struktúrájukat: az erkölcs, a vallásosság, és a testedzés; melyek a tanítónak, emberré formálás eszközeiként szolgáltak, (sokszor) az élet alakította pedagógiai helyzetekben [Tanítóképző Ért. 1934/5, 24-26]. Ezen eszméket fogom a következőkben bemutatni.

4.2.1. Vallásos nevelés

Az intézmény fenntartójából (mely a katolikus egyház) fakadóan és a kor szelleméhez híven (a VKM 42.500/1925. VI. számú rendelete szerint, mely a tanítóképzés vallás-erkölcsi neveléséről szól), a vallásos nevelés természetes velejárója a képezdének, hisz minden más nevelési elv alapját képezi – így mindig nagy gondot fordítottak rá [Tanítóképző Ért. 1938/9, 31]. Fontosnak tartották a növendékek hitéletbeli lelki, ösztönös előrehaladását, valamint a szigorú rendszabályokat. Ragaszkodtak a vallásos élet merev elvárásaihoz, amik mindenkire vonatkoztak: legyen az római katolikus (nagyrészt ez volt a jellemző), református (elvétve egy-egy hallgató), vagy (számos) zsidó felekezetű [Tanítóképző Ért. 1915/6, 25-26].

A tanulók mindennapjait mélyen átszötte a vallásos nevelés: úgy az órák, a napirend, vagy az ismétlő iskola keretein belül – ahol a hely szellemét és a hittanítás módszereit sajátították el minden vasárnap [Tanítóképző Ért. 1916/7, 23-24]. Magas számban oktatták a hittant, és prioritást élvezett az egyházzenei képzés, főként vallásos népénekek betanulásával. A reggeli fél nyolcas, továbbá a vásár- és ünnepnapi mise kötelező volt, akárcsak a reggeli, esti és étkezések alkalmával elmondott közös ima [Tanítóképző Ért. 1935/6, 23]. Ezeken felül kántori szolgálatot láttak el, ministráltak, és minden fontosabb egyházi ünnepen, lelkigyakorlaton, ájtatosságon részt vettek alázattal [KFL.I.3.d 1910]. A diákok őszinte, vallásos emelkedését mi sem mutatja jobban, mint a rendszeres gyónások és áldozások (nemcsak a kötelező negyedévenkénti időben, hanem minden vasárnap), az önkéntes gyónások, szentmise-látogatások, és az a tény, hogy végzett pedagógusokként is ezen úton haladtak tovább [Tanítóképző Ért. 1941/2, 15].⁴⁹

4.2.2. Testi nevelés

A sport a testi nevelés kellékeként tömegeket mozgatott meg; s hosszas, kitartó gyakorlásra ösztönözte az egyént, a kimagasló eredmények eléréséhez. A diákokat itt is képességeik és érdeklődési körüknek megfelelően csoportosították [Tanítóképző Ért. 1937/8, 54]. Az órarendbe beépített kötelező tornaórák mellett, igazgatói rendeletre csütörtökönként két órás edzéseket tartottak, ahol a versenyszerűen sportolók a maguk területén, a többiek pedig tetszés szerint szabadon választott foglalkozásokat végeztek [Tanítóképző Ért. 1934/5, 31-33].

⁴⁹ A tanítók 1947-es esküszövegét, lásd: Mellékletek, 14. számú melléklet.

A tehetséges sportolók 80 főt számláló sportköre: a *Tomori SK* volt. Az értesítőkből megtudjuk, hogy minden hétfő, és csütörtök délutáni komoly tréningeken főként az atlétika, ezen belül is a futás örvendett a legnagyobb népszerűségnek – hisz mindenki rendelkezett hozzá megfelelő „felszereléssel”. A versenyfutók: rövid- és hosszútávon, illetve egyéni- és váltóversenyeken indultak, s távolugrók, magasugrók, gerelyvetők kerültek ki soraikból, akik – az 1930-as évek második felében virágzó – középiskolás atlétikai versenyeken is szép számmal, s jó eredményekkel vettek részt; síkfutók, súlylökők, diszkoszvetők, és rúdugrók társaságában [Tanítóképző Ért. 1933/4, 27-28; Tanítóképző Ért. 1930/1, 27]. A focicsapat tagjai szintén kiváló futók hírében álltak, így volt lehetőségük bekerülni a futballisták közé, Dundler Gyula (Gyula bácsi) edző kezei alá – aki úgy tartotta: hogy az a jobb labdarúgó, aki gyorsabban fut [Tanítóképző Ért. 1937/8, 65-66]. Ez tehát meghatározó tényező volt, hogy rangos mérkőzéseken vehessenek részt a játékosok (kb. 30 fő).

A téli időszakban nagyon lekorlátozódott a szabadtéri edzések száma, ezért e hideg hónapok alatt – jó erősítő hatása miatt – a szertorna kapott főszerepet, s a Városi Sporttelep helyett az iskolai tornateremben edzettek [Ért. 1934/5, 31-33; Baradlai é.n.]. Ezen sportág olyannyira kinőtte magát, hogy – 1933-tól – tornaversenyeken indult az intézményi csapat (95 minősített tornásszal), melyeken minden fokozathoz öt szeren (nyújtón, korláton, gyűrűn, talajon, ugrószekrényen) végzendő – fokozatonként erősödő elemekből álló – gyakorlat tartozott [KFL.I.3.d 26/1892; Tanítóképző Ért. 1933/4, 27-28]. A fentiekből látjuk, hogy az intézmény széles körű lehetőségeket nyújtott különböző tevékenységek végzésére, ahol naponta vették igénybe a diákok fizikai képességeit, akaratukkal és lelkierejükkel egyetemben. A nevelés nagyszerű eszközeivel élve e három területet egyszerre fejlesztették: jellemformálás, önmegvalósítás, és tanulás céljából [Tanítóképző Ért. 1915/6, 25-26].

4.2.3. Erkölcsi nevelés

Egy ország attól erős vagy gyenge, hogy az ott élő emberek milyen fizikai, szellemi és erkölcsi kvalitással rendelkeznek. Az intézet tanárai jól tudták ezt, ezért a fejlődés érdekében mindig szem előtt tartották a tanulók szigorú, egységes nevelését, széles körű és magas szintű képzését – a vallási alapok és a korabeli erkölcsi normák követésével [KFL.I.3.d. 14/1876], Tanítóképző Ért. 1915/6, 25]. Alapvető eszközként saját magukat használták – minden körülmények között törekedve a mintaszerű viselkedésre –, s a jó példa óriási hatásával élve hiteles képet adtak a jelölteknek, megfelelő tanítói jellemük kialakulásához [Tanítóképző Ért. 1937/8, 53; Tanítóképző Ért. 1935/6, 23].

Napi, közvetlen kapcsolatot ápoltak növendékeikkel, így jól ismerték őket, s nagy hangsúlyt fordítottak viselt dolgaikra, képességeikre, tanulmányi előmenetelükre – melyeket az értekezletek alkalmával mindig megvitattak (sokszor hosszasan elemezve egy-egy tanulót) [Tanítóképző Ért. 1938/9, 29-30].⁵⁰

Az intézmény mellett, az internátus és a szülők együttműködésével valósult meg a megfelelő erkölcsi norma kialakítása. A tanárok állandó kapcsolatban álltak az igazgatóval – aki a plébániákon keresztül ismerte, s nyomon követte a diákok családjának életét; továbbá ellenőrizte a nyári fizikai gyakorlat maradéktalan és becsületes teljesítését –, a szülőket pedig sok esetben összehívták, akik az értekezleten hangot adhattak véleményüknek.

Az erkölcsi, a vallásos, és a testi nevelés (mely kategorikusan nem választható el egymástól) széles eszköztárának felvonultatása jól mutatja egy kiválóan működött rendszer kimeríthetetlen lehetőségeit. A részletezett tanítás utáni tevékenységek folytán a szüntelen ráhatások befogadása a testi, lelki, és szellemi formálás összetett módjain keresztül valósult meg, ahol gyakorlatról gyakorlatra csiszolták az embert, gazdagították és nemesítették a tartalmát. Eme folyamat hatásrendszerei eredményessége nem másban mérhető legegyszerűbben, mint a nevelőintézet történetében.⁵¹

4.3. A nevelés innovatív színtere: a Tanítók Háza

„Állítsunk méltó emléket hazaszeretetünk oltárára, olyan emléket, melyért késő unokáink nemcsak áldani, de lelkesedésünkön okulva és tanulva, hasonlókra fognak ragadtatni. Építsünk ezredéves fennállásunk emlékére házat – Tanítók Háza⁵² – melyben a tanítók gimnáziumba és tanítóképző intézetbe járó gyermekei egyenlőre mérsékelt díjazásért, idővel pedig teljes ingyenes ellátásban részesülhének.”

/Berauer József tanítóképző intézeti tanár, 1894. március 8. Kalocsa-vidéki tanító egyesület választmányi ülés [Békési - Gulyás 2000, 11-19]./

⁵⁰ A félévi vizsgák alapfeltételül szolgált ugyanis: hogy a nevelők elismerően nyilatkozzanak az egyén fejlődéséről, erkölcsi és fegyelmi magaviseletéről. A vasszigor ellenére persze voltak kihágások – de nem számottevő – s létük nagy publicitást, szégyent, és kemény megrovást vont maga után.

⁵¹ A kalocsai tanítóképző intézet által kiállított tanítói oklevelet az 1900-as évekből lásd: Mellékletek, 15. számú melléklet.

⁵² A háromholdas telken 1897-ben átadott Tanítók Háza épületének fényképét a század elején lásd: Mellékletek, 16. számú melléklet.

A tanítóképző intézet növendékei kalocsai és az ország különböző pontjairól érkező, a tudást magukba szívni vágyó jelöltek voltak. A nagyrészt helyi, illetve környékbeli lakosok elszállásolása nem okozott problémát – hiszen szüleik terhére otthon éltek –, azonban a vidékiek számára megfelelő lakóhelyet és ellátást kellett biztosítani [KFL.I.3.d. 1368/1876]. Ezt eleinte helyi szállásadó gazdáknál oldották meg, de a kellő szigor hiánya és a diákokra kiszabott napirend felületes betartatása miatt 1864-ben megalapították az első iskolán kívüli internátust [Tanítóképző Ért. 1915/6, 21; KFL.I.3.d. 14/1876]. Mennyey József a lakásául fenntartott épületben 10-12 növendéket szállásolt el, a melléktanítókkal pedig 3-3 növendéket vállaltatott – akikre az internátusbeli fegyelem és rend vonatkozott [KFL.I.3.d. 205/1867; KFL.I.3.d. 212/1867]. A soros igazgatók mindegyike elégedetlenül nyilatkozott még ezek után is a kérdésben, mivel a tanároknál kevés volt a férőhely, a magánházaknál pedig még mindig fennállt a megfelelő erkölcsi oktatás hiánya. Így merült fel a Tanítók Háza létrehozásának gondolata [Baradlai é.n.].

Az ezredéves fennállás emlékére 1894. március 8-án Kalocsa-vidéki tanító egyesület⁵³ választmányi ülésén Berauer József – intézeti tanár – javaslatára indult meg a Tanítók Házának felállítására szánt gyűjtés; melyet elsősorban az egyházmegyei római katolikus tanítók gyermekeinek szántak [Winkler 1927, 79-80].⁵⁴ Boromissza István, az egyesület elnöke szívhez szóló felhívásban kérte az egyházmegye másik öt tanító-egyesületét, hogy csatlakozzanak az elképzeléshez és támogassák azt [Berauer 1896, 57-59]. A keresztény szemléletű bentlakásos intézményben először mérsékelt díjazás ellenében, majd teljesen ingyenes ellátásban⁵⁵ kívánták részesíteni a diákokat, magas katolikuserkölcsi nevelés mellett [Tanítóképző Ért. 1925/6, 21].

⁵³ 1873-ban alakult meg a Kalocsa-Vidéki Tanítói Egyesület, mely magában foglalta a miskei, hajósi és keceli esperesi tankerületeket. Az egyházmegye területén ezen kívül öt (név szerint: a Bács-Tiszavidék Újvidéki-Palánkai, Baja-vidéki, Zombor-vidéki, Bács-Kúla-vidéki) tanító-egyesület működött, egymástól függetlenül, és önállóan, az 1868. évi törvény értelmében. A tagok sorát egyaránt gyarapították világi, és egyházi pedagógusok, akiknek az évenkénti 1 forint tagdíjából tevődött össze azon egyesületi vagyon, melyből a sikeres pályadíjak, illetve dolgozatok nyomtatását és kiadását, esetleg a megszorult tagokat támogatták. Továbbképzés híján országos mozgalmakat nem generáltak, de számos esetben hozzájárultak a vidék fejlesztéséhez, mint például a Tanítók Háza felállítása esetén [Berauer 1896].

⁵⁴ Amennyiben ezen jelentkezőkkel nem telt meg az intézmény, tanítóképzős, gimnazista és polgári iskolás fiúk pályázatait fogadta be az érsek és az intézet igazgatósága (általában május hónapban). A jelentkezési laphoz csatolni kellett a keresztlevelet, az orvosi, iskolai és erkölcsi bizonyítványt. Az elbírálás során előnyben részülték azon növendékek, akik más egyházmegyből származó, jó tanulmányi eredménnyel rendelkező katolikus tanítók gyermekei voltak [Tanítóképző Ért. 1930/1].

⁵⁵ Sajnos ez az idea nem teljesülhetett, mert a fenntartási költségek túl magasra hágtek. Még az 1930-as években is csak magas térítés ellenében, mintegy évi 600 pengő ellátási díjat, azonfelül évi 40 pengőt fűtés, világítás, orvosi kezelés, evőeszköz és bútorhasználat, illetve épületfenntartás címén; havi 2 pengőt mosásért; évi 4 pengőt a borbély szolgáltatásaiért; a hangszerek karbantartásáért pedig havi 1 pengőt kellett fizetni a diákoknak. Aki nem rendezte időben tartozását, azt azonnali hatállyal kizárták, és hazaküldték [Tanítóképző Ért. 1930/1].

Az első adományt (624 Ft-ot), már az ülésen felajánlották a tagok, őket pedig Mayer Béla főtanfelügyelő (500 Ft), Hopf János nagyprépost (300 Ft), Dr. Városey Gyula oldalkanonok (267 Ft) és még sokan mások követték a lelkesedés és kitartó munka eredményeképpen [Farkas 2000, 8-19]. A tanítók általi folyamatos lelkesítéseknek hála a jóézésű lakosoktól – kik szívükön viselték a nép művelésén, boldogulásán, tanításán dolgozók sorsát –, mint például özv. Bovánkovich-Kuhl Fanni úrnő, aki 2.000 Ft-tal járult hozzá; egy év alatt hangversenyek, színelőadások, táncmulatságok, tanszereladások, passió-, és pásztorjátékok segítségével 29.669 Ft gyűlt össze [Tanítóképző Ért. 1916/7, 19]. Az iskolások gyűjtése, magánszemélyek segélye és Császka György érsek úr nagyvonalú – közel 25.000 Ft, továbbá teleki és építési anyag – hozzájárulásának köszönhetően 1896-ban megindulhatott az építkezés a három holdas telken, a Kossuth Lajos utca és a Tyúkmajor (ma Mócsy János) utca sarkán.

Az építkezés során ügyeltek arra, hogy célszerűen később fejleszthető, szuterénal ellátott, parkkal körülvett, emeletre épült létesítményt készítsenek, mely egyaránt megfelel az egészségügyi, fenntartási, és pedagógiai szempontoknak [KFL.I.3.d 24/1929]. *A szorgos munkások lelkesedésének köszönhetően a Nérei Szent Fülöpről elnevezett intézmény ünnepélyes felavatására – Magyarországon úttörőként – 1897. június 30-án került sor* [Czajtányi 1971]. A szentmise végeztével 560 fő tanító, és 100 fő vendég előtt tartotta meg összefoglalóját Berauer József a Tanítók Háza bizottságának titkára az elmúlt három év nehéz munkáját; majd az érsek úr a kastély dísztermében fogadta a vendégsereget, megköszönve a dolgozók fáradozásait, és megáldotta az új intézetet [KFL.I.3.d 9/1883; Berauer 1896, 57-58]. Mayer Béla egyházmegyei főtanfelügyelő az ünnepi avatás keretein belül a Tanítók Házának megtisztelő felügyeletével az eszmei szülőt: Berauer Józsefet bízta meg, akinek vezetésével 1897. szeptember 1-jén – a főépület megépült szárnyában – nyitotta meg kapuit az intézmény 50 diákkal, melyet a továbbiakban a derült kedély, és a nyíltság jellemzett [Tanítóképző Ért. 1933/4, 23].

Az intézet szellemiségét kiválóan demonstrálja a névadó Szent Fülöp lelkülete, akinek meglátása szerint a nevelés alapja a baráti, segítő és odaforduló tanári magatartás, ami mellőzi a felülről irányító prefektus diktatórikus jellemét [KFL.I.3.d 1910]. Ezen ideát követve, a pedagógusok közvetlen kapcsolatot igyekeztek kialakítani növendékeikkel, akikkel lehetőség szerint minden szabadidejüket együtt töltötték – hogy szoros bizalmi kötelék alakulhasson ki.

Nagy hangsúlyt fektettek továbbá a mélyen vallásos nevelésen kívül az erkölcsös és hazafias jellemre és a tananyagon túlmutató műveltségre; mindezt szigorú rendszabályok, és folyamatos felügyelet mellett: köszönhetően a legjelentősebb igazgatóknak (Berauer József, Dr. Kiss-Erős Ferenc, Dr. Szedlay István, Dr. Erdey Ferenc) és a híres nevelő tanároknak (Dr. Vág Imre, Dr. Papp Imre, Korsós Imre, Mihályfi István illetve Berhidai János) [Farkas 2000, 8-19].

Az internátus lakóinak vallásos és tanulmányi előmenetelét támogatva, (régii görög nézeteket követve) a prefektusok állandó felügyelete mellett szilárdult meg jellemük és alakult ki a műveltségre való törekvésük [Czajtányi 1971]. Így a tanulók havonta legfeljebb négy alkalommal, az előjáróság írásos engedélyével látogathattak ki egyedül a városba; továbbá a felesleges kóborlás és pénzköltés lehetőségét kizárva vásárlási könyvbe vezethették fel igényeiket – írószer, tanszer, szappan, fogkefe, inggomb, stb. –, amiket nagyobb tételben az előjárók szereztek be [Baradlai é.n.].⁵⁶ Ezen rendszerrel ellenőrizték az ifjak pénzzel és az idővel⁵⁷ való gazdálkodását, és segítették a szülőket, hogy gyermekeik túlzott költsézhajlama ne alakuljon ki, és ne terhelje őket plusz anyagi kiadásokkal⁵⁸.

Az intézmény fegyelmi életének alapfeltétele a rendszeret és a kötelességtudat volt, így a növendékek legfontosabb feladata a tanulás volt, így vendéget nagyon ritkán – külön engedéllyel – fogadhattak, kizárólag tanulási időn kívül [Farkas 2000, 8-19].

A kötelességtudat, a következetes és kitartó munka, szorgalmas tanulmányi előmenetelt eredményezett. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne nyílt volna lehetőségük szabadidejüket egészséges, hasznos és kulturált formában eltölteni. Minderre számos alkalmuk nyílt például a nagy sportpályán rangos focimérkőzésekkel, az épület körüli parkban sétával és pihenéssel, vagy a házi könyvtár mintegy 2000 kötetével, 40 féle napilappal, folyóirattal ellátott olvasótermében [Tanítóképző Ért. 1935/6, 24-25]. Esténként gyakorta rendeztek tanári vetítéseket, melyeken a Föld nagyobb városairól láthattak csodás beszámolókat. Hogy szellemi és testi fejlődésük összhangban gyarapodjon, jókedvű közös csónakázással és strandolással egybekötött kirándulásokra, gyalogos túrákra jártak Kalocsa és környékén.

⁵⁶ A növendékek reggel leadták igényüket, és az iskola végeztével az internátusban megkapták a rendelt dolgokat. A bevásárlási könyv számláját havonta zárták le, s rendezték a szülőkkel [Berauer 1896].

⁵⁷ A Tanítók Háza napirendjét lásd: Mellékletek, 17. számú melléklet.

⁵⁸ Családtagjaik, rokonaik és közeli ismerőseik legfeljebb havonta egy alkalommal láthatták vendégül a növendékeket, a hó első vasárnapján az ebéd keretein belül; viszont állandó levelezés (amit csak hozzátartozóikkal folytathattak) révén mindig informálódtak helyzetük felől – Karácsony és Húsvét alkalmával pedig tanulmányi előmenetelükről [Tanítóképző Ért. 1930/1].

A színjátszó kör számos darabot vitt színpadra – többek között a *Félénk* –, a Vigalmi Bizottságnak (programszervezőknek) hála pedig Mikulás és Farsang estéjén, mindenki kibontakoztathatta tehetségét nemcsak tanárai, egyházi méltóságai, de családja előtt is egy-egy színvonalas műsor keretén belül [Tanítóképző Ért. 1933/4, 23].

Az ellátást illetően sem kellett a szülőknek aggódniuk, hiszen a térítési díjak ellenében nagyon sokrétű, komplex, és a középosztály igényeit abszolút kielégítő polgári ellátását biztosítottak az internátusban. A bentlakás, a fűtés, világítás mellett betegszobát – háziorvossal és betegápolóval – tartottak fenn; mostak, főztek⁵⁹ és vasaltak a diákokra, valamint a legszélesebb körű felügyeletet biztosították [Tanítóképző Ért. 1930/31, 20-21]. Minden lakó rendelkezett egy íróasztallal – melyen tanulhatott, illetve könyveit és írószereit tárolhatta –, külön polccal a hegedűjének, szekrénnel a ruháinak valamint személyes tárgyainak⁶⁰, egy ágygal a hálóteremben; továbbá a közös helyiségek (tanterem, olvasóterem, park, játszótér, színpad, zeneszerek) használati jogával – betartva a ház szabályait [Farkas 2000 8-19].

Az intézet az első világháború végéig folyamatosan fejlődött, ami a növekvő létszámon is megmutatkozott – 1905-ben már 26 tanítóképzős és 31 gimnazista nyert felvételt, melyből 46 fő tanítók gyermeke volt. Anyagi támogatásukat az intézeti (havi 126 korona) és a Haynald-alap (havi 199 korona) fedezte [KFL.I.3.d 3501/1908]. Sajnálatos módon az alapító halála után azonban a befolyó adományok mértéke drasztikusan csökkent (hisz még eleinte 7.000 korona folyt be, 1905-re jó ha 700 összegyűlt), a segélyre szoruló tanulók száma pedig csak egyre nőtt. A helyzeten Dr. Mayer Béla segített, aki ekkor 25.000 koronával járult hozzá a fejlesztésekhez, továbbá sanyarú sorsú növendékek – mint például Kovács József – anyagi támogatásához, ami a mindennapi megélhetés feltétele volt [Farkas 2000 8-19]. A jobb szárny, a püspök úrnak hála 1906 szeptemberére elkészült, s 100 gyermek elhelyezését biztosította. Az önzetlen hozzájárulás többek sorsát változtatta meg, ugyanis nélküle a súlyos anyagi gondokkal küzdő tanítójelöltek (a „nemzet mostoha gyermekei”), nem válhattak volna a „nemzet napszámosaivá”, azaz tanítókká [Berauer 1896, 58].

⁵⁹ Egyszerű, és elegendő mennyiségű, jó minőségű ételeket kaptak napi négy alkalommal. Reggelire és uzsonnára általában kávéval ettek két zsemlével, délben két, vacsora időben pedig egy fogásos meleg étel várta őket. Ünnepeket, és vasárnapokon ezenfelül kiegészítették tésztával vagy süteménnyel, az őszi hónapokban lehetőség szerint gyümölcscsel [Tanítóképző Ért. 1930/1].

⁶⁰ A felvételi értesítőben megadott számmal kellett ellátni (jól látható helyre felvarrva) a magával hozott üres szalmazsákot, két lepedőt, vánkost két huzattal, és ágyterítőt. Ezeket felül jó állapotú poharat, keféket, valamint lakatot kellett magával hoznia a beiratkozásánál. A többi (fehérmű, ruha, cipő) az intézet biztosította számára – egyéb, felesleges dolgok tartását nem engedélyezték. A személyes tárgyakról leltár készült, melyet a növendék szekrényében függesztettek ki [Tanítóképző Ért. 1930/1].

Mennyire szép, s egyben groteszk helyzet. A szegényebb sorból kikerülők küzdöttek a legkeményebben, és végezték jelessel az iskolákat, mert minden vágyuk volt tanítónak válni. A helyzet úgy vélem napjainkban egyszerre semmit, de mégis sokat változott. A kevesebb keresettel rendelkező szülőknek nehéz, ösztöndíjak nélkül pedig sokszor teljesen lehetetlen gyermekük taníttatása. A szakma megbecsültségét illetően (ha csak az elnöiesedést, és a csökkenő anyagi juttatásokat tekintjük) romlott a helyzet, s talán ezért vágnak ma már jóval kevesebben a tanítói pályára.

A Tanítók Háza építkezésének záró szakasza 1926-ban kezdődhetett meg az alapítványi pénzekhez társult nagymértékű (most először) állami segéllyel – a Vallás és Közoktatási Minisztérium által jutott 40.000 koronával [Berauer 1896, 58]. A két világháború között fenntartási alapja elértéktelenedett, továbbá a nehéz évek alatt szinte teljesen elnéptelenedett – hiába fogadott nemcsak tanítógyerekeket költségtérítéses rendszerben, és kötött megállapodást a tanítóképzővel (hogy annak kollégiumaként üzemel, s ezáltal hallgatói automatikusan felvételt nyernek) – nem segített a pápa 50.000 koronás segélye sem [KFL.I.3.d 24/1929].

A diákszálló véglegesen 1948-ban zárta be kapuit Szedlay István kanonok igazgatósága alatt, amikor az érseki felügyelet alól átkerült állami tulajdonba – sok más oktatási intézménnyel egyetemben [Báth - Báthné 1983, 227-233]. Ezt követően 1950. augusztus 15-ével megszűnt a Tanítók Háza, s helyébe az Állami Középiskolai Fiúdiákotthon került – Szvétek Sándor igazgató vezetésével [Winkler 1927, 81]. 1959-ben a diákotthont középiskolai kollégiummá minősítették, és Hunyadi János Középiskolai Fiúkollégiumként működött tovább 1995-ig, majd koedukált intézményként Hunyadi János Középiskolai Kollégiumként; ma pedig (az összevonások után) Dózsa György Gazdasági, Műszaki Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium néven várja a fiatalokat [Békési - Gulyás 2000, 11-19]. Az internátus veszítve eredeti jelentőségéből – hogy az iskolával együttműködve egységes nevelést adjon –, és céljából – miszerint lakóinak vallásos és tanulmányi előmenetelét támogassa, népnevelői jellemét és műveltségre való törekvését kialakítsa – merőben eltérő formában (csak a távoli diákok elhelyezését segítve) maradt fenn, a szebb holnap reményében, de sajnos hiába, mivel a XXI. században az elnéptelenedés jellemzi [Czajtányi 1971].

5. A tehetséggondozás és hatása néhány életpálya bemutatásával

„Tehetségen azt a velünk született adottságokra épülő, majd gyakorlás, céltudatos fejlesztés által kibontakoztatott képességet értjük, amely az emberi tevékenység egy bizonyos vagy több területén az átlagosat messze túlhaladó teljesítményeket tud létre hozni.” /Harsányi István [Tehetségprogram é.n.]/

Tehetséggondozásról sokan sokféleképpen vélekednek. A különböző tudományterületeken napjainkban is vitatott kérdés, hogy hogyan, milyen ismervek alapján lehet definiálni a fogalmat [Sarka 2009]. Története több száz évre tekint vissza, mivel már az ókorban kínaiak és görögök is foglalkoztak a felismerésével valamint gondozásával; igaz, kezdetben még nem intézményszerűen [Martinkó 2006]. Hazánkban, 996-ban a pannonhalmi bencés kolostor indította el először tehetséggondozó munkáját, hogy – sok szegénysorból származó gyermekből – tanult embereket: papokat, tanárokat, katonákat adjon a nemzetnek [Martinkó 2006]. Ez nagy előrelépést jelentett, hiszen ez idáig nem adatott meg a tanulás általi felemelkedés lehetősége, s csak a magasabb pozícióban munkálkodó főemberek sarjai tanulhattak tovább. A középkornak több nagy alakja: Pázmány Péter, vagy Szalkai László, így tudott felemelkedni. Főként a protestáns iskolák jártak élen, akik külön feladatként határozták meg a tehetséggondozást, s kutatták fel az arra érdemeseket [Sarka 2009]. A kiemelkedő képességű fiatalokat: mint például Apáczai Csere János, megfelelő támogatás mellett képezték. 1624-ben Bethlen János erdélyi fejedelem magasan képzett oktatókat hívott az országba, hogy a jó képességű jobbágy ifjakat megfelelő fokon iskoláztathassa.

Ezt követően az 1600-1700-as években Debrecen kulturális központtá nőtte ki magát, s számos neves tanítványt bocsátott ki nagy hírű iskoláiból, úgy mint Csokonai Vitéz Mihályt, vagy Kölcsey Ferencet [Martinkó 2006]. A XVIII-XIX. században az iskolakollégiumok fogadták, és nevelték ki a következő generáció géniusait (például Sárospatakon). Tényleges tehetséggondozás, mely intézményesített jellegű, csak a XIX-XX. században bontakozott ki. Harsányi István, a tehetséggondozás nagyszerű személye a századfordulótól 1931-ig (a református gimnáziumok mozgalma) az első, 1935-től pedig a második korszakáról beszélt. 1941-től az állam tehetségvédelmi alapot létesítve csatlakozik a programhoz, s innentől már egyházi és állami mederben folyik párhuzamosan a munka [Sarka 2009]. Ezt követően a harmadik korszak csak 1979-től veszi kezdetét a tehetségvédelem által Somogyban.

Nagy változásokon ment át az oktatásügy ebben az időszakban, amikor Ranschburg Jenő és munkacsoportja működött [Martinkó 2006] – tagja közül kerültek ki az 1989-ben megalakult Magyar Tehetséggondozó Társaság elnökei (Geffert Éva, Herskovits Mária). A rendszerváltással új korszak kezdődött, amikor megalakult a Magyar Tehetséggondozó Társaság civil szervezete Szegeden, majd Csermely Péter kezdeményezésére 1996-ban kezdte meg működését a Kutató Diákok Országos Szövetsége. 2008-tól kezdődött az ötödik szakasz, mely során kidolgozásra került a Nemzeti Tehetségprogram – amihez alapot nyitottak [Sarka 2009]. A tehetséggondozás igazi kiteljesedéséről így igazán csak a XX. században beszélhetünk.

Napjainkban a tehetséget, már nem az intelligenciahányadossal hozzák összefüggésbe, hanem egy jóval komplexebb fogalomként tekintenek rá. Más-más aspektusból megközelítve a témát, különböző elméletek születtek a talentum eredetét illetően. Alapvetően azonban vannak általánosan elfogadott tények, melyek szerint néhány kritériumot meg lehet határozni. Közérthetően demonstrálva tehát: a tehetséges tulajdonképpen egy lehetőséget illetve esélyt jelent valamely tevékenységi körben, ahol társadalmilag hasznos és az egyén megelégedését szolgáló kiemelkedő teljesítményt ér el [Tehetségprogram é.n.].

Az előző fejezetben már bemutattuk a Tanítók Házát, mely az innovatív nevelés színteréül szolgált az intézményben. A továbbiakban az oktató-nevelő munkának azon újszerű törekvéseire kívánunk fókuszálni, melyek fontos szegmenseit képezték a tehetséggondozásnak.

5.1. Önképzőkör

Az iskolai Önképzőkör, sajátosan hazai jelenség, melynek előfutárait a régi középiskolai és kollégiumi Magyar Társaságokban, és a papneveldek Magyar Egyházirodlalmi Iskoláiban leledzett a XVIII-XIX. században [Tímár 1925]. Anno ezek oly céllal jöttek létre, hogy (a rendes tantárgyak sorában nem szereplő) magyar nyelvvel és irodalommal foglalkozzanak – évkönyvet, almanachot, és verseskönyvet kiadva. Alakulásnak körülményei – amikor a magyar irodalomnak olvasóközönséget kellett hódítania, és a háttérbe szorult irodalmat ápolnia –, jól körvonalazzák, hogy eredendően miért szépirodalmi jellegű hagyományokra tekint vissza az önképzőkör [Tanítóképző Ért. 1936/7, 4-5].

A szabadkai⁶¹ és a bajai gimnáziumok mintájára az 1884/5-ös iskolaévben Haynald érsek jóváhagyásával és fővédnökségével alakult meg a kör [Tanítóképző Ért. 1937/8, 33; Tanítóképző Ért. 1938/9. 39-40].⁶² Egységes alapszabály hiányában egyéni, a helyi viszonyokra tekintettel lévő regulát hoztak létre, mely irodalmi célok mellett gyakorlatias; fő prioritásként pedig a pedagógia fokozottabb művelésére törekszik [Tanítóképző 1936/7, 4]. A képezde célja minél tökéletesebb ember kialakítása – nagyrészt eszmei követelményekkel –, melynek egyik gyakorló rendszere: az Önképzőkör. Nagyon fontos, hogy növendéki kezdeményezésre alakult meg, s ezért a jellemformálás kiváló színteréül szolgált.⁶³ Hatalmas szerepe volt – mint közvetlen nevelő erő –, hiszen a diák maga döntötte el, hogy csatlakozik, vagy sem; így érdeklődve, szellemileg, lelkiileg kitárulkozva lépett soraiba, s befogadásra áhítózó egyén lett, mindennemű kényszer nélkül.

A szervezet nagyon jól működő hierarchia szerint rendes, rendkívüli és pártoló tagokból – akik havonta 20, 10 krajcárt, illetve évente egy osztrák értékű forintot fizettek díjként az íróeszközök beszerzésére, és a könyvtár bővítésére –, és – gyűlésileg évente választott – tisztviselőkből épült fel, egy (a kör rendes tagjai által megválasztott) képezdei tanár vezetése alatt összpontosulva [Tanítóképző Ért. 1915/6, 44-45]. A választmány és a bíráló bizottság – melyek a hivatalnokok: alelnök (negyedéves, az elnök helyettese), titkár (negyedéves), jegyző, pénztárnok, ellenőr, könyvtárnok (felsőbb évfolyamos, rendes tag); és az általuk (felsőbb évfolyamról) választott 2-2 fővel működött – minden második vasárnap tartott rendes ülést, ahol felszólalni csak emberi hangnemben, egymás iránti türelemmel és tisztelettel lehetett – az alapszabályban lefektetettek szerint [Tanítóképző Ért. 1934/5, 29-30; KFL.I.3.d 27/1887].

Idővel a jelentkezők nagy száma miatt 1925-ben két tagozatra (alsó és felső) bontották, lehetőséget adva mindenkinek a bekerülésre, a szereplésre, és a foglalkozások könnyebb megtartására. Az I., II. évesek a Szavalókörbe – más néven Retorikai és Szavalókörbe, Kis- vagy Líceumi Önképzőkörbe – jártak; a III., IV., V. éves hallgatók pedig diáknnyelven: Nagy, illetve Tanítóképzős Önképzőkörbe, ami figyelembe véve a tanítójelöltek szerteágazó érdeklődését további szakosztályokra oszlott [Tanítóképző Ért. 1939/40, 28-29].

⁶¹ Az 1800-as évek elején a (paksi születésű), nagy kultuszú Jámbor Pál (1821-1897) író, költő, aki papjelöltként a Hittudományi Főiskola hallgatója volt, hozta létre az irodalommal foglalkozó Önképzőkört „*Magyar iskola*” néven a kalocsai gimnáziumban. Élete nagy részét Szabadkán töltötte [Asbóth közlése alapján].

⁶² Az Önképzőkör alapszabályait lásd: Mellékletek, 18. számú melléklet.

⁶³ 1884. november 29-én Vátzy István IV. éves, és Szabadka Gyula (a *Haladó* című ifjúsági folyóirat szerkesztője) III. éves tanulók vezetésével értekezletet hívtak össze az Önképzőkör megalakítása ügyében. December 7-én a tanári testület az alapszabályok kidolgozására kérte a diákokat, majd 1885. január 6-án tartották meg alakuló ülésüket 29 működő és 18 rendkívüli taggal [Tanítóképző Ért. 1937/8, 33].

A több irányba való működés kapcsán: irodalmi, történeti, művészeti és zenei, pedagógiai és népművelési, természettudományi, falukutató, és szociális szakosztályokban ténykedtek a diákok munkamegosztásban [Tanítóképző Ért. 1936/7, 4-7; Baradlai é.n.].

Jól felszerelt (külön könyvtár, járatott folyóiratokkal) környezetben bővítették ismereteiket: például felolvasó délutánokon, s az azokat követő viták alkalmával; továbbá (a jobbaknak) jutalommal járó tudományos pályázatokra készített dolgozatokkal (így „Hazafias beszéd II. Rákóczi Ferenc halálának 200. évfordulójára” címmel), az iskolai tanulmányokkal összhangban [Tanítóképző Ért. 1942/3, 13-14]. A mai szakdolgozatokhoz hasonló művek, hosszas kutatómunkát és megformálást – ahol a fő cél: magas színvonalú, plagizálástól mentes dolgozat alkotása – követően (tárgyi és pedagógiai szempontú) szaktanári bírálat elé kerültek, ahol eldöntötték, hogy a beadandó közönség elé, illetve a Díszkönyvbe való-e (nagy érdemnek számított), s a dolgozat a szigorú tisztesség tudatában készült.

Az irodalmi délutánokon költői és prózai műdarabok szavalása, szép előadások által a kellő előadókészség elsajátítása, és a növendékek irodalmi ízlésére helyezték a hangsúlyt. Határokon túli magyar- és kortárs szerzők (Gárdonyi Géza, Mécs László, Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály, Pázmány Péter, stb.) munkásságáról tanultak; megismerkedtek külföldi (például az angol, cseh) irodalommal, a világirodalommal, továbbá kalocsai egyházi költők verseivel, és háborús költeményekkel. Az esztétikai érzékeiket fejlesztették saját melodramák, költemények, színi jelenetek, ének- és zeneszámok írásával és előadásával, illetve rajzok és festmények készítésével [Tanítóképző Ért. 1933/4, 26-27; ; Tanítóképző Ért. 1938/9, 39-40].

A kötelező előadások (szakmai dolgozat, szavalat, felolvasás, magán- és csoportjelenetek, karénekek, zenekari számok, vagy akár bűvészmutatványok) kiváló gyakorlati helyet nyújtottak a leendő tanítók számára, hiszen elsajátíthatták a tudásátadás ezen formáját, s egyúttal a szónoki beszéd és a szabad előadás fortélyait [KFL.I.3.d 14/1902; 6/1907].

A III-V. éves tanulói, jó pedagógusokhoz híven, a Gyakorló Iskola gyerekeinek – 1927-től rendszeresen – mesedélutánokat⁶⁴ tartottak; gyermektanulmányi anyaggyűjtéseket és feldolgozásokat végeztek, megvitatták a gyakorlatban felmerülő, különböző pedagógiai problémákat, és részt vettek az iskolán kívüli népművelésben [Tanítóképző Ért. 1942/3, 13-14].

⁶⁴ Az erkölcsi tanulságok megfelelő kiemelésével kiváló alkalom nyílt a tanítói egyéniségek kialakítására, s jó hatással volt a gyakorló iskolás diákokra [Tanítóképző Ért. 1936/7, 11].

A falu emberéhez nemcsak műsorok, színelőadások és megemlékezések (városi, környéki és intézményi szinten való) szervezésével, hanem közvetlenül létkérdéseik, problémáik megismerésével, és segítségével közeledtek a leendő tanítók – szociális érzékenységüket fejlesztve, mint a családokkal legközelebbi kapcsolatot ápoló személyek a korban [Tanítóképző Ért. 1936/7, 42-43]. Alkalmazkodva az egyéb teendőkhöz (ősszel és tavasszal a diákoknak a cserkészlet, a levonteképzés, a sport, és a kirándulások töltötte ki idejük nagy részét; a falusi közönség pedig tavasszal veteményezett, ősszel betakarított, ezért) szerepléseik főként a téli hónapokban zajlottak le.

Az államosítás után (1947-ben alakult) Diákönkormányzat szervezeti keretként létesült 1948-as Diákszövetség látta el összességében az egykori Önképzőkör feladatait – átítatva a kor politikai szelemével. Fő feladata a „*Tanulj jobban*” mozgalom kiépítése – osztályonként két tanulókör berkeiben, heti három ülés kapcsán tudományos kérdések megvitatása –, és a látványosabb külső munkája – a műkedvelő (énekkar, színjátszó) csoportok választási propagandaként való felhasználása volt [Bárth - Bárthné 1983, 233-238].

Mint látjuk, a kör tevékenységeinek sora hosszú, de mindenképp említésre méltó; hiszen nagy eredményeket értek el szakirányú és szerteágazó munkájuk során – a pedagógia területén –, fókuszálva a gyakorlati képességek fejlesztésére, és a jó tanítóegyéniégek kialakítására.

Azon örök érvényű alapszabályok melyeket megfogalmaztak, minden történelmi és társadalmi változáson túlmutattak; s nemes célkitűzései maradtak egy évszázadon túl is. Irányadó elv, és követendő példa lehetne a mai fiatalság számára is, hogy megtalálják végre a hasznos időtöltés alkalmával önmagukat, s az egyensúlyt jogaik és kötelességeik között.

5.1.1. Dr. Tímár Kálmán

Dr. Tímár (Till) Kálmán⁶⁵ (1884-1960)

irodalomtörténész, címzetes egyetemi tanár, helytörténeti kutató, kódexkutató

Gákován (ma Gádor), Bács-Bodrog vármegyében született 1884. január 31-én. Sváb, pedagógus családból származik, édesapja kántortanító volt.

⁶⁵ Tímár Kálmán fényképét lásd: Mellékletek, 19. számú melléklet.

1894-1902. között Kalocsán végezte el a jezsuita gimnáziumot,⁶⁶ s tett érettségi vizsgát; majd a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-német szakos tanárként szerzett oklevelet 1906-ban [Asbóth é.n.]. Az 1907/8-as tanévben bölcsészdoktorrá avatták [Tanítóképző Ért. 1936/7, 17]. Tanára: Katona Lajos jóvoltából, – aki nagy hatással volt rá – Münchenben az állami könyvtárban végzett kutatómunkát, mely során továbbképezte magát a középkori magyar kódexirodalom területén [Bozsó 1971, 234-278]. Külföldi és hazai kutatásainak eredményeit már 1908-tól tudományos folyóiratokban publikálta [Asbóth é.n.].⁶⁷

Az első világháborúban szerb, orosz, és olasz háborús területeken harcolt; így 1915-ös sérüléséig (három évig) szolgálta becsülettel hazáját mint hű katona; végül századosként szerelt le [Asbóth 2003, 55-56]. A Délvidékről Kalocsára jött, ahol ezt követően 1919-1922-ig a Kalocsai Néplap szerkesztője és az Árpád Rt. Ügyvezető igazgatója volt. Először 1919/20-as tanévben tanított a kalocsai érseki tanítóképző intézetben, majd 1922-től egészen 1949-ig a képző rendes tanáraként dolgozott – magyar irodalmat és német nyelvet tanított [Péter 1994].⁶⁸

⁶⁶ Többnyire jeles osztályzatokkal végezte a gimnáziumot, s hét alkalomból négyszer hozta el az elsőség pálmáját az osztályában [Tanítóképző Ért. 1936/7, 17]. A mellékletben található képen jól látható, hogy mellén ilyen érmet visel (Tímár Kálmán 5. sor jobbról a második ülő alak). A képet Bartcky Victor mohácsi fényképész és festő készítette 1899-ben a gimnázium udvarán az emeletes épületszárny előtt. A csoportkép a Mária kongregációt örökíti meg, bal, illetve jobb szélén a körmenetek által használt zászlókkal, középen pedig a lobogóval. A 4. sorban középen P. Komárik István S. J. vezetésével ápolták a gimnázium tagjai a Szent Istvántól eredő hagyományt, mely Szűz Mária mély tiszteletére épült. A szervezet erős katolikus öntudatú, apostolkodó felnőtteket nevelt, a „*Szűz Mária által Jézushoz!*” jelmondat alatt. A képen szereplő ifjak öltözetén jól kirajzolódik kik egyházi személyek – reverendát viselnek –, és kik világiak – a gimnázium ünnepi egyenruháját (díszkabát, kékszürke katonatisztnél divatos dísznadrág, tiszti sapka, sötétkék szövet blouse) vagy korabeli sötét színű öltönyt viselnek fehér inggel. A képet lásd: Mellékletek, 20. számú melléklet. Napjainkban a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár őrzi.

Mindegyik diák valamilyen érmet viselt a szíve alatt, érdemeik elismeréseként. Különböző kitüntetésekkel jutalmazták őket a gimnáziumban [Gimnázium 1896, 72-73]:

1. Érdemjegyekkel kis látogatójegy formájában, merenti érdemjeggyel nagyobb alakban, vagy dicsérő okmányokkal majdnem negyedív alakban; melyeknek a papír (fehér, zöld, vörös) és a nyomtatás (fekete, bronz, aranyos) színe határozta meg értékét. Gyakran dicsérő cédulákkal, továbbá díszkönyvekkel gyarapodtak.

2. Havi osztályzatok alkalmával a legkitünőbb érdemkeresztet az osztály legjobb tanulója kapta, mely díszes csillag vagy kereszt alakú volt. A szerencsés egy hónapig viselhette minden ünnepélyes alkalommal a kitüntetést.

3. A legnevezetesebb az év végi praemium külön veretett ezüstérem volt. Minden osztályban minden tantárgyból osztottak ki ilyen érmet, melyet a legjobb dolgozat tulajdonosa nyert el. Volt aki előrehaladásból, erkölcsi viseletből kapott ezüstérmet, a legkiválóbb tanuló pedig érdem-keresztet térhetett haza az évváró ünnepélye után. Ezen kitüntetések örökre megtarthatták a diákok.

⁶⁷ Id. Horváth János irodalomtörténész nagyra értékelte Tímár kutatásait, így számos esetben fel is használta azokat a középkori magyar irodalom témakörében írt műveinél mint hivatkozást [Asbóth é.n.].

⁶⁸ Ezzel egyetemben a Jézustársasági Diákok Országos Szövetsége, a Kalocsai Katolikus Kör és az Ébredő Magyarok Egyesületének választmányi tagjává avanszált [Tanítóképző Ért. 1927/8].

A Főszékesegyházi Könyvtárban folytatta irodalomtörténeti kutatását,⁶⁹ melynek eredményei⁷⁰ tanulmányok formájában láttak napvilágot folyóiratokban, az 1930-as évektől pedig önállóan [Asbóth 2012].⁷¹ Hosszas procedúra után, végül 1937. április 19-én (Szerb Antallal együtt) a szegedi Ferenc József Tudományegyetem bölcsész-, nyelv-, és történettudományi kara magántanárrá habilitálta – Horger Antal patronáltjaként –, *A magyar irodalom története 1606-ig* tárgykorban.⁷² Ettől fogva az egyetemen jórészt kódexirodalmi (illetve a XV., XVI. század bibliafordításai) előadásokat tartott 1938-44-ig öt féléven keresztül [Tanítóképző Ért. 1942/43; Asbóth é.n.]. Tudományos munkáját mások is elismerték, így választották meg 1926-ban a Magyar Irodalomtörténeti Társaság rendes tagjává, 1931-ben az MTA Irodalomtörténeti Bizottságának meghívott tagjává, és a Szent István Akadémia nyelvtudományi és szépirodalmi osztályának 1934-ben rendes tagjává [Bozsó 1971, 234-278].⁷³ 1928-tól a kalocsai növendékpapság Szent Ágoston Egyesületének tiszteletbeli tagjának, a M. Néprajzi Társaság, a M. Nyelvtudományi Társaság és a Budapesti Philológia Társaság tagjának választották [Tanítóképző Ért. 1928/29]. Megbecsültségét, és jelentős szakmai tudását példázza, hogy ezt követően a Szegedi Alföldkutató Bizottság Néprajzi, Társadalomrajzi és Nyelvészeti Szakosztályának, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti bizottságának, és az egyházmegye Egyházművészeti Bizottságának meghatározó alakja lett.

⁶⁹ Minden szabadidejét tudományos kutatásra szánta, mely meg is hozta gyümölcsét, ha csak a több mint száz írásos munkáját tekintjük [Tanítóképző Ért. 1936/7, 17].

⁷⁰ Többek között olyan jelentős tényeket tárt fel, mint hogy a Huszita Bibliát, az első magyar bibliafordítást nem a Moldvába menekült Tamás és Bálint papok készítették – melyre 1924-ben jött rá. Vizsgálódása során olyannyira felkeltette érdeklődését Kalocsa és környéke története, hogy elkezdte ezen témakört is kutatni, melynek hála egy nagyon értékes és részletes helytörténeti anyag állt össze [Murányi 1997].

⁷¹ Cikkei jelentek meg az Egyet. Phil. Közlönyben, az Ethnographia, a Győri Szemle, az Irodalomtörténet, az Irodalomtörténeti Közlemények, továbbá a Magyar Kultúra, a Napkelet, a Népünk és Nyelvünk, a Nemzetnevelés című folyóiratokban. Publikált a Kalocsai-Pécsi Diákszemlében, a Szegedi Füzetekben, az Egyházmegyei Lapokban, a Magyar Tanítójelöltek Lapjában, a Magyar Népművészetben, és a saját kiadású Pannonia című folyóiratában [Asbóth közlése alapján].

⁷² A javaslat már 1935-ben megszületett, viszont a vallás-, és közoktatásügyi miniszter csak 21 hónap után hagyta jóvá, az egyetemen folyó erős rivalizálásnak köszönhetően. Horger Antal, a kiváló nyelvtörténész, József Attilával történt konfrontációja által híresült el, az akadémikus-konzervatív párt vezéralakja volt, aki a szűkebb körökben ismert Timár Kálmánt pártfogolta. Velük szemben az irodalomtörténeti tanszék vezetője, Sík Sándor állt, aki Szerb Antalt javasolta a pozícióba, az *1934-es Magyar irodalomtörténet* című munkája miatt. Az „újító kedvűek” számos akadályt gördítettek Timár Kálmán habilitálása elé, Horger pedig Szerb Antal kinevezését ellenezte. A két tábornak végül kölcsönös engedmények árán mindkét kutatót érdemesnek találta a cím megszerzésére [Péter 1994].

⁷³ Székfoglaló előadását *A jezsuita iskola-dráma szárnypróbálgatása hazánkban* címmel tartotta meg [Tanítóképző Ért. 1934/5].

Munkássága során főként a magyar kolostori irodalom kutatásával foglalkozott, de miután 1938-ban a Főszékesegyházi Könyvtár könyvtárosa lett, rendszeresen és mélyrehatóbban elkezdte tanulmányozni Kalocsa, Sárköz, valamint Bácska történetét [Tanítóképző Ért. 1941/2]. Kutatásainak kisebb része különböző kalocsai lapokban⁷⁴ jelent meg, nagy része azonban csak jegyzetek és cédulák formájában maradt ránk.⁷⁵ Pontos filológia, finom tudás, fegyelmezett módszeresség és gondos tárgyszeretet jellemezte. Nemcsak hogy alaposan ismerte a középkori egyházi irodalmat, de kitűnő latin tudással és kiváló történelmi alapokon nyugvó nyelvismerettel rendelkezett. Tehetsége nagyfokú szorgalommal és elszántsággal párosult, amit jól példáz, hogy a vidék elszigeteltségében élve is, gondos kutatómunkája által milyen úttörő felfedezéseket tett [Tanítóképző Ért. 1936/7, 18].

1960. november végén megbetegedett, és Bajára került kórházba. Néhány nap múlva ott távozott az élők sorából – december 3-án. Sírja a kalocsai temetőben található, hagyatékát (irodalmi-, nyelvtudományi feljegyzések, helytörténeti írások) pedig a Tomori Pál Városi és Főiskola Könyvtár helytörténeti gyűjteményében találhatjuk meg [Asbóth é.n.]. Emlékét számtalan írása őrzi, melyek kiváló alapját szolgáltatják a kódexkutatásnak, vagy a legjelentősebb helytörténeti információkat hordozzák. Kalocsán az irodalomtörténész tiszteletére 1986. november 10-én utcát neveztek el, mely az eperföldi városrészen (Helyrajzi szám: 1565), a Kishalas sortól a Fillér utcáig húzódik, mintegy 308 m hosszan [Asbóth 2004].

5.1.2. Pákolitz István

Pákolitz (Pákolicz) István⁷⁶ (1919-1996):

magyar író, költő, műfordító, pedagógus

Szegény családban született Pakson, Pákolitz György és Homoki Magdolna hetedik gyermekeként 1919. szeptember 18-án.

⁷⁴ A katolikus szellemiségű Kalocsai Néplapban, a mindig kormánypárti hangvételű Kalocsai Újságban, a kommunista ihletésű Kalocsa és Járása (később Kalocsa és Vidéke névvel adták ki), továbbá a Temerini Újságban publikálta cikkeit [Asbóth közlése alapján].

⁷⁵ Jegyzeteit a diákok régi füzetéből kitépett maradék lapokra, fecnikre írta. Kézírása kissé olvashatatlan volt. Műveit felsorolva lásd: Mellékletek, 21. számú melléklet.

⁷⁶ Pákolicz István képét lásd: Mellékletek, 22. számú melléklet.

Helyben végezte az elemi iskolát, majd – mivel papnak szánták – katolikus indíttatásának köszönhetően Kalocsán a Jezsuita Gimnáziumban érettségizett (1937-ben), továbbá 1942-ben az érseki tanítóképzőben végzett [Bertók 1986, 20].⁷⁷ Diákévei alatt már publikált a (gimnázium) *Regnum* című újságában, azután pedig a *Kalocsai Néplap* és a *Kalocsai Újság* is közölte cikkeit [Asbóth 2012]. Ezen életszakasz anyagi források hiányában sok terhet rótt a nehéz sorsú fiatal íróra - amit az 1980-as *Bögrésdiákok* című kisregényében jelenített meg [Bertók 1986].⁷⁸ 1943-ban házasságot kötött Pipellán Gabriellával – aki Madocsán óvónőként dolgozott –, később három gyermekük született: Gabriella (1944-ben), István (1948-ban) és Éva (1954-ben) [Pécs arcai 5. 2010]. Fiatal tanító lévén rögtön a gyakorlatban kamatoztatta tudását, és Maglódon kezdett tanítani.

Sajnálatos módon 1944-ben elhurcolták hadifogolynak Felső-Ausztriába, de Istennek hála 1945-től hazatérhetett, és pedagógusi pályáját folytatva Pakson helyezkedett el [Asbóth 2012].⁷⁹ 1950-52-ig szaktanítóként dolgozott, majd 1954-ben (két éves továbbképzés után) megszerezte szaktanári képesítését a Pécsi Pedagógiai Főiskolán is (ma a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara) [Bertók 1986, 20-21]. Ennek köszönhetően 1954-55. között már járási népművelési vezetőként dolgozott a Paksi Járási Tanácson; 1955-től 1968-ig pedig hivatalnoki munkát teljesített a Baranya Megyei Tanács Művelődési Osztályának művészeti főelőadójaként, immár mint pécsi lakos [Szirtes 2012, 56-76]. Tudásvágya azonban tovább ösztönözte, így tanulmányait az ELTE irodalom szakán folytatta, ahol 1967-ben szerzett magyar szakos tanári oklevelet [Asbóth é.n.; Pécs arcai 5. 2010]. Sokoldalú emberként 1968-80-ig a Jelenkor szerkesztője, 1976-tól pedig az Írószövetség déldunántúli csoportjának – titkára, később – elnökeként tevékenykedett [Szirtes 2002].

Országos plénum előtt 1943-ban tűnt fel verseivel – a Herczeg Ferenc szerkesztette *Új idők* című folyóiratban [Tüskés 1977, 113-131]. Verseit a harmóniára törő lírai realizmus jellemezte, s főként tapasztalatait foglalta össze, a hagyományok rendjéhez igazodva. A természet és az emberi lét ábrázolása során a pannon impresszionizmus formaképző eljárásait követte, s feladatát a külső világra épülő meditációban találta meg.

⁷⁷ Az 1942-es tablóját lásd: Mellékletek, 23. számú melléklet.

⁷⁸ Művében saját, illetve diáktársai életét mutatja be: hogy amikor édesapja keresete 65 pengőt volt, a kollégiumban 80 pengőt kellett fizetni, akkor bögrés diákként hogyan próbált túlélni többedmagával. Internátus helyett magasabb rendű papok fogadták be, élelmet pedig (11 éven keresztül) minden nap különböző helyeken - polgári házaknál, földbirtokosnál, plébánosnál, ügyvédnél, törvényszéki bírónál vagy éppen egy malomtulajdonosnál – kapott jó esetben (de sajnos volt, amikor hely híján koplalt). Ellenszolgáltatásként a növendéknek tisztességes bizonyítvánnyal kellett rendelkeznie. Aki ezt nem teljesítette, mentesült a támogatás alól, és abba kellett hagynia az iskolát. Sok tehetséges ember veszett így el [Bertók 1986, 8-11].

⁷⁹ Ez időben a hiperinflációnak köszönhetően a pénz oly mértékben értékét veszítette, hogy a legtöbb esetben burgonyáért vagy babért cserébe tanított. Családja megélhetését azonban még így sem tudta fedezni, ezért kacsaneveléssel foglalkoztak otthon [Bertók 1986, 8-11].

Távol állt tőle mindennemű szenvedély, kitörés, és fegyelmezetlenség – még a szerelmi etikájában is, ahol tulajdonképpen két autonóm személy, felelős kapcsolatáról ír. Műveiben bár nagyon bensőséges érzelmeket fejez ki, mégis az egyensúly dominál: tiszta hanggal, és festői szóképekkel; mivel nem tartja elavultnak a kötött formát, a rímet és az értehetőséget [Tüskés 1977, 113-131]. Ez a biztonságot adó stílus magas erkölcsi igényességről, életörömről, és szerény önbecsülésről árulkodik.

A korai kritikák is elismerően nyilatkoztak róla: „kitűnő formaművész” (a gondolat és a kifejezés egységét vallja), akinek komoly művészi és emberi felelősség hatja át minden sorát, és aki „keves szóval is sokat mond”.⁸⁰ [Jelenkor 1973, 775-790]. Költői méltóságát azon felfogása adja, mely szerint a művészetet inkább elkötelezett, társadalmi érvényű cselekvésnek tekinti; mely által kiteljesedhetett, a maga sajátos belső fegyelme és költői harmóniája által. Költészetének egyensúlya azonban nem tartott örökké. Az 1960-as évek második felében világképe megváltozott, s innentől fogva markánsan a zaklatottság, a megrendültség, az elégikus rezignáció, és a tragikus érzések jellemezték (ahogy az *Ami lehet*, és a *Zöldarany* kötetekben olvashatjuk) [Szirtes 2012, 56-76].

Igazi hangváltást a *Koronák* című kötete jelentett: ahol kísérletezett a modernizált klasszicizmussal, a szabad verssel, továbbá a szatirikus megoldásokkal. Eredendően szilárd világképének megrendülését egyrészt a társadalmi változások eredményezték, – szocialista eszmények – melyekhez képest nagyon eltérő mentalitással és magatartással rendelkezett; másrészt a személyes megpróbáltatásai, amiket az öregedő szervezet szívpanaszai (szívritmuszavar) okoztak [Pécs arcai 5. 2010]. Személyiségének ily nagyfokú átalakulását nagyon összetett, többirányú folyamatok okozták. Nem csoda hát, ha ez alkotásaiban is nagymértékű szemléletváltást eredményezett. A szelíd életképek, a biztos harmónia, és a kiegyensúlyozott hangvétel helyett zaklatott, kritikai indulatú protestáló versekkel találkozunk, melyek lázadó szenvedéllyel égnek. Poétikája megújult és kiteljesedett; mindez személyes drámája által, mely során testi (fájdalmak) és lelki (szorongások) szenvedésekkel kellett szembe néznie, belátva az emberi élet múlandóságát. Műveinek formavilága ezáltal nyugtalanabb, ironikusabb, ám intellektuálisabb lett. Számos esetben groteszk képek jelennek meg, a hangvétel pedig nagyrészt elégikus; töprengő, lehangoló, illetve feszült.

Egyedül a gyermek-, és ifjúkori élményvilágot feldolgozó versei íródtak más hangvételben.

⁸⁰ Ez utóbbi édesapja jellemét is áthátolta, aki keveset és nagyon megfontoltan beszélt, de a lényegre mindig rátapintott [Tüskés 1977, 113-131].

Felülemelkedve a nyomasztó, gondokkal teli magánéletén, és a társadalom által generált diszharmónián, a gyermekeknek szóló alkotásai igen jelentős részét képezik munkásságának. Az igen szép kort megért költő 1996. május 14-én Pécsen tért örök nyugalomra, de teste a paksi Kálvária temetőben pihen – végakarata szerint [Bertók 1986, 21]. Felesége a paksi Városi Múzeumnak adományozta irodalmi hagyatékait, dolgozószobájának bútorait és személyes tárgyait, melynek hála sokan bepillantást nyerhetnek a méltán híres Pákolitz István életébe, munkásságába⁸¹ - dunántúli szülővárosában, ahol élete és pályája elindult [Tüskés 1977, 131].

Díjai [Bertók 1896]:

1963-ban *József Attila-díjjal* tüntetik ki, kiemelkedő irodalmi tevékenységéért.⁸² 1974-ben szép eredményeiért *SZOT-díjjal*⁸³ jutalmazták. Munkája elismerés képpen 1979-ben megkapta *A Munka Érdemrend arany fokozatát*, és a 1981-ben a *Kiváló Dolgozó* címet. Alkotásinak sikerét az 1982-es *Janus Pannonius Művészeti Díjjal* honorálták, majd 1984-ben *Pro urbe Pécs*. 1988-ban Paks *díszpolgárává* választották, és több évtizedes kimagasló újságírói pályafutása végett *Aranytollat*⁸⁴ adományoztak neki. 1989-ben *A Magyar Népköztársaság aranykoszorúval díszített Csillagrendjét*, s 1994-ben sok éves áldozatos munkájáért *Martyn Ferenc-díjat*⁸⁵ kapott.

Az önképzőkörök a maguk iskolai szintjén mindig is alapfeladatuknak tekintették a minőségi értelmiség képzésének elősegítését, a tehetséges és ambiciózus fiatalok felkarolását, továbbá szívükön viselték az önművelését, teret adva tudásuk gyarapítására, és eredményeik prezentálására. Úgy vélem a téma különösen említésre méltó, hiszen ezen feladatokat az 1950-es évektől a tudományos diákkörök látják el.

⁸¹ Fő műveinek listáját lásd: Mellékletek, 24. számú melléklet.

⁸² A Minisztertanács 1950-ben alapította meg ezt az irodalmi díjat, melyet a mindenkori kulturális miniszter – az érdekelt művészi szövetség meghallgatásával – osztott ki [Asbóth 2012].

⁸³ Különböző művészeti ágakban elért kiemelkedő eredményekért, a dolgozók művelődésének segítéséért adományozható állami kitüntetés. A Szakszervezetek Országos Tanácsának elnöke alapította 1958-ban. Az oklevéllel együtt pénzjutalomban is részesült a kitüntetett [Asbóth 2012].

⁸⁴ A Magyar Újságírók Országos Szövetsége és Választmánya 1978-ban határozta el, hogy elsősorban nyugdíjas újságíró kollégáknak, életművük elismeréseként adják [Asbóth 2012].

⁸⁵ A pécsi Martyn Ferenc Alapítvány alapította a művészetek különböző területeivel összefüggő elméleti és gyakorlati teljesítmények támogatására [Asbóth 2012].

A felsőfokú intézményekben (egyetemek, főiskolák) mit sem változott a szándék, miszerint az általános képzésen túlmutató oktató-nevelő munka (új kutatási módszerek, eszközök megismertetése) – mely régen az intézményben kellő anyagi és tárgyi feltétellel párosult – teremt alkalmat a tudásátadásra, és a hallgatók önálló tudományos tevékenységeire. A két évente megrendezésre kerülő Országos Tudományos Diákköri Konferencia elsősorban erkölcsi elismerést, országos plénumot, tapasztalatgyűjtést, és nagyszerű lehetőséget jelent.

A tanítóképzős diákoknak mindez csak helyi szinten, jóval kisebb körben adatott meg, mégis országos hírnevet elért, színvonalas művészek, alkotók kerültek ki soraikból. Büszkén emlékszem meg róluk, eme apropó kapcsán is, hiszen maradandót alkottak, s nevük mégis sokszor az érdemtelen feledés homályába merült becses, értékadó és az élethosszig tartó tanulást preferáló képzőintézetükkel együtt.

5.2. Ének-, és zeneoktatás prioritásai

5.2.1. Énekoktatás a tanítóképzőben

Maga a muzsika, az emberi érzelmek legnemesebb kifejezésének a módja. Ha már csak ezt a tényt vizsgáljuk, akkor is nagy jelentőséggel bír egy leendő pedagógus számára ezen készségek fejlesztése; de az ének, a zene, sokkal több ennél. Az egyén teljes lényére hat azáltal, hogy csiszolja a szépérzékét, a belső hallást, a művészi igényt, a harmóniateremtést a zeneszerszámmal és a kottával; s mellette fegyelemre, pontosságra, koncentrációra, engedelmességre tanít (a zenekarban együttjátszóknak egymás iránt és a karmesterrel szemben), számos emberi tulajdonsággal, vonással egyetemben [KFL.I.3.d 1910, Baradlai é.n.].

Az énekkar (többek között legnevesebb vezetőjével: Szendrei Imrével, és átlagosan 80-90 fős létszámával) nemcsak reprezentációs feladatokat látott el, de fontos nevelői erőként funkcionált. Iskolai, városi, és térségi ünnepségek/rendezvények, katolikus szertartások állandó szereplőiként számtalan lehetőség kínálkozott a hallgatóknak, hogy megcsillogtassák tehetségüket, s egyházi (Sztára József, Liszt Ferenc, Kosáry által komponált), magyar (többek között Kodály Zoltán és Bartók Béla) népdalfeldolgozásokat, illetve külföldi műveket, latin miséket adjanak elő – gyakran növendéki vezénylettel [KFL.I.3.d 4/1903; Tanítóképző Ért. 1935/6, 29-30]. A színvonalas fellépések alapjául szolgáló gyakorlás legfontosabb helyeit az osztályénekkarok szolgáltatták – mind a kórusban való éneklés, mind a karvezetés szempontjából.

A diákok az énekkari tagságuk során elsajátították azon képességeket, melyek tiszta éneklésre, zeneszeretetre, együttműködésre, énekkarszervezésre és vezetésre tették őket alkalmassá. Nem csoda, hogy több neves operaénekes (mint például Reményi Sándor vagy Ács László) került ki soraiból, akik közül talán korábban a legsikeresebb életutat bejárta Hámory Imrét mutatjuk be [Tanítóképző Ért. 1938/9, 40-41].

5.2.2. Hámory Imre

Hámory (Hámori) Imre⁸⁶ (1909-1968)

baritonista opera-, operett-, és nótáénekes, színész

Pedagógusszülők (apja kántortanító volt) gyermeke, aki Bakonytamásiban látta meg a napvilágot 1909. június 6-án. A kalocsai tanítóképző intézet növendékeként számos énekkari, illetve színházi előadás szereplője volt, továbbá a vándor regös énekes mozgalom tagja. Egy diáktársa korabeli naplófeljegyzéséből kiderül [Békési-Gulyás 2000, 11-19], hogy az 1926. március 5-én megrendezésre került farsangi mulatságon, a *Félénk* című vígjátékban a III. éves Imre játszotta Lassuvölgyi Kázmér, fiatal földbirtokos személyében a főszerepet.

Az előadás a felsőbb évesek rendezése és betanítása jóvoltából kerülhetett az érsek úr elé, aki maga is tanúja lehetett az ifjú tehetség szárnypróbálgatásainak. 1929-ben⁸⁷, utolsó éves növendékként már Biatorbágyra hívták vendégszerepelni, ahol orgonakísérettel énekelte el az *Ave Mariát* kivételes tenor hangján [Pálmány 2009].

1933-ban ezüstkoszorú díjat nyert a Fráter Loránd Társaság nótáolimpiáján, majd 1938-ban a Margitszigeten *János vitéz* szerepében állt színpadra [Biatorbágy Önkormányzata 2009]. A jó hangú fiatalember két évig a fővárosban tanított, majd többek biztatására jelentkezett a Zeneművészeti Főiskolára, ahol dr. Székelyhidy Ferencnél folytatta tanulmányait, és sajátította el a szakma csínját-bínját [Magyar Nóta Klub 2009]. Az iskola sikeres elvégzése után, daliás természetével és szép hangjával hamar híres operaénekesévé nőtte ki magát.

⁸⁶ Hámory Imre fényképét lásd: Mellékletek, 25. számú melléklet.

⁸⁷ Hámory Imre tablóját lásd: Mellékletek, 26. számú melléklet.

A Magyar Állami Operaház ösztöndíjasaként először 1934. október 6-án *Bánk bán* Petúrként kápráztatta el a nagyra becsült közönséget, majd a legjelentősebb – szám szerint 86 – baritonhangra írt (opera, operett-, és daljáték) főszerepekkel⁸⁸, országosan elismerésnek örvendő magánénekessé avanszált [Pálmány 2009].

1938-ban váratlanul felkérték (Keleti Márton rendezésében) az első amerikai-magyar koprodukció: a *Borcsa Amerikában* férfi címszerepére, ahol az a megtiszteltetés érte, hogy Dayka Margittal, és Gózon Gyulával játszhatott együtt a New Yorkban a forgatások alkalmával [Pálmány 2009]. *Ő volt az első magyar, aki az USA-ban élő adásban énekelt magyar nótát, ezzel világhírűvé téve tehetségét, és kicsiny hazánk kultúráját.*

A sokoldalú művész hazatérve könnyedén megkapta a *Leányvári boszorkány* című zenés film (ami egy selmecbányai lumpoló, de arany szívű diák történetét meséli el) főszerepét népszerűségének hála; amikor a nagynevű Szörényi Éva, Csontos Gyula és Mály Gerő partnereként lépett a vászonra [Biatorbágy Önkormányzata 2009]. Ekkortájt kétszer nyerte el a magyar nóta királya címet; szabadidejét pedig főként villájában (melyet kalocsai pingálós asszonyok által festett bútorok díszítettek): a biatorbágyi Kutya-hegyen töltötte felesége: Pálmány Gizella (1916-1999) színésznő, és kedves barátaik társaságában [Pálmány 2009].

Szívesen énekelt magyar nótákat, hazafias dalokat, indulókat a helyi dalárdában, de sokszor rádióban, vagy lemezre. Effajta produktumait napjaikban is gyakorta hallhatjuk, például a *Jó ebédhez szól a nóta* elnevezésű rádiós műsorban felcsendülő régi lemezfelvételeken: (1936-os) *Krasznahorka büszke vára*, (1942-es) *Erdélyi szövetkezeti induló*. Sajnálatos módon a második világháború nehéz éveiben már a híres énekesnél is teljesen más szelek fújtak. A villája leégett, és egy fellépésen kérésre elénekelt *Pajtás, pajtás jössz-e velem* kezdetű induló miatt a biztos megélhetést, valamint a szeretett munkáját: az operaházi tagságát is elvesztette [Magyar Nóta Klub 2009]. A katonáknak adott hangverseny így derékba törte a karrierjét.

Ezt követően újjáépített (villany, és vízvezeték nélküli) vidéki házában visszavonultan élt, és kétkezi munkásként a Kutya-hegyen kereste kenyerét – csősz, kanász és gyári munkásként [Biatorbágy Önkormányzata 2009]. A helyzet csak 1953-54 tájékán változott meg, amikor rehabilitálták, és újra lehetősége nyílt színpadra állni. Először a debreceni Csokonai Színházban, majd 1957-től Budapesten énekelhetett címszerepeket ismét, a hosszú kényszerpihenőt követően [Biatorbágy Önkormányzata 2009].

⁸⁸ Fellépett többek között *Gieseppe Verdi: Álarcosbál, Trubadur, Falstaff* műveiben (mint Silvanp, Luna gróf, és Ford), *Rossini: A sevillai borbély* című darabjában (Figaro szerepében), vagy például *Kodály Zoltán Hány Jánosában*.

A népszerűség azonban nem szállt a fejébe. Kis településéhez hű maradt, és továbbra is fellépett Biatorbágyon, a műsoros rendezvényeken (a Szent Anna-napi búcsún, illetve a templomban).

Szívinfarktusa után a beszédképtelen középkorú művészt odaadó gonddal felesége ápolta újlipótvárosi lakásukban [Pálmány 2009]. Súlyos szívbetegsége miatt 1965-től visszavonultan élt, s 1968. november 12-én hunyt el. Végző útjára a Farkasréti temetőbe a biatorbágyi férfikórus éneke kísérte. 1999-ben Göncz Árpád posztumusz Köztársasági Elnöki Aranyéremmel tüntette ki a tehetséges művészt, kimagasló és áldozatos munkájának elismerése jeléül. Hagyatékait fia, Hámory Tamás által összegyűjtött relikviái, az Operaház muzeális gyűjteménye, a Széchényi Könyvtár színháztörténeti illetve hírlaptára, a Magyar Rádió archívuma és a Filmarchívum színlapok, újságkritikák, fényképek, valamint hanglemezek formájában őrzik.⁸⁹ Biatorbágyon egy díj (melyet mindig az adott év legjobb zenei tanulója kap meg), továbbá egy utca; Bakonytamásiban pedig a községháza állít számára emléket. Hámory Imre egy igazi művész volt, aki a közönség szórakoztatására, mi több erkölcsi és lelki épülésére szolgáló munkájával beírta magát a hallgatóság szívébe, hiszen páratlan lágyágú, hatalmas terjedelmű baritonja bódító és felemelő élményt biztosított [Biatorbágy Önkormányzata 2009].⁹⁰

5.2.3. Zenei képzés a tanítóképzőben

A zenei képzés másik fontos területe a zenekar (számos pedagógus mellett Laszczik Ernő kiemelkedő vezetésével, és átlagosan 60-70 diákkal), melynek jelentőségét nem csak az elért eredmények, de azon nagy fegyelmezőerő mutatja, ami nélkül a hangszeres zenei együttműködés elképzelhetetlen [Baradlai é.n.; Tanítóképző Ért. 1942/3, 14-15]. A képezdében a zenetanulás tulajdonképpen eszközjellegűnek tekinthető, mivel célja: hogy a végzős növendékek valamely hangszer segítségével vezetni tudják énektanításukat.

⁸⁹ Lemezfelvételeit ma már nehézkesen lehet beszerezni, de játékfilmekben, archív műsorokban, vagy híradófelvételekben gyakran szerepel, így könnyen felismerhetjük.

⁹⁰ Kodály Zoltán, és az Operaház igazgatója Radnai Miklós a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott róla [Pálmány 2009].

Az intézményben a hegedű és a zongora – később a harmonium – használatának elsajátítása kötelező, a fúvós hangszereké (magánszorgalomból) választható volt; így épült fel a szimfonikus együttes hegedűsökből, violásokból, csellósokból, nagybőgősökből, fuvalásokból, klarinétosokból, oboásokból, trombitásokból, kürtösökből, harsonásokból, tárogatósokból, ütőhangszerekből, egy-egy zongoristából, orgonistából, és harmoniumosból [Tanítóképző Ért. 1935/6, 29-30]. A zenekar feladata azonban nem merült ki abban, hogy számos műsor értékes részét adta (Brahms, Mozart, Chopin, Debussy, Haydn, Sibelius, Beethoven, Kéler B., Dohnányi E., Liszt Ferenc, Erkel Ferenc, és Schubert által komponált művek előadásával), hanem a tanulók ismereteinek bővítésére szolgált a zeneirodalom megismertetésével. Mindez jól működött az intézmény fennállásának utolsó pár évéig, amikor létszámbeli nehézségekkel küzdve, alig tudott összeállni az együttes – a líceum tanrendbeli változása miatt, ami már nem írta elő: hogy tanulói két hangszeren tudjanak játszani [Tanítóképző Ért. 1948/9.].

A tanítóképzőben tehát kötelezően el kellett sajátítani a kántorképző anyagát a jelölteknek. A végzettek többsége – tanítói oklevelük megszerzése után – jelentkezett a kántorképesítő vizsgára, majd kántorként dolgozott falujában. Mindezen tendenciát figyelembe véve elengedhetetlen volt a megfelelő zenei képzettség; így sok időt fordítottak a diákok fejlesztésére az ének és a zene területén, megalapozták nemcsak egyházzenei, de katolikus szertartásos ismereteiket – hogy követni tudják a liturgikus cselekményeket a megfelelő részeknél szolid orgonakísérettel vezetve a dalokat [KFL.I.3.d. 197/1866; Tanítóképző Ért. 1938/9, 44-45]. Az országos színvonalat meghaladóan ezért magas képzés folyt az intézményben, többlet egyházi ének- és zenetanítással – ami, ahogy a továbbiakban kitérek rá, mégsem bizonyult elegendőnek [Tanítóképző Ért. 1934/5, 35].

5.2.4. Kántorképzés

Az 1800-as évek végén az egyházmegyékben nagy léptékben csökkent a szakképzett kántorok száma. Ez nehézséget, mi több színvonalcsökkenést idézett elő az egyházzene művelésében. A változás, – ha kicsit vizsgálódunk a kérdésben – igen egyszerű okokra vezethető vissza. Egyrészt a felvételi előírások nem kívánták meg a tanítójelöltektől a zenei előképzettséget (2-3 éves segédkántorság alatt), mely során a gyakorlatias tudást magukba szívva sajátították el az orgonálást és a kántori teendők jó részét [Tanítóképző Ért. 1896/7, 27-30; KFL.I.3.d 182/1908]. Ilyen esetben a képezdei zenetanárnak a megfelelő alapokra építve csak rendezni, illetve bővíteni kellett a megszerzett ismereteket.

Másrészt a tantervi előírások igen kevés (míg Mirowban heti 30, Württembergben 32, az osztrákoknál 24, addig nálunk 14), óraszámban határozták meg a muzikalitás fejlesztését, ami nem teremtett megfelelő időt a hiányos képességek és ismeretek megtanítására [Tanítóképző Ért. 1886, 4-12]. Az iskolai képzés csak a tanítóvá váláshoz elegendő zeneoktatást tudta nyújtani, a kántorságra nem sikerült felkészítenie maradéktalanul az ifjakat. A püspöki kar, és a katolikus tanítóképzők tanterve így hiába kívánt nagyobb hangsúlyt fektetni az orgonálásra, de többlet órát nem biztosított rá [Bantha 1965].

A zeneoktatás területén így merült fel azon gondolat, hogy állami kántorképző intézetet állítsanak fel Budapesten [Berauer 1896]. Az elképzelés megvalósítását számos ok nem tette lehetővé (melyet most részletekbe menőkig nem kívánok tárgyalni, mert szorosan nem kapcsolódik a tárgyhoz). Talán a legmarkánsabb, hogy felekezeti jellegénél fogva aligha kaphatnának másutt megfelelőbb képzést a növendékek, mint az egyes egyházközösségek által felállított intézetekben, képezdékben.

Az országban egyedülálló módon a kalocsai tanítóképző volt az, amely 1885-ben – kevés anyagi ráfordítással – célszerű és szükséges intézkedésként sajátos tanfolyamot hozott létre [Dombainé 1999].

Jelentős változás történt az intézményben, amikor Haynald Lajos kalocsai érsek életre hívta a rendes tanórák növelése helyett, az ismétlő jellegű (öngyakorlatot pótló): *Zeneismétlő és kántorképző tanfolyamot* [KFL.I.3.d 6219/1909; KFL.I.3.d 4180/1896]. A részletes tervezet kidolgozója Sztára József intézeti zenetanár volt, a javaslat felterjesztője pedig – a távollévő igazgató helyett – Mócsy Antal rendes tanár [Tanítóképző Ért. 1886, 3-12]. A bürokrácia útvesztője először az érsek, a káptalan, majd a főtanfelügyelőség elé vitte az ügyet, akik végül egybehangzó igennel elfogadták a maga nemében országosan is egyedülálló képzés tervét [Tanítóképző Ért. 1886]. Így indult meg az 1885/86-os tanévtől a kántorképzés – az érsek által biztosított évi 350 forintból [Bárth - Bárthné 1983, 222-227].

A képzés fő célja a zenei ismeretek mély elsajátításán kívül a jellegzetesen kántori tevékenységek kitűnő ismerete volt. A magas szintű tanfolyamon eleinte csak 4-5 fő tudtak végezni, de számukra biztosítva volt az egyházmegye területén az elhelyezkedés mint kántor, vagy mint kántortanító [Tanítóképző Ért. 1886]. Az 1900-as évek elejére azonban csökkent a jó előképzettséggel rendelkezők aránya, s egyre általánosabbá vált, hogy a felvételt nyert növendékek szinte teljes mértékben zenei analfabéták voltak.

Sajnos ez többek között a tanterv által eredményezett óracsökkenés, és a polgári/középiskolákból érkező fiatalok magas aránya miatt lett számottevő; illetőleg X. Pius pápa megemelt elvárásai sem tették könnyebbé a helyzetet, melyek inkább szakemberek képzésére specializálódott (külön) kántorképző intézetek felállítását vetítették előre [Tanítóképző Ért. 1886]. Az a tendencia azonban ekkora sem változott, hogy évente csak néhányan szereztek képesítést. A színvonal magas volta miatt, inkább 1-2 év gyakorlatszerzésre buzdították az okleveles növendékeket, mielőtt kántorvizsgát tennének – ami nagyon jó hatásokkal működött még sokáig, kielégítve minden oldalról az igényeket.

A továbbképzést, ami vasárnap 10-12 óráig, kedden, szerdán, pénteken, és szombaton pedig 4-6 óráig tartott (a lecketervet nem befolyásolva) később már a képezde összes tanítványa kötelező jelleggel látogatta [Tanítóképző Ért. 1886].⁹¹ Képességeiknek megfelelően: kezdő és haladó (heti 6 óra), vagy képzett (heti 4 óra) csoportba, illetve (3-4 fős) alcsoportba sorolták őket, hogy elősegítsék a megfelelő ismeretszerezést, és biztosítsák a kellő gyakorlási időt számukra. Két év alatt tanulták meg az orgonálást, a zenevezénylést, a hangszerelést, és az összhangzattant, az egyházi és népdalokat, a hagyományos gregoriánt, továbbá a liturgikus dallamokat: ének- és zeneoktatás során heti 10 órában, a főszékesegyházi énekkar próbáin (heti 1 órában), azonkívül minden ünnep-, és vasárnapon az istentisztelet keretein belül [Tanítóképző Ért. 1912/13, 24-26].⁹²

A növendékek kántorként trenírozhatták magukat a mindennapi szentmiséken felváltva, továbbá improvizálásban és a responsoriumok kísérésében (kotta nélkül). Az ügyesebbek számára lehetőség nyílt, hogy a Tanítók Házában, vagy vidéken, a környező falvakban helyettesítést vállalhassanak a plébániák templomaiban [Tanítóképző Ért. 1932/33, 22-23]. A jelölteknek szigorú elvárásoknak kellett eleget tenniük, melyek között szerepelt egy szabadon választott orgonamű bemutatása – a neves mesterek egyikétől –, a gregorián helyes éneklése – melyek gyakorlására számos alkalom nyílt, például a *Requiem*, a *de Beata*, a *Te Deum* tanulása során –, valamint a népdalok ismerete (néhány harmonizálása négyszólamú vegyes karra) [Tanítóképző Ért. 1913/14, 27]. Végül (az általában) június hónapban tartott képesítővizsga sikeres megszerzése után kézhez kapták a kántori oklevelet, mellyel lehetőség nyílt számukra, hogy bármely hazai katolikus közösségben kiművelt kántorként működhessenek (másodállásban, kereslet-kiegészítésként a tanítóság mellett).

⁹¹ A Püspöki Kar 1931. március 18-án kibocsátott rendelete alapján minden növendék számára kötelezővé tették a tanfolyam elvégzését, továbbá új tantervet dolgoztak ki (ahol már csak heti nyolc órát fordíthatnak zenei ismereteket bővítésére).

⁹² A kántorképző tanfolyam 1.,2. éves tantervét lásd: Mellékletek, 27. számú melléklet.

Az intézmény gyakorlatközpontú oktatásának sikerességét és megbecsültségét bizonyítja, hogy a nívós kántortanfolyamra az ország minden területéről (többek között: Baja, Félegyháza, Jászberény) jöttek hallgatók; továbbá hogy a háború folytán vidéken kialakult kántorhiány időszakában bátran alkalmazták a tanfolyam növendékeit előbb kisegítőként, majd okleveles kántorként [Tanítóképző Ért. 1934/35, 35]. A szép eredményeknek, és a magas számú jelentkezőknek köszönhetően kedvező kép kezdett kirajzolódni az egyházi muzsika művelésének tekintetében.

A kántorképzés, egészen az intézet államosításáig működött – bár írásos anyagok hiányában, sok információ nem maradt fenn róla –, majd pár éves kihagyás után a bajai káplán, karnagy: Abonyi Pál szervezete újjá az 1950-es években. Máig a Kalocsa-Kecskemét Főegyházmegyéhez tartozik, s jelenleg Leányfalusi Vilmos⁹³ karnagy úr igazgatása alatt Kalocsán székel. Szerencsére az elvek és a képzés mit sem változva,⁹⁴ majd másfél évszázad után is szeretettel várja az alázatos jelölteket (akik legalább 3-4 éves billentyűs zenei előképzettséggel rendelkező középiskolások, vagy felnőttek), hogy jó erkölcsű, zeneileg képzett, és a hitéletben jártas kántorokat képezzen belőlük.

5.2.5. Dr. Sztára József

Dr. Sztára József⁹⁵ (1857-1932):

tanítóképzői tanár, mérnök, egyházi zeneszerző és karnagy

Krassó-Szörény Vármegyében, Oravicabánya hegyes-völgyes, vadregényes vidékén született Sztára József 1857-ben [Kalocsai Néplap 1932, 1]. Előbb édesapja gondos vezetése mellett, majd Liszt és Erkel, Bécsben pedig Anton Bruckner tanítványaként bontogatta szárnyait a mindig jóságos és szerény művész [Diós 2008, 489].

1877-83. Párizsban fejezte be tanulmányait, majd 1879 augusztusában Liszt Ferenc javaslatára Haynald érsek meghívásából Kalocsára jön, hogy (miután az előde: Berecz Ede betanította) főszékesegyházi karnaggyá nevezzék ki [Szinyey 1902].

⁹³ Leányfalusi Vilmos életét és munkásságát lásd: Mellékletek, 28. számú melléklet.

⁹⁴ Az egyházmegyeből általában világi személyek (évente kb. 10-12 fő, vegyesen fiúk és lányok) képzése folyik 3-4 éven keresztül – szeptembertől december közepéig, majd január közepétől május végéig – szombatonként 09:00-13:00 óráig. A jól ismert hittan, liturgia, szolfézs, összhangzattan, gregorián és népének, valamint orgonálás ismereteinek elsajátítása, és rengeteg gyakorlás vezet a kántori oklevél megszerzéséig [Leányfalusi közlése alapján].

⁹⁵ Sztára József fényképét lásd: Mellékletek, 29. melléklet.

Már az első évben hozzájárult a kar megszervezéséhez, s tagjainak számát sikeresen (12-ről 14-re emeli az érsek évi 495 forintos többlet hozzájárulásának köszönhetően). Buzgó tettvágyban élve mindig a közösségért munkálkodott, s az egyház dicsőségére 1880-tól 1894. október 1-jéig töltötte be a karnagyi pozíciót [Asbóth 2003, 54-55]. Mellette (1883-tól) tanári állást vállalt a tanítóképzőben, ahol kezdetben fizikát, kémiát és zenét – Mihályi Ignác segédletével – tanított [Asbóth 2012]. A környéken csak a zenei élet összetartójaként ismert „Tati” kezdeményezésére indult el Magyarországon elsőként a kántortanító-képzés, mellyel tanítók tömege előtt nyitotta meg az ez irányú művelődés kapuját, és teremtett egy oklevelet adó képzést – ami közkedvelt másodállást biztosított a végzeteknek. De a tiszteletet és szeretetet parancsoló megjelenésű pedagógus nem elégedett meg ennyivel. Folyamatosan tovább képezte magát, és egyre magasabb fokozatok birtokosa lett; így például 1886-ban Budapesten polgári iskolai és középiskolai tanári oklevelet szerzett [Asbóth 2012].

A zene mindig prioritást élvezett az életében⁹⁶, de egyéb területeken is élen járt, mint például a természettudományokban, így nem csoda, hogy 1912/13-tól ő volt a biológia és természetrajz szertár őre [Tanítóképző Ért. 1912/3]. Érdeklődése szerteágazóságából fakadóan örömmel tett eleget ama felkérésnek, hogy a tanítóképzőben a kántorságtant – zongora, orgona, egyházi ének – mellett német nyelvet (melyen igen jól beszélt, hiszen 1875-ben Bécsben érettségizett), természetrajzot és vegytant oktasson 1883-1915-ig, majd számtant, mértant, fizikát, mennyiségtant, földrajzot, ásványtant, vagy esetenként gazdaságtant, és neveléstant [Tanítóképző Ért. 1884-1915]. 1889-ben a kitartó munka, az önművelés, és az iskolázottságának eredményeként kinevezik az Érseki Tanítóképző Intézet okleveles rendes tanárává, ahol nyugdíjazásáig dolgozik [Asbóth 2012].

⁹⁶ Hétvégente kedvtelésből barátaival zenélt. Ezt örökíteli meg a kép is. Az ismeretlen kalocsai fotós által készített 1919-es színes fényképen három meglett korú alak látható: egy nő, és két férfi. A kép első részében helyezkednek el ezen ülő alakok, akik három irányba szétnézve nem tartják a nézővel a szemkontaktust. A szemlélődő a szobában állva nyer bepillantást a kalocsai főszékesegyház zenészeinek próbájára. Bal oldalon Vandernsteinné fehér ingben és világos, drapp hosszúszoknyában ül a zongora előtt, mellette középen hegedűvel a kezében Dr. Száva István fehér állógalléros ingben, sötét színű nyakkendővel és öltönnyel, bőrcipőben, a kép jobb oldalán pedig Sztára József csellóval látható, ugyancsak fehér állógalléros inget, hozzá szürkés öltönyt visel – a kor polgári viseletének híven. Az arcok ábrázolás kissé portrészzerű, az alakok mozdulatlanok, tekintetük hűvös, egyszerű és visszafogott. A szobában három nyitott kottafüzetet látunk kikészítve a művészek számára: egy a zongora kottatartóján, a másikat a két férfi között látható faragott asztalon. A háttér nagyon sötét a rossz fényviszonyoknak köszönhető, de mégis kirajzolódik a falon két kép, valamint a szekrény tükrös részében egy fehér ruhás nő alak, ahogy egy széken ül, s támaszkodik a szék támláján, valamint tartva a kezében – valószínűleg Dr. Száva István kalocsai otthonában készült, ahol a házi zenekar szórakozásképpen vasárnaponként gyűlt össze muzsikálni. Bozsó Ferenc hagyatékaként került a Viski Károly Múzeumba, ahol a Történeti dokumentációs gyűjtemény részét képezi Kalocsán [VKM.Tdgy.2004.1.574.]. Fényképét lásd: Mellékletek, 30. számú melléklet.

Több cikke jelent meg a Kalocsai Néplap munkatársaként, melynek több évig erősítette gárdáját [Czajtányi 1971, 271]. Számos egyházi karmű, mise szerzője; *1924-ben Párizsban hat preludiumával (azaz orgona előjátékával) 300 frankos egyházzenei nagydíjat nyert* [Bartha 1965, 470]. Sztára József, Liszt Ferenc kivételes rokonszenvét és bizalmát élvezte, melynek egyértelmű tanújelét adta például a *"mein lieber Pepi"* megszólítással, ahogyan a Sorbonne-on diplomázott, igen művelt fiatalembert nevezte [Kalocsai Néplap 1932, 1]. A tőle jóval fiatalabb tanítványt nagyon nagyra tartotta Liszt, ezért minden kalocsai látogatása alkalmával megtisztelte a jóra való, megértő, és mindig igaz embert – amikor egy rögtönzött egyházi hangversenyt tartottak (sokszor Sztára József lakásán) [Kalocsai Néplap 1932, 1].⁹⁷

1916-ban vonult nyugalomba családjához, ahol a muzsikálást és munkát haláláig nem hagyta abba. 1925-ben 50 éves zeneszerzői jubileumát, és 37 éves tanítóképzői tanárságát nagy ünnepség keretén belül méltatták kollégái és barátai [Kalocsai Néplap 1925, 1]. Ezt követően is sorra születtek alkotásai (zongora négykezesek, fugák, kánonok, kamaraművek, zongoratriók, korálok, szonáták, rondók, dalok, melódiák, nagy karénekek, és misék),⁹⁸ melyeket visszafogottan komponált egészen 1932. július 11-én váratlanul bekövetkezett haláláig [Kalocsai Néplap 1925, 1].⁹⁹ Munkáit az a gazdag kedélyvilág lengte körül, mely jellemezte élete során; az a természetesség, tartalmasság, és remény, mellyel az emberek szívéhez tudott szólni, hatva a lelükre, és gyógyírt hozva fájdalmukra – a maga egyszerű, derűs és nemes dallamaival [Kalocsai Néplap 1932, 1]. Sajnálatos módon azonban a zene művelése és szeretete során nyújtott végtelen alázata és szerénysége miatt műveinek csak töredéke maradt ránk – hiszen életszemlélete mellőzött mindenfajta kérkedést, felesleges szereplést, és önmutogatást [Tanítóképző Ért. 1932/33, 3].¹⁰⁰ Ez az oka annak, hogy pontos adatok nincsenek az általa komponált művekről, valamint lelőhelyük máig bizonytalan; nyomtatásban pedig csak néhány szerzeménye jelent meg [Kalocsai Néplap 1925, 1].

⁹⁷ Liszt Ferenc gyakran járt Kalocsán, hiszen több barátja, és unokaöccse: P. Hennig Alajos S.J. – a művész gyóntatópapja, egyházzeneész, a Jézustársasági kollégium rektora (1864-től) is itt élt; továbbá nagyon jó viszony fűzte Haynald Lajos bíborshoz – aki 1873-ban hozta létre alapítványát, mellyel a hazai egyházi zene támogatását tűzte ki célul, továbbá a Liszt-egylet védnöke, és a Zeneakadémia alapító bizottságának elnöke volt.

⁹⁸ *A jászolhoz visz utunk* című karácsonyi dalocskája kivételes módon fenn maradt, és máig énekelik a térségben – annak ellenére, hogy ezen munkájáról nem a legelismertbben nyilatkozott Harmat Artúr [Leányfalusi közlése alapján].

⁹⁹ A meg nem értett művészt Kalocsán, a Kossuth Lajos utca 5. szám alatt, családi körben érte a halál, agyvérzés következtében. A városi temetőben helyezték örök nyugalomra (egy madárka éneke mellett), ahol emléktábláján a következő olvasható: Liszt és Erkel tanítványa [Asbóth közlése alapján].

¹⁰⁰ Főként az utolsó éveiben tartózkodott az ünnepektől, dicséretektől, amik munkáját éltették a figyelem középpontjában. Egyedül Zsámboky Miklós csellójátéka hatotta meg, amikor ifjúkori művei csendültek fel. Munkái nagy részét elajándékozta magánembereknek és intézményeknek, így nem csoda, hogy ezen kincsek többsége mára elveszett. Néhány kézírata található Leányfalusi Vilmos karnagy úrnál, de ez is csak töredéke lehet alkotásai összességének [Leányfalusi közlése alapján].

Halálakor, fia: Sztára Sándor (zenepedagógus, író) örökölte szellemi munkáit, illetve hagyatékait, melyeket az egyházi kórusról magángyűjteményébe mentett át – ahol valószínűleg napjainkban is található. A formák, valamint az ellenponti szépségek bravúros mestere, lényegében a zenében tudott kiteljesedni.¹⁰¹ A zenében, mely az egyetemes emberi műveltség fokmérőjeként elengedhetetlen a növendékek későbbi tanítói pályájához, a népműveléséhez és a kántorkodásához. A megfelelő zenei háttértudást és annak gyakorlati alkalmazását azonban csak lelkesedéssel lehet eredményesen megtanulni, s szeretet kell a műveléséhez. Sztára József, feladata is tehát ebben rejtett: olyan tudást adott, mely a szeretetet önként kitermelte [Kalocsai Néplap 1925, 1; Tanítóképző Ért. 1938/9, 40-41].

Az enciklopédiák igen találóan fogalmazzák meg mit is jelent az a szó, hogy művész. Rövid meghatározása szerint a művész tevékenysége nem más, mint a képzett mesterember alkotása; de valahogy ettől mégis sokkal több. Egy töről fakad, de a művész több ennél. Az embernek azt a vele született és tudatosan kifejlesztett képességét valósítja meg, hogy olyasmit tud tenni, amire nem a természet vagy az ösztönei tanították [Pálmány 2009]. A művészet az elvont gondolkodást tükrözi és nem a hasznosság elvét követi – így tulajdonképpen a vallással, a transzcendenciával áll filozófiai kapcsolatban. A valódi művész nemcsak örök emberi értékeket, illetve érzelmeket képvisel, de őriz, átörökít és megteremti maga is. Az általunk bemutatott emberek életpályájából ez szépen kirajzolódik; művelt, haza-, és családszerető, továbbá vallásos szellemiségük jó példát szolgáltat a jövő tanítónemzedékének.

¹⁰¹ Sztára József néhány művének listáját lásd: Mellékletek, 31. számú melléklet.

Összegzés

A pedagógia szakirodalomban nagyon találóan fogalmaz Hassenforder az innováció kapcsán. *„A nevelésügyi innováció tartalmába és terjedelmébe sorolható minden szándékos törekvés, amely gazdagító változást okoz a nevelés-oktatás rendszerében, a növendék eredményeiben, jellemének gyarapodásában, a pedagógus hozzáértésében és magatartásában, az iskola működésében.”* /Hassenforder [Kovács 1988, 8-9]/.

Mint kifejtettük a kalocsai tanítóképző intézmény 101 éves fennállása során markáns elemét képezte a hazai tanítóképzésnek. Eredményessége vitathatatlan, s régiókban kultúrtörténeti értékű – sajnálatos módon azonban mindez a felejtés homályába merült. Fejlődéstörténetének részletes bemutatása során főbb csomópontjait a szerkezeti és tartalmi változások alapján mutattuk be, érzékeltetve a különböző korszakok befolyásoló hatását, az oktatási törvények és reformok, az aktuálpolitika, valamint a felekezeti újítások által.

A városban gazdaságilag és kulturálisan mindig is meghatározó szerepe volt az egyháznak, mely, mint a képezde alapítója, fenntartója, és fő támogatója lévén, az intézményben tevékenykedő neves tanítók (mint például: Tímár Kálmán, Sztára József, és az első igazgató Mennyey József) segítségével alapozta meg a képzés szellemiségét, és fejlesztette professzionalizációját. A kalocsai képezde megfelelő – napjainkban is irigylésre méltó – tárgyi, anyagi, és személyi feltételek (oktatók nagy szellemi tudása és kifinomult jelleme) mellett, kiváló módszereit alkalmazta a tudás átadásának, így rengeteg jól képzett pedagógust adott az országnak. Továbbképzéseket szervezve, gyakorlatok, és szellemi-lelki tornák folyamatán keresztül segítette az ifjúkat, hogy gyermekből, a társadalom hasznos tagját képező felnőtté váljanak. Ugyanis mint tudjuk, egy tanintézet lényegi története mindig a tartalmi munkában rejlik; s azon tudásban, mellyel végzőseit felvértezi az életre – úgy elméleti, mint gyakorlati síkon. Az intézmény jó embert faragott a növendékekből, akik aztán tanárrá nemesülve, a megszerzett tudást felhasználva minőségi munkát tudnak végezni. Mindezt a tehetséggondozás jegyében, a főbb nevelési elvek mentén, számos egyedülálló, és a korban új kezdeményezés létrehozásával (így például a Kántorképzés, a Tanítók Háza, és az Önképzőkör létrehozásával) tette – s beírta magát a magyar oktatás történetébe.

A képezde erőszakos megszüntetésével mindaz az érték látszik elveszni, amelyet ezen nemes intézmény képviselt: az építő szellem, a humánus, a tudás, a haza szeretet, a minőségi oktatás, és a kiváló erkölcsi morál.

A téma napjainkban így igazán aktualitását éli, s jó példával járhat elől; hiszen a helytörténeti kutatások reneszánszukat élik, valamint a tudományos diákköri konferencia által (mely az általunk vizsgált önképzőkörök utódja) reméljük sikerült némi publicitást adni e kérdésnek, gyarapítva a tudományterület elméleti ismeretanyagát.

Ajánljuk minden pedagógusoknak, kalocsainak, és azoknak, akik a neveléstörténet témakörében érintettek.

Felhasznált források és irodalmak jegyzéke

Adatközlők

Asbóth Miklós (1943-) nyugalmazott könyvtárigazgató,

könyvtáros, helytörténész

Végzettség: 1982. ELTE BTK /Budapest/ könyvtártörténelem

Kötődés: *Tomori Pál Városi és Főiskolai Könyvtár igazgatója 2011-ig,*

helytörténeti kutató

Interjú: Kalocsa, 2010. december 14., 2012. december 27.

Baradlai Sándor (1920-) nyugalmazott gimnáziumi tanár

Végzettség: 1960. ELTE /Budapest/ magyar-történelem

Kötődés: *Kalocsai Érseki Róm. Kath. Tanítóképzőintézet növendéke*

1934-1939. között

Interjú: Kalocsa 2010. november 4., 2011. január 24., 2011. március 20.

Leányfalusi Vilmos (1937-) pap, orgonaművész, főszékesegyházi karnagy

Végzettség: 1974. Pontificio Istituto di Musica Sacra /Róma/

Ferruccio Vignanelli tanítványaként szerezte meg diplomáját

Kötődés: *Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegyei Kántorképző tanfolyam*

igazgatója 1968-tól, helytörténeti kutató

Interjú: Kalocsa, 2012. december 29.

Romsics Imre (1963-) múzeumigazgató, etnográfus, néprajzkutató muzeológus

Végzettség: 1987. Bessenyei György Tanárképző Főiskola

/Nyíregyháza/ földrajz-népművelés

1992. ELTE /Budapest/ néprajz

Kötődés: *Viski Károly Múzeum igazgatója 1993-tól, helytörténeti kutató*

Interjú: Kalocsa, 2011. május 4.; 2012. december 14.; 2012. december 20.

Kéziratos források

A kalocsai tanítóképző intézet nyomtatásban meg nem jelent értesítői: (hivatkozás:

Tanítóképző Ért.) 1944/5., 1945/6., 1946/7., 1947/8. /Kézirat, Kalocsa/

A kalocsai tanítóképző intézettel kapcsolatos dokumentumok: (hivatkozás:

VKM.Tdgy.) Viski Károly Múzeum. Történeti dokumentációs gyűjtemény. /Kalocsa/

- A kalocsai tanítóképző intézettel kapcsolatos iratok:* (hivatkozás: KFL.I.3.d.) Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. Érseki Levéltár. Főegyházmegyei Tanfelügyelőség. Felsőfokú Intézmények Iratai. Kalocsa - Tanítóképző /Kalocsa, 1867-1951./
- Asbóth Miklós (összeáll.): *A kalocsai temetőben nyugvó nevezetes személyek sírjai és művészi szempontból jelentős sírok* /Kézirat, Kalocsa, 2003./
- Asbóth Miklós: *Kalocsa településszerkezetének kialakulása és a kalocsai városrészek, közterületek nevének változásai* /Kézirat, Kalocsa, 2004./
- Asbóth Miklós: *Kalocsai és Kalocsa környéki kitüntetettek* /Kézirat, Kalocsa, 2012./
- Asbóth Miklós: *Kalocsai és környékbeli kötődésű szépírók és a szépirodalommal foglalkozó szerzők műveinek és a szerzőkről szóló irodalom válogatott bibliográfiája* /Kézirat, Kalocsa, é.n./
- Baradlai Sándor: *Följegyzések Kalocsa történetéhez* /Kézirat, Kalocsa, é.n./
- Bozsó Ferenc: *Kalocsa nevezetes emberei.* In: Czajtányi István (szerk.): *A Katona István Társaság tanulmányai Kalocsáról* /Kézirat, Kalocsa, 1971. 234-278. p/
- Czajtányi István (szerk.): *Katona István Társaság tanulmányai Kalocsáról* /Kézirat, Kalocsa, 1971./
- Gergely Lajos: *Kalocsa gazdasági, szociális, kulturális, társadalmi és egészségügyi viszonyai* /Tanítóképző dolgozat, VKM.Tdgy., Kalocsa, é.n./
- Kiss Adél: *A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek története Magyarországon (1860-1950). A népoktatási törvény és hatása a társulat intézményeire* /ELTE BTK szakdolgozat, Budapest, 1996./
- Lakatos Andor (szerk.): *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923.* /Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, Kalocsa, 2002./
- Pákolicz István: *Milyen legyen a magyar tanító stílusa* /Tanítóképző dolgozat, Kalocsa, 1942./
- Sésztó Angéla: *Kunszt József iskolaalapító tevékenysége Kalocsán* /PTE IGYFK szakdolgozat, Szekszárd, 2007./

Nyomtatott források

- A kalocsai gimnázium megjelent értesítői:* (hivatkozás: Gimnázium Ért.) 1894-1902. /Kalocsa/
- A kalocsai főgimnázium története a Millenniumi évre 1766-1896.: (hivatkozás: Gimnázium 1896.)* /Kalocsa/

- A kalocsai tanítóképző intézet megjelent értesítői: (hivatkozás: Tanítóképző Ért.)*
 1884., 1885., 1886., 1887., 1888., 1889., 1890., 1891., 1891/2., 1892/3., 1896/7.,
 1912/3., 1913/4., 1914/5., 1915/6., 1916/7., 1917/8., 1927/8., 1928/9., 1929/30.,
 1930/1., 1931/2., 1932/3., 1933/4., 1934/5., 1935/6., 1936/7., 1937/8., 1938/9.,
 1939/40., 1941/2., 1942/3., 1943/4., 1944/5., 1945/6., 1948/9. /Kalocsa/
- Albert B. Gábor: *A nevelés történeti és elméleti alapjai* /Kaposvári Egyetem,
 Kaposvár, 2011./
- Asbóth Miklós, Romsics Imre: *Kalocsa múltja és jelene. Segédkönyv Kalocsa
 helyismeretének tanításához az általános és középiskolában* /Kalocsai
 Önkormányzat, Kalocsa, 1998./
- Asbóth Miklós: *Kalocsa és környéke válogatott bibliográfiája.* In: Koszta László
 (szerk.): *Kalocsa történetéből* /Kalocsai Önkormányzat, Kalocsa, 2000.
 413-438. p/
- Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára* /Akadémiai Kiadó, Budapest,
 2005./
- Ballér Endre: *Tantervelméletek Magyarországon a XIX-XX. században* /Országos
 Közoktatási Intézet, Budapest, 1996. 11-27. p/
- Bánk József: *Latin bölcsességek. Szállóigék, velős mondások latinul és magyarul*
 /Szent Gellért Egyházi Kiadó, Vác, 1992./
- Bárány Ignác: *Tanítók könyve.* Kalauz nevelés és tanítás vezetésére. 6. kiadás /Laufer
 Vilmos, Budapest, 1887./
- Bárth János, Bárthné Berhidai Ágnes: *Fejezetek a kalocsai tanítóképző történetéből.*
 In: Iványosi-Szabó (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából V. Oktatás-nevelés*
 /Bács-Kiskun megyei Levéltár Kiadványai III., Kecskemét, 1983./
- Bartha Dénes (főszerk.): *Zenei Lexikon.* 3. kötet, átdolgozott kiadás /Akadémiai
 Kiadó, Budapest, 1965./
- Báthory Zoltán, Falus Iván (főszerk.): *Pedagógiai Lexikon.* 2. kötet /Keraban
 Könyvkiadó, Budapest, 1997./
- Békési Imre, Gulyás Béla (szerk.): *A kalocsai kollégiumok millenniumi emlékkönyve*
1860-2000. /Gulyás Béla, Spori Print V Kft., Kalocsa, 2000./
- Benkóczy Emil: *Pyrker első magyar tanítóképzője* /Érseki Líceumi Könyvnyomda,
 Eger, 1928./
- Bényei Miklós: *Oktatáspolitikai törekvések a reformkori Magyarországon* /Csokonai
 Kiadó, Debrecen, 1994. 43-48. p/

- Berauer József: *A Kalocsa egyházmegyei róm. kath. Népiskolák története* /Werner Ferenc Könyvnyomdája, Kalocsa, 1896./
- Bertók László (összeáll.): *Pákolitz István bibliográfiája* /Pécsi Városi Könyvtár, Pécs, 1986./
- Bollókné Panyik Ilona: *Pedagógusképzés*. In: Báthory Zoltán, Falus Iván (főszerk.): *Pedagógiai Lexikon. 3. kötet* /Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997./
- Csűrös Miklós: *Intarzia. Tanulmányok az újabb magyar irodalom köréből* /Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2000. 77-85. p/
- Deák Zsuzsa: *Pedagógus*. In: Báthory Zoltán, Falus Iván (főszerk.): *Pedagógiai Lexikon. 3. kötet* /Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997./
- Diós István (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* /Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2008./
- Dombainé Kemény Erzsébet: *A két Szendrei Emlékkönyve. Muzsikások arcképcsarnoka* /Szendrei Imre Alapítvány Kuratóriuma, Kalocsa, 1999./
- Donáth Péter, Preska Gáborné: *A magyarországi tanítóképzés néhány felekezeti/nemzetiségi sajátossága 1868-1918*. In: Géczi János (főszerk.): *Iskolakultúra. Pedagógusok szakmai-tudományos folyóirata. XVII. évfolyam, 2007. február* /Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécs, 88-102. p/
- Donáth Péter: *A magyar művelődés és a tanítóképzés történetéből 1868-1958.* /Trezor Kiadó, Budapest, 2008./
- Dörömbözi János: *Erkölcsei alapismeretek* /Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999./
- Erdei Ferenc: *Futóhomok. 3. kiadás* /Athenaeum Kiadó, Budapest, 1974./
- Erdődi János: *Római Katolikus Kántorkönyvecske. Tanítóképző-intézeti tanulók számára* /Bernovits Gusztáv Könyv- és Könyomdája, Kassa, 1888./
- Farkas László: *Tanítók Háza*. In: Békési Imre, Gulyás Béla (szerk.): *A kalocsai kollégiumok millenniumi emlékkönyve 1860-2000.* /Magánkiadás, Kalocsa, 2000./
- Farkas Sándor: *A tanítóképzők t. igazgatóihoz és zenetanáraihoz*. In: Farkas Sándor (szerk.): *Magyar Tanítóképző A Tanítóképző-intézeti Tanárok Országos Egyesületének közlönye. 1907. október XXII. évfolyam nyolcadik füzet* /Singer és Wolfner Könyvkereskedés, Budapest, 1907. 493-494. p/
- Fehér Erzsébet: *Az oktatás és nevelés története. Munkajegyzet tanító- és óvóképző főiskolások számára* /Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994./

- Fehér Erzsébet: *Preceptorok és tanítók. Tanulmányok a tanítóképzés történetéből* /Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1995./
- Gaál István: *A kalocsai piarista kollégium története* /Palaestra Calasanctiana Kiadó, Budapest, 1938./
- Hang Ferenc: *Kalocsai szellemi omnibusz. Följegyzések a város ötvenéves múltjából, annak kiváló férfiairól és eseményeiről* 2. kiadás /Werner Ferenc Könyvnyomdája, Kalocsa, 1897./
- Hevesi M. Angelica: *Intézetünk hetvenöt esztendeje*. In: A Miasszonyunkról nevezett szegény iskolanővérek intézeteinek 1934/5. évi értesítője /k.n., Kalocsa, 1935./
- Horváth Márton (főszerk.): *A magyar nevelés története*. 1. kötet /Tankönyvkiadó, Budapest, 1988./
- Horváth Márton (főszerk.): *A magyar nevelés története*. 2. kötet /Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest, 1993./
- Imre Anna: *Pedagógusszerep*. In: Báthory Zoltán, Falus Iván (főszerk.): *Pedagógiai Lexikon*. III. kötet /Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997./
- Kalocsai-Antall István: *Nagy érsekek sora*. In: A történelem sétálóutcája /Kalocsai Néplap, Kalocsa, 2000./
- Kardos József: *Klebelsberg Kunó*. In: Báthory Zoltán, Falus Iván (főszerk.): *Pedagógiai Lexikon*. 3. kötet /Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997./
- Kelemen Elemér: *Oktatási törvények*. In: Báthory Zoltán, Falus Iván (főszerk.): *Pedagógiai Lexikon*. 3. kötet /Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997./
- Kéri Katalin: *Neveléstörténet* /JPTE-BME, Pécs, 1997./
- Kerkai György: *A kalocsai kollégium 1860-1940. /Pray Rendtörténetíró Munkaközösség, Budapest, 1942./*
- Kosztai László (szerk.): *Kalocsa történetéből* /Kalocsai Önkormányzat, Kalocsa, 2000./
- Kovács Sándor: *Innováció az iskolában* /Tankönyvkiadó, Budapest, 1988./
- Köte Sándor, Ravasz János: *Dokumentumok a magyar nevelés történetéből 1849-1919*. /Tankönyvkiadó, Budapest, 1979./
- Köte Sándor: *Közoktatás és pedagógia az abszolutizmus és a dualizmus korában (1849-1918.)* /Tankönyvkiadó, Budapest, 1975./
- Kuczy Károly (főszerk.): *Kalocsa* /Kaloprint Nyomda Kft., Kalocsa, 1999./
- Magyarné Sztankovics Ilona (szerk.): *Neveléstörténet* /Cominius Bt., Pécs, 1999./
- Mann Miklós: *Oktatáspolitikai koncepciók a dualizmus korából* /Tankönyvkiadó, Budapest, 1987./

- Mennyey József (magyarra átdolgozta): *Általános tanítás- és tanodai neveléstan*.
Útmutató a néptanodai hivatal czélszerű betöltésére. A fönnálló „tanmódisme”
(methodenbuch) nyomán kidolgozta Hermann Ferencz /Heckenast Gusztáv, Pest,
1866./
- Mennyey József: *Nevelés és tanítástan*. Egyházi s világi tanemberek és tanügybarátok,
néptanodai tanítók és tanítójelöltek használatára legujabb és legjobb német és
francia kútfők után Ohler Károly tankönyve szellemében. 1-3. kötet /Malatin és
Holmeyer Érseki Könyvnyomdászok, Kalocsa, 1866-1867./
- Mészáros István (szerk.): *A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996-1996*.
/OPKM, Budapest, 1996./
- Mészáros István (szerk.): *A magyar nevelésügy XVII-XX. századi történetéből*.
/Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980./
- Mészáros István (szerk.): *Magyar iskolatípusok 996-1990*. /OPKM, Budapest, 1991./
- Mészáros István, Németh András, Pukánszky Béla: *Neveléstörténet*. Bevezetés a
pedagógia és az iskoláztatás történetébe /Osiris Kiadó, Budapest, 2003./
- Mócsy Antal (összeáll.): *Népnevelési tanulmányok*. Az 1873. év őszén a bécsi
világkiállításra, a Délnémettartományokba és Svájcba tett utazása alkalmából
/Malatin és Holmeyer érseki könyvnyomdászok intézete, Kalocsa, 1875./
- Murányi Gábor: *Horger Antal afférjai*. In: *Heti Világgazdaság* 1997.05.10. /HVG
Kiadó Zrt., 1997. 85-88. p/
- Németh András: *A magyar tanítóképzés története*. In: *Főiskolai füzetek* 11. /k.n.
Zsámbék, 1990./
- Németh András: *A pedagógusszerep történeti változásai*. In: Németh András,
Pukánszky Béla: *A pedagógia problémátörténete* /Gondolat Kiadó, Budapest,
2004. 472-485. p/
- P. Komárik István S. J.: *A kalocsai Jézus-társasági intézet vázlatos története (1860-
1935)* /Árpád Részvénytársaság Könyvnyomdája, Kalocsa, 1935./
- Pákolitz István: *Bögrésdiákok* /Kozmosz Könyvek, Budapest, 1980./
- Pataki Ferenc: *Nevelés és társadalom*. Válogatott tanulmányok /Tankönyvkiadó,
Budapest, 1982./
- Péter László (szerk.): *Új Magyar Irodalmi Lexikon*. 3. kötet /Akadémiai Kiadó,
Budapest, 1994./
- Péter László: *Szerb Antal magántanársága*. In: *Élet és Irodalom* 1988.07.29. /Pallas
Lap- és Könyvkiadó Vállalat, 1988./

- Petrányi Ferenc: *Emléksorok Dreisziger Ferencről*. In: Népoktatás 1915. 1. évfolyam /k.n., Kalocsa, 1915./
- Potzta Ferenc (szerk.): *Kalocsai Néplap*. Nekrológ 1932.07.16. LVI. évfolyam 29. szám /Árpád R.T., Kalocsa, 1932./
- Pukánszky Béla, Németh András: *Neveléstörténet* /Nemzeti Tankönyvkiadó, Kalocsa, 1994./
- Romsics Imre: *Kalocsa anno...* Kalocsai fotográfiák /Kalocsai Múzeumbarátok Köre, Kalocsa, 1999./
- Szakál János: *A magyar tanítóképzés története* /Hollósy János Könyvnyomdája, Budapest, 1934./
- Száva István (szerk.): *Kalocsai Néplap* 1925.01.03. XLIX. évfolyam 1. szám /Árpád R.T., Kalocsa, 1925./
- Szinnyey József: *Magyar írók élete és munkái*. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából. 1-14. kötet /Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest, 1902./
- Szirtes Gábor: „Az ember elmegy, de a mű marad...”. Pákolitz István költészetéről. In: Szirtes Gábor: „A folyton mardosó titok”. Tanulmányok, esszék, kritikák /Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2002./
- Szirtes Gábor: *Ötnegyed*. Tanulmányok, esszék /Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2012. 56-76.p/
- Szögi László (szerk.): *Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái* /Alfa Kiadó és Nyomdaüzem, Kalocsa, 1994./
- Tímár Kálmán: *Az érsekújvári Kir. Kat. Tanítóképző Intézet története*. In: Kalocsai Tanítóképző Intézet 1937/8. évi értesítője /Árpád Részvénytársaság Könyvnyomdája, Kalocsa, 1938./
- Tímár Kálmán: *Az önképzőkör mai feladatai*. Különlenyomat a kalocsai Róm. Kat. Tanítóképző-intézet 1936-37. évi Értesítőjéből /Árpád Részvénytársaság Könyvnyomdája, Kalocsa, 1937./
- Tímár Kálmán: *Tanítóképzőnk 40 éves Önképzőköre* In: Kalocsai Újság. 1925. 25. szám /Kalocsa, 1925./
- Tóth Mike (szerk.): *A kalocsai kollégium ötven éve* /Jurcsó Antal Könyvnyomdája, Kalocsa, 1910./
- Török József, Legeza László: *A Kalocsai Érsekség évezrede* /Mikes Kiadó, Budapest, 1999./

Varga Lajos: *Kalocsa és vidéke. Szülőföldismertetés* /Árpád R.T., Kalocsa, 1927./

Városhy Gyula: *A Katholikus iskolaügy Magyarországon I., II.* /Athenaeum R. Társulat, Kalocsa, 1882./

Winkler Pál: *A kalocsai és bácsi érsekség történeti összefoglalása* (Árpád R.T., Kalocsa, 1926.)

Winkler Pál: *A papnevelés története a kalocsai egyházmegyében* /Árpád R.T., Kalocsa, 1934./

Winkler Pál: *Kalocsa története* /Árpád R.T., Kalocsa, 1927./

Zibolen Endre: *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium*. In: Báthory Zoltán, Falus Iván (főszerk.): *Pedagógiai Lexikon*. 3. kötet /Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997./

Internetes források

Bakonytamási. Dr. Pálmány Béla méltatása Hámory Imre operaénekesről 2009.:
<http://bakonytamasi.hu/bemutakozas/kincsestar/dr.-palmany-bela-meltatasa-hamory-imre-operaenekesrol> (2011.09.04.)

Biatorbágy. Hámory Imre emlékkiállítás a Faluházban – 100 éve született a neves baritonista 2009.: <http://www.biatorbagy.hu/hirek/20090602693> (2011.09.04.)

Dózsa György Gazdasági, Műszaki Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, Kalocsa. A kollégium rövid története: <http://www.dozsakalocsa.hu/iskolankrol?star=3> (2012.10.28.)

Hangművészeti és Beszédoktató Műhely. Lantos Erzsébet: A pedagógusképzés formái /é.n./ http://www.retorika.hu/beszed_tanitok-kepze (2010.10.28.)

Idegen Szavak Gyűjteménye: <http://www.idegen-szavak.hu> (2011.03.07.)

Irodalmi Rádió: http://www.irodalmiradio.hu/femis/muveszetek/4muveszek/p_menu/pakolitz.html (2012.10.28.)

Iskolakultúra. 2011.06.07. Darvai Tibor: A Tanító című neveléstudományi folyóirat ikonográfiai vizsgálata 1963, 1970.: <http://www.iskolakultura.hu> (2011.04.17.)

Kalocsa épített és természeti települési értékei. Tanítók Háza: <http://www.kalocsa.hu/index/src.php?image=126> (2012.09.18.)

Kalocsa Város: <http://www.kalocsa.hu> (2012.09.14.)

Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. Egyházkormányzati iratok: <http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/kantori> (2012.10.27.)

Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye: <http://www.asztrik.hu> (2011.08.24.)

Kislexikon: <http://www.kislexikon.hu> (2010.08.21.)

Magyar Nóta Klub. Hámory Imre Nem feledik a híres baritonistát 2009.:

<http://magyarnota.network.hu/blog/magyarnota-klub-cikkei/hamory-imre>
(2011.09.05.)

Neveléstörténet. A Székesfehérvári Kodolányi János Főiskola folyóirata. Martinkó

József: Fejezetek a magyar tehetséggondozás történetéből /2006. évfolyam 3-4.

szám/ http://www.kodolanyi.hu/nevelestortenet/?rovat_mod=archiv&act=menu_tart&eid=34&rid=1&id=220 (2012.12.14.)

Beke Tamás: Iskolanővérek Kalocsán. /2008. évfolyam 1-2. szám/

http://www.kodolanyi.hu/nevelestortenet/?act=menu_tart&rovat_mod=archiv&eid=37&rid=1&id=336 (2012.08.04.)

Pécs 2010. Európa Kulturális Fővárosa. Pécs arcai 5. Pákolitz István: [http://pecs2010.](http://pecs2010.blog.hu/2010/06/16/parti_galeria_varosfoglalas_pecs_arcai_5_pakolitz_istvan)

[blog.hu/2010/06/16/parti_galeria_varosfoglalas_pecs_arcai_5_pakolitz_istvan](http://pecs2010.blog.hu/2010/06/16/parti_galeria_varosfoglalas_pecs_arcai_5_pakolitz_istvan)
(2012.04.16.)

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár: <http://www.lib.pte.hu> (2011.04.17.)

Tehetségprogram. Sarka Ferenc: A magyar tehetséggondozás történetének főbb

állomásai /Miskolc 2009./ http://tehetsegprogram.hu/letolt/A_magyar_tehetseggondozas_tortenetenek_fobb_allomasai.pdf (2012.12.14.)

Tudományos és Köznyelvi Szavak Magyar Értelmező Szótára:

<http://www.meszotar.hu> (2010.11.18.)

Winkler Pál - Kalocsa: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0016/18.html>

(2012.10.22.)

Mellékletek

1. számú melléklet

Az adott korszakban érintett kalocsai érsekek kronologikus jegyzéke

Forrás: A szerző saját összeállítása.

Dátum	Név
1822-1843	Klobusiczky Péter
1843-1845	ÜRES A SZÉK
1845-1851	Nádasdy Ferenc
1851-1866	Kunszt József
1866-1867	Lonovics József
1867-1891	Haynald Lajos
1892-1904	Császka György
1905-1910	Városy Gyula
1911-1913	Csernoch János
1914-1923	Várady Lipót Árpád
1923-1942	Zichy Gyula
1942-1943	ÜRES A SZÉK
1943-1961	Grósz József

2. számú melléklet

A Kalocsai Fitanítóképző Intézetbe érkező érsekújvári diákok 1856-ban

Forrás: A szerző saját összeállítása.

Név	Benedikovits Alajos	Gremen Ferenc	Kardoss János
Kor	20 év	28 év	25 év
Születési hely	Spáca, Nyitra vármegye	Érsekújvár	Taszár, Bars vármegye
Származás	apja tanító	felmenői között több tanító volt	apja földműves
Nyelvismeret	tót, német; magyarul kevésbé tudott	magyar, tót; németül középszerűen beszélt	magyar, tót
Előélet	6 évig tanítógyakornok Vittencen, Nyitra vármegye	Zenét nem tanult	tanítósegéd 2 évig Kistapolcsányban és 2 évig Taszáron, Bars vármegye
Iskolai évek	jó zenész, tagja a kalocsai főszékesegyház zenekarának	második évfolyamosként Alsóereken helyettes tanító	szorgalmas tanuló
Képesítés 1857.	német tannyelvű elemi iskolai altanító	magyar tannyelvű elemi iskolai altanító	magyar tannyelvű elemi iskolai altanító
Képző utáni tevékenység	kántortanító Konyha községben, Pozsony vármegye	Esztergom- szentgyörgy-mezőn altanító	Bátyán altanító, majd Érsekhalmán tanító

3. számú melléklet

A kalocsai tanítóképző intézet igazgatóinak kronologikus jegyzéke

Forrás: A szerző saját összeállítása.

Dátum	Név	Világi vagy egyházi	Végzettség, beosztás
1856-1860	Tary Xaver Ferenc	E	kanonok-plébános
1861-1870	Mennyey József	V	képezdei rendes tanár
1870-1874	Schreyer János	E	kanonok
1874-1878	Bagó Gergely	E	apát-kanonok, plébános
1878-1886	Dr. Bende József	E	apát-kanonok, plébános (ideiglenes igazgató)
1886-1886	Bende Imre	E	kanonok-plébános
1886-1896	Mócsy Antal	V	képezdei rendes tanár
1896-1900	Zittl Róbert	E	kanonok-plébános (ideiglenes igazgató)
1900-1902	Zittl Róbert	E	kanonok-plébános
1902-1902	Sztára József	V	képezdei rendes tanár
1902-1903	Hoffmann Károly	E	kanonok-plébános
1903-1907	Boromissza István	E	kanonok-plébános
1908-1912	Huber Lipót	E	kanonok
1912-1918	Petrányi Ferenc	E	pap, képezdei rendes tanár
1918-1927	Dr. Kiss-Erős Ferenc	E	pap-tudós
1927-1940	Oszwald József	E	pápai kamarás
1940-1945	Laszcik Ernő	V	intézeti tanár
1945-1946	Selmeczi Károly	V	képezdei tanár (ideiglenes igazgató)
1945-1946	Dr. Dunda Ernő	V	képezdei tanár
1946-1947	Tüll Alajos	E	jezsuita páter
1947-1948	Dr. Czirfusz János	E	paptanár
1948-1950	Varga Lajos	V	intézeti tanár
1950-1957	Lovass Nagy István	?	?

4. számú melléklet

A tanítóképző intézet épülete

Forrás: [VKM.Tdgy.2008.1.114.].

5. számú melléklet

A tanítóképző intézet névváltozásai

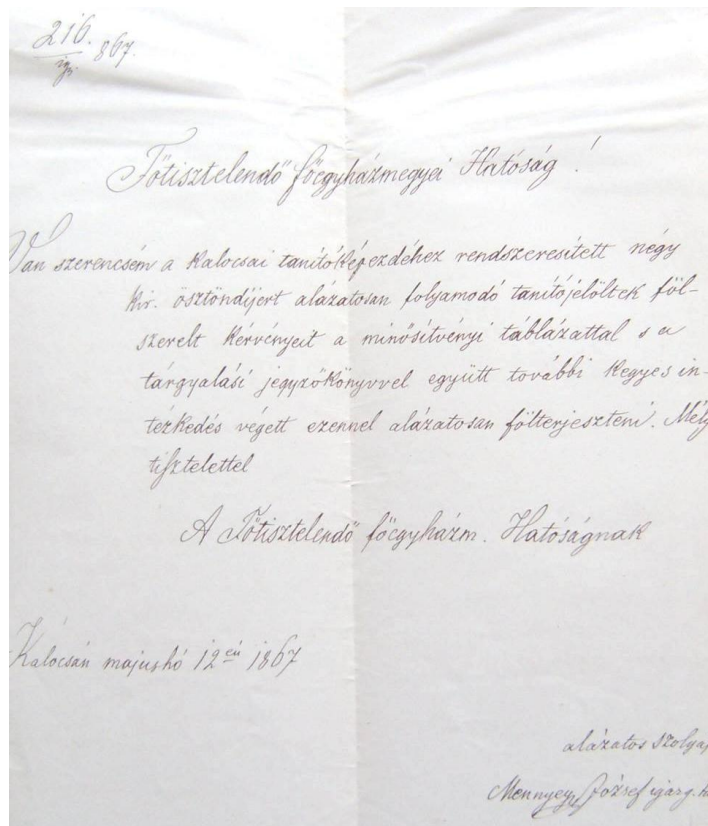
Forrás: A szerző saját összeállítása.

1856-1870	Kalocsai Romai Kath. Férfitanítóképezde
1870-1874	?
1874.	Kalocsai Romai Kath. Férfitanító-képezde
1874-1884	?
1884-1885	Kalocsai Kir. Római Kath. Tanító-képezde
1885-1886	Kalocsai Királyi s Érseki Róm. Kath. Fitanító-képezde
1886-1889	Kalocsai Római Katholikus Fitanító-képezde
1889-1891	?
1891.	Kalocsai Római Katholikus Fitanító-képző-intézet
1892.	Kalocsai R. Kath. Királyi és Érseki Fitanító-képzőintézet
1892-1912	?
1912-1914	Kalocsai Róm. Kat. Érseki Tanítóképzőintézet
1914-1915	Kalocsai Róm. Kat. Érseki Tanítóképzőintézet
1915-1917	?
1917-1918	Kalocsai Róm. Kat. Érseki Tanítóképző-intézet
1918-1927	?
1927-1928	Kalocsai Róm. Kath. Tanítóképzőintézet
1928-1930	Kalocsai Érseki Róm. Kath. Tanítóképzőintézet
1930-1938	Kalocsai Érseki Róm. Kath. Tanítóképzőintézet
1938-1944	Kalocsai Érseki Róm. Kat. Tanítóképzőintézet és Liceum
1944-1945	Kalocsai Érseki Róm. Kat. Tanítóképzőintézet
1945-1946	Kalocsai Érseki Róm. Kat. Liceum és Tanítóképzőintézet
1946-1948	?
1948-1949	Kalocsai Állami Liceum és Tanítóképző-Intézet
1949-1957	?

6. számú melléklet

Mennyey József levele az 1867-es ösztöndíjakról

Forrás: [KÉL.I.3.d.216/1867.].

7. számú melléklet

A tanítóképző intézet 1882-es záróvizsga kiírása

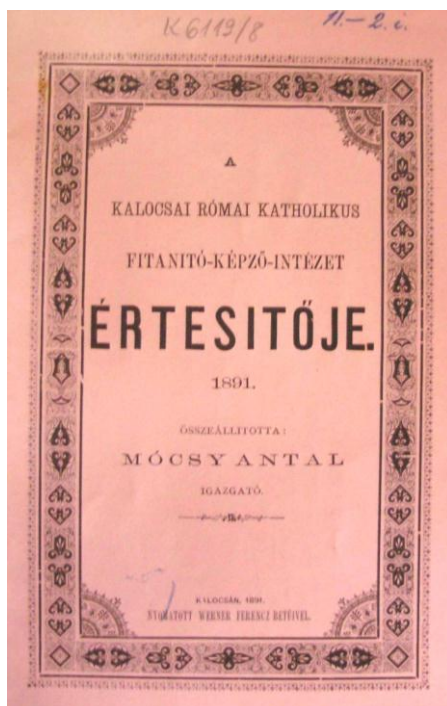
Forrás: [KÉL.I.3.d.1882.].

8. számú melléklet

A kalocsai római katolikus fitanító.képző-intézet értesítőjének előlapja 1891-ből

Forrás: [KÉL.I.3.d.].

9. számú melléklet

A Kalocsai Fitanítóképző Intézet órarendje a XIX. században

Forrás: [KÉL.I.3.d.].

Órarend									
	8-9	9-10	10-11	11-12	12-2	2-3	3-4	4-5	
Reggel.	I. Névelőtan	Nemzet	Magyar	Hittan		Paxdaság tan.			
	II. Hegedű	Szemrajz	Kántan	Magyar		Hittan	Házi ipar		
	III. Hittan	Hegedű	Névelőtan			Paxdaság tan.			
	IV. Névelőtan	Névelőtan	Nemzet	Paxdaság		Hittan	Házi ipar		
Dél.	I. Kántan	Képzés	Nemzet	Szemrajz			Házi		
	II. Névelőtan	Luck	Hittan	Nemzet		Képzés	Példrajz		
	III.	Nemzet	Példrajz	Magyar		Példa	Szemrajz		
	IV.	Névelőtan	Magyar	Hittan		Példa			
Este.	I. Példa	Hegedű	Hittan	Magyar			Házi		
	II. Példa	Nemzet	Magyar				Példrajz		
	III. Példa	Névelőtan	Hittan				Példa		
	IV. Példa	Hegedű	Kántan				Példa		
Éjféli.	I. Kántan	Névelőtan	Példrajz	Házi			Házi ipar		
	II. Nemzet	Lengyel	Példrajz	Névelőtan			Paxdaság tan.		
	III. Névelőtan	Kántan	Házi				Házi ipar		
	IV. Hittan	Példrajz	Paxdaság	Hittan			Paxdaság tan.		
Éjféli.	I. Luck	Nemzet	Hegedű	Hittan			Példrajz		
	II. Névelőtan	Hegedű	Hittan				Példa		
	III. Példa	Hittan	Nemzet	Magyar			Példa		
	IV. Példa	Névelőtan	Magyar	Kántan			Példa		
Éjféli.	I. Példa	Kántan	Magyar	Példrajz			Névelőtan		
	II. Példa	Hittan	Kántan	Magyar			Példa		
	III. Névelőtan	Hegedű	Példrajz				Példa		
	IV. Példa	Névelőtan	Nemzet				Hittan		

Forrás: [KÉL.I.3.d.].

HASZÁLAT		BIZONYÍTVÁNY.		) munkáját adom	
Bérlés helyén.		Gubán László		Tanács	
az 19.22.Évi közlét		Károlyai Mihály László		Könyvtáros	
Magyarországi <i>hely</i> Rendelkezett <i>hely</i> Ház és székelyház <i>hely</i> Magyar nyelv és irodalom <i>hely</i> Történelem <i>hely</i> Föld- és néprajz <i>hely</i> Magyar nyelv és irodalom <i>hely</i> (a) Történelem <i>hely</i> (b) Végzet <i>hely</i> (c) Történelem <i>hely</i> Magyar nyelv és irodalom <i>hely</i> (a) Az ember természetéről <i>hely</i> (b) Az ember lelki világa <i>hely</i> (c) A szerző elgondolái <i>hely</i> Gazdasági, természeti ismeret <i>hely</i> Képzés <i>hely</i> Bérlés <i>hely</i> Értelem <i>hely</i> Zene <i>hely</i> Történelem <i>hely</i> Magyar nyelv és irodalom <i>hely</i> Magyar nyelv <i>hely</i> Könyvtáros <i>hely</i>		Tanácsrendelkezett <i>hely</i> A tanács rendelkezett <i>hely</i> Kelt <i>hely</i> 19.22. aug. 22. a. (P.H.) László Mihály László Könyvtáros Jegyzet, felvétel, kiadás, jogdíjnyújtás <i>hely</i>			
Általános tanácsrendelkezett <i>hely</i> Az egész közlét <i>hely</i> <i>hely</i>		A közlét <i>hely</i>			

[illegible]

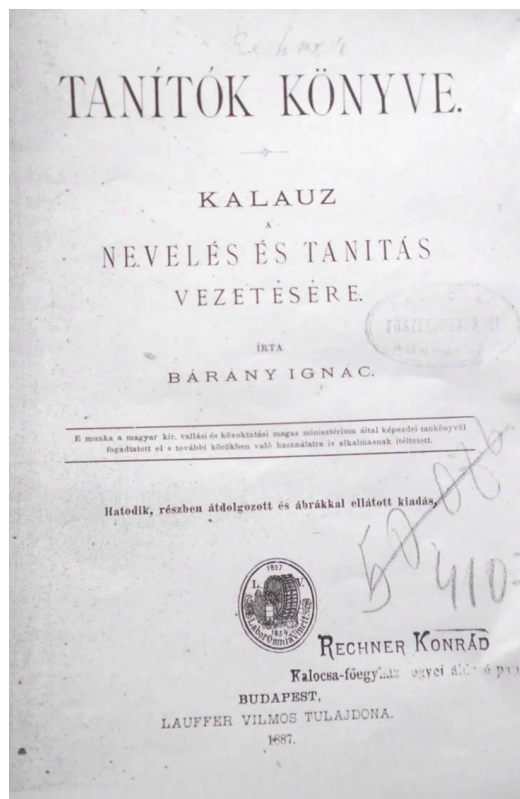
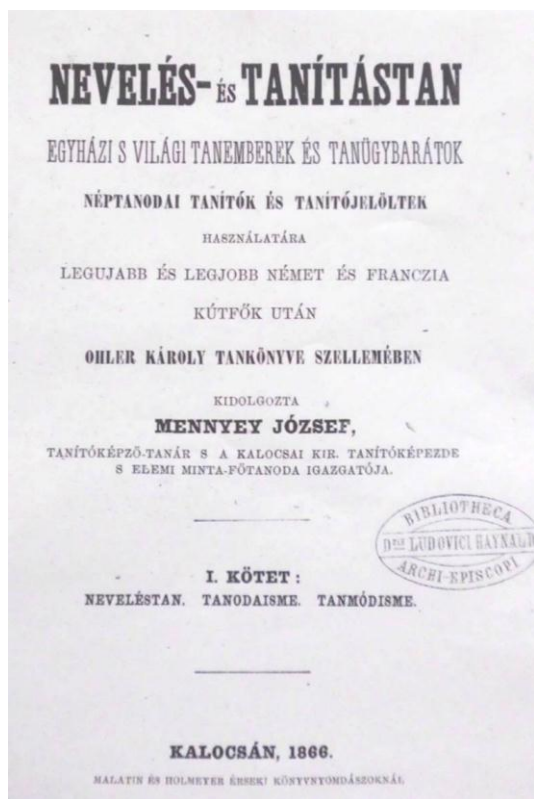
Forrás: Viski Károly Múzeum tárgyi gyűjteménye.

12., 13. számú melléklet

Mennyey József: Nevelés-, és tanítástan, és Bárany Ignác: Tanítók könyve
című munkájának előlapja

Forrás: A szerző saját felvételei.

14. számú melléklet

A tanítók 1947-es esküszövege

Forrás: [VKM 2006.31.13.].

Én, becsületemre és lelkiismeretemre esküszöm, hogy a magyar köztársasághoz és annak alkotmányához hű leszek vagy ez ország törvényeit, törvényes szokásait és a kormány rendeleteit megtartom: hivatali előjárómnak engedelmeskedem, hivatali titkot megőrzöm és hivatali kötelességeimet pontosan, lelkiismeretesen, a nép érdekeinek szemelőtt tartásával teljesítem. Isten engem úgy segítjen!

Kelt.:

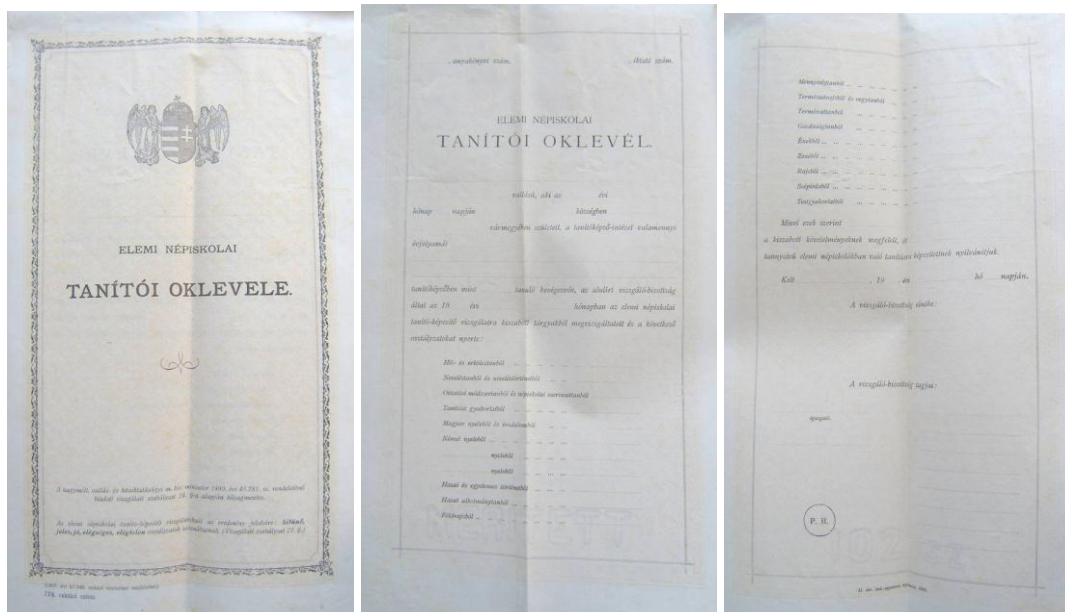
esküt vevő (aláírása)

esküt tevő (aláírása)

15. számú melléklet

A Kalocsai Fitanítóképző Intézet által kiállított tanítói oklevél minta az 1900-as évekből

Forrás: [KÉL.I.3.d.].

16. számú melléklet

A három holdas telken (1897-ben átadott) Tanítók Háza a század elején

Forrás: [Romsics 1999, 55].

17. számú melléklet

A Tanítók Háza napirendje

Forrás: A szerző saját összeállítása.

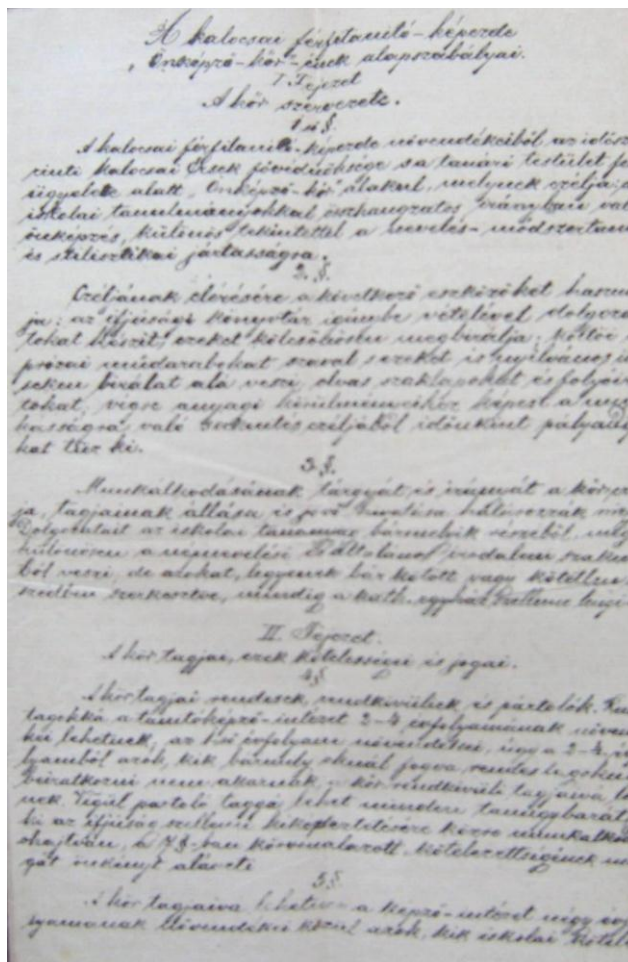
Napirend (hétfő - szombat)	
05:00	ébredtő
05:30	reggeli ima
Reggel	leckék átismétlése, tanulás
7:00	reggeli
	szenzmise
Délelőtt	iskola
13:00	ebéd
	szabadidő, gyakorlati tárgyak: sport, zene
16:00	uzsonna
17:00	otthoni tanulás
19:00	vacsora
19:45	otthoni tanulás
20:45	esti ima
21:00	takarodó

Napirend (vasárnap)	
06:00	ébredtő
07:15	reggeli
08:00	ifjúsági mise
10:00	csendes foglalkozás (rajz, kottázás, olvasás, kézimunka)
12:00	ebéd
	rövid közös séta
14:45	litánia
15:00	csendes foglalkozás
16:00	uzsonna
17:00	otthoni tanulás
19:00	vacsora
19:45	otthoni tanulás
20:45	esti ima
21:00	takarodó

18. számú melléklet

Az Önképzőkör alapszabályai

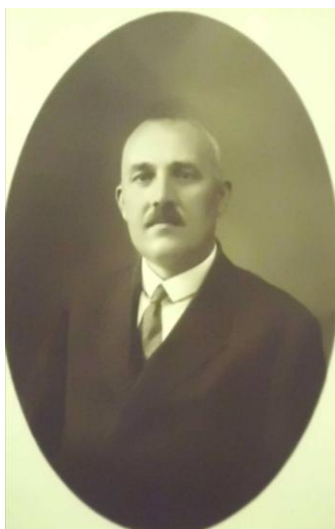
Forrás: [KÉL.I.3.d.].

19. számú melléklet

Dr. Tímár Kálmán irodalomtörténész, címzetes egyetemi tanár, helytörténeti kutató, kódexkutató

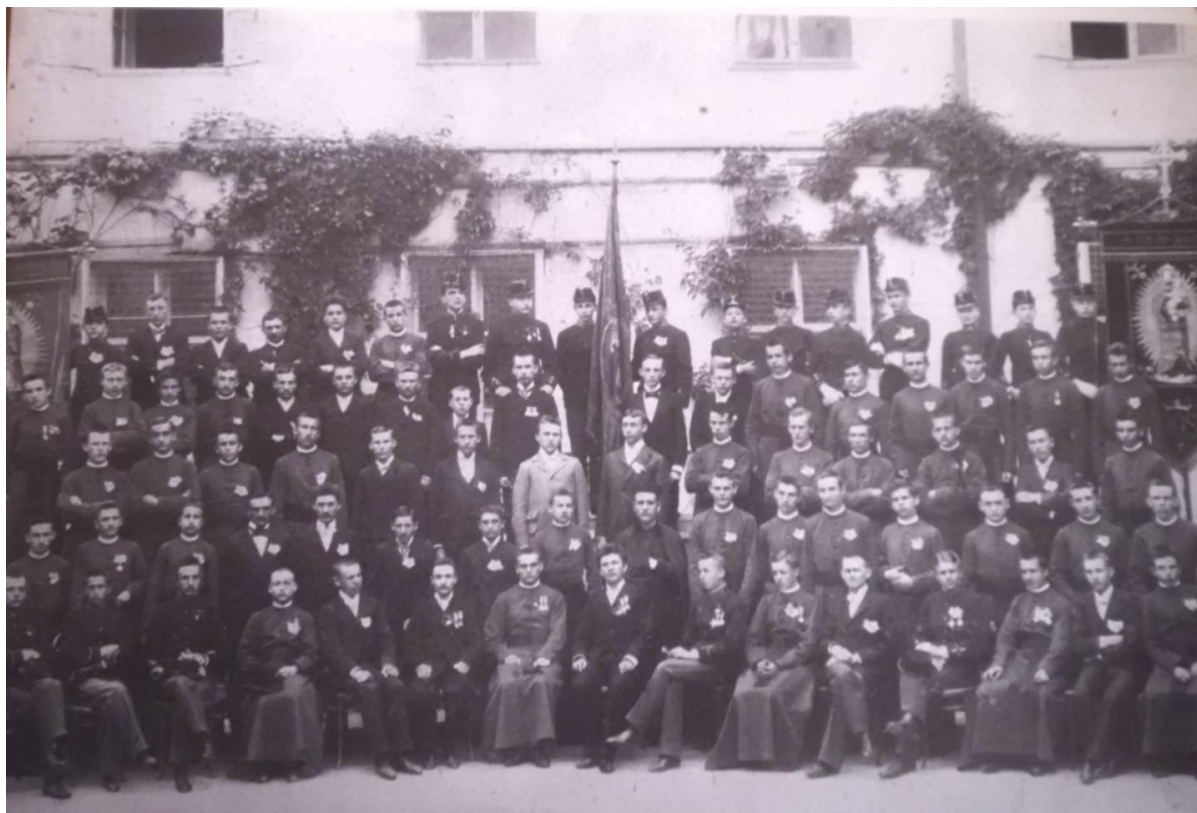
Forrás: [VKM.Tdgy.2004.1.255.].

20. számú melléklet

Az alsó sorban jobbról a második Tímár Kálmán

Forrás: [VKM.Tdgy.1899.].

21. számú melléklet

Tímár Kálmán művei

Forrás: [Asbóth 2012].

Főbb művei:

- 1924. *Premontrei kódexek* /Pannónia, Kalocsa/
- 1931. *A moldvai husziták és csángók magyar miséje* /Pannónia, Kalocsa/
- 1931. *Legrégibb bibliafordításunk eredete* /Pannónia, Kalocsa/
- 1931. *Legrégibb magyar bibliánk naptára és helyesírása* /Pannónia, Kalocsa/
- 1932. *Rosty Kálmán összes költeményei*. Sajtó alá rendezve /Kalocsa/
- 1934. *Árpád-házi boldog Margit legendája* /Pannónia, Kalocsa/
- 1934. *A breviáriumi Margitlegendák* /Pannónia, Kalocsa/
- 1935. *A szegedi premontrei apácák magyar nyelvemlékei* /Szeged/
- 1936. *Liszt Ferenc és Kalocsa* /Kalocsa/
- 1936. *Dunántúli magyar kódexek sorsa* /Pécs/
- 1937. *Az Önképzőkör mai feladatai* /Kalocsa/
- 1938. *Az érsekújvári Kir. Kat. Tanítóképző Intézet története* /Kalocsa/

Folyóiratokban megjelent munkái:

1911. *Képek Kalocsa múltjából* /In: Kalocsai Néplap, Kalocsa, 1911.12.24.mell. I-III. p/
1912. *Képek Kalocsa múltjából* /In: Kalocsai Néplap, Kalocsa, 1912.04.06. mell. I-II. p/
1928. *Hol halt meg Klauzál Gábor?*/In: Kalocsai Néplap, Kalocsa,1928.05.26. 10-11. p/
1934. *Kalocsa város neve* /In: Kalocsai Néplap, Kalocsa, 1934.03.30. 3. p/
1935. *A Palma-család jezsuita tagjai* /In: Kalocsai Néplap, Kalocsa, 1935.07.27. 2. p/
1936. *A dusnoki nagy tűz 1800-ban* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1936.11.21. 2. p/
1936. *Körme pusztja múltja* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1936.12.24. 3. p/
1937. *Járásunk református egyházai* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1937.03.20. 2. p/
1937. *A kalocsai pingálás* /In: Kalocsai Néplap, Kalocsa, 1937.03.26. 2. p/
1937. *A hajósi kegyszobor története* /In: Kalocsai Néplap, Kalocsa, 1937.03.26. 3. p/
1937. *Bátya a középkorban* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa 1937.05.29. 2. p/
1937. *Hajós község régi pecsétje* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1937.07.24. 2. p/
1937. *Kalocsa százhusz év előtt* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1937.08.07. 2. p/
1937. *A kalocsai paprika múltja* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1937.09.02. 2. p/
1937. *Géderlak kétszáz év előtt* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1937.10.23. 2. p/
1937. *Szakmár középkori temploma.* /In: Kalocsai Újság, 1937.11.13. 2. p/
1937. *Fajsi határjárás kétszáz év előtt* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1937.12.11. 2. p/
1938. *Bogyszló a kuruc világban* /In: Kalocsai Újság, 1938.01.29. 2. p/
1938. *Dusnok község neve* /In: Kalocsai Néplap, Kalocsa, 1938.04. 13. 3-4. p/
1938. *Érsekcsanád neve* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1938.04.15. 4. p/
1938. *Az 1838-as nagy árvíz* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1938.05.21. 2. p/
1938. *Dunaszentbenedek 200 év előtt* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1938.10.29. 2. p/
1939. *Varajt története* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1939.04.07. 2-3. p/
1939. *Uzód a török világban* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1939.04.22. 2-3. p/
1939. *Bödbakod a középkorban* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1939.06.10. 2. p/
1939. *Bényi István, Kecel magyarosítója* /In: Kalocsai Néplap, 1939.10.07. 2. p/
1940. *Gróf Csáky Miklós* /In: Kalocsai Néplap, Kalocsa, 1940.01.05. 2. p/
1940. *Patacsics Gábor bajai kastélya* /In: Kalocsai Néplap, Kalocsa, 1940.01.20. 2. p/
1940. *Hajós fénykorából* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1940.02.02. 2. p/
1940. *Dunapataj középkori templomai* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1940.03.22. 2. p/
1941. *Miske a kurucvilág után* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1941.01.11. 2. p/
1941. *Uzód zivataros századai* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1941.01.18. 2. p/
1941. *Sárköz népessége 1752-ben* /In: Kalocsai Néplap, Kalocsa, 1941.01.25., 02.01./
1941. *A nagy árvíz 1838-ban* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1941.03.22. 2. p/
1941. *Miske és az árvíz* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1941.04.11. 2. p/
1941. *Ínség és árvíz 1847-ben* /In: Kalocsai Néplap, Kalocsa, 1941.04.19., 04.26./
1941. *Bojár pusztja a középkorban* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa 1941.05.24. 2-3. p/
1941. *Kalocsa a kurucvilág után* /In: Kalocsai Néplap, Kalocsa, 1941.10.04. 2. p/
1941. *Foktő a kurucvilág után* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1941.10.31. 2-3. p/

1942. *Ünneprontás Miskén 1748-ban* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1942.04.03. 2-3. p/
 1942. *Százados évfordulók Kalocsán* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1942.04.18. 2. p/
 1943. *Kalocsai céhzászlók* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1943.05.22. 2. p/
 1943. *Az 1910. évi népszámlálás* /In: Temerini Újság, 1943.07.18. 1-2. p/
 1943. *Az 1941-es népszámlálás* /In: Kalocsai Újság, Kalocsa, 1943.10.09. 2. p/
 1943. *Az 1941. évi népszámlálás* /In: Temerini Újság, 1943.10.17. 1-2. p/
 1947. *Híres kalocsai emberek* /In: Kalocsai Népszava, Kalocsa, 1947.10.08., 10.15./
 1948. *Kossuth Lajos és Malatin Antal* /In: Kalocsa és Járása, Kalocsa, 1948.01.31. 2. p/
 1948. *Hollmayer Ferenc* /In: Kalocsai Népszava, Kalocsa, 1948.02.25. 2. p/
 1948. *1848 két nyomdász hőse* /In: Kalocsa és Járása, Kalocsa, 1948.02.28. 1. p/
 1948. *P. Tóth Mike, a nemzetőr* /In: Kalocsai Népszava, Kalocsa, 1948.03.03. 2. p/
 1948. *Foktői 48-as szabadsághősök* /In: Kalocsai Népszava, Kalocsa, 1948.03.24. 4. p/
 1948. *Simig Rezső, a podhoringi hős* /In: Kalocsa és Járása, Kalocsa, 1948.03.27. 4. p/

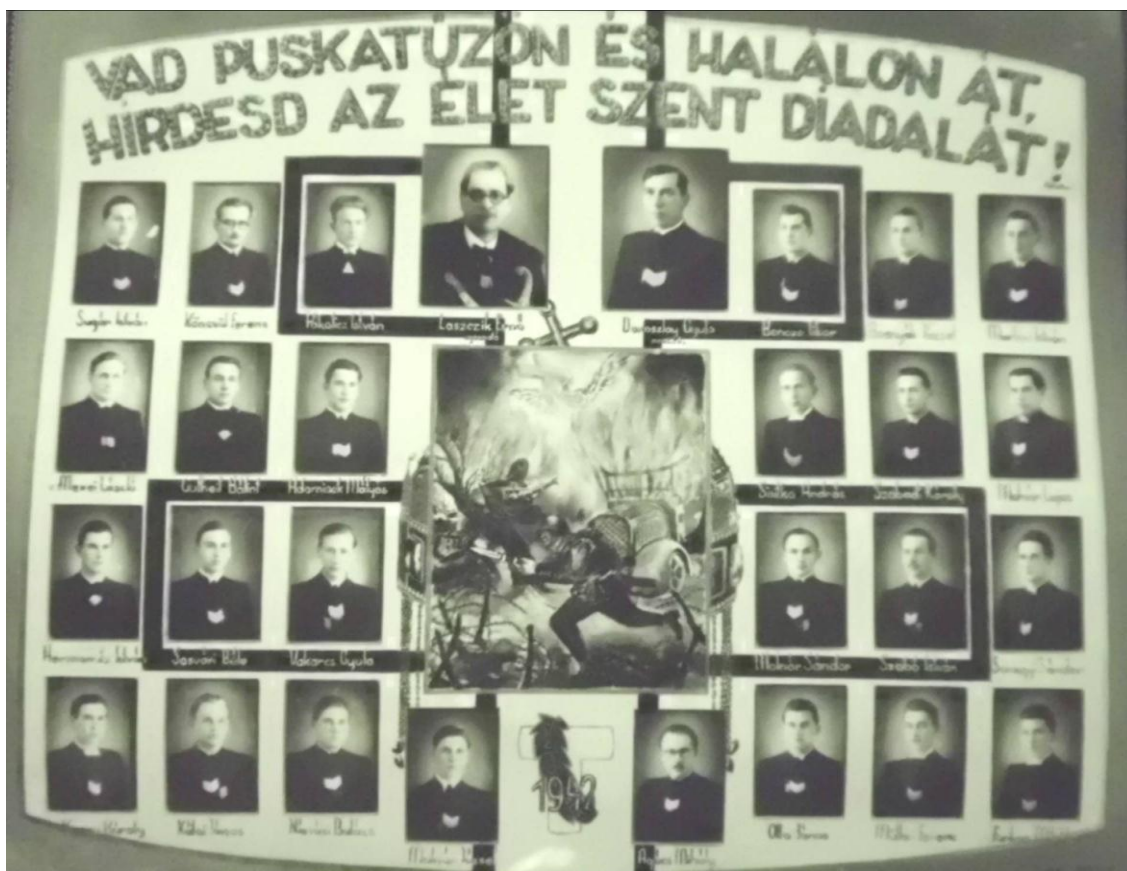
22. számú melléklet

Pákolicz István magyar író, költő, műfordító, pedagógus

Forrás: [VKM.Tdgy.2004.1.248.].

23. számú melléklet
Pákolicz István tablója 1942-ből
Forrás: [VKM.Tdgy.25398.].

24. számú melléklet
Pákolicz István művei
Forrás: [Bertók 1986].

Fő művei:

- 1954. Három költő (versek, Boda Istvánnal és Petrovácz Istvánnal)
- 1955. Évgyűrűk (versek)
- 1958. Szüret (versek) /Budapest, Magvető Kiadó/
- 1959. Stuart Mária (drámafordítás)
- 1961. Altató (gyermekversek) /Pécs, Jelenkor Kiadó/
- 1962. Fény és árnyék (versek) /Budapest, Magvető Kiadó/
- 1963. Esti dal (versek) /Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó/
- 1965. Messzenéző (versek) /Budapest, Magvető Kiadó/
- 1966. Igazságos Mátyás (gyermekversek) /Budapest, Magvető Kiadó/
- 1969. Ami lehet (versek) /Budapest, Magvető Kiadó/
- 1971. Jel (válogatott versek) /Budapest, Magvető Kiadó/

1972. Zöldarany (versek) /Budapest, Magvető Kiadó/
1972. Pitypang (gyermekversek) /Budapest, Móra Kiadó/
1974. Koronák (versek) /Budapest, Magvető Kiadó/
1978. Vargabetűk (versek) /Budapest, Magvető Kiadó/
1979. Kínálgató (gyermekversek) /Budapest, Móra Kiadó/
1980. Bögrésdiások (kisregény) /Budapest, Kozmosz Könyvkiadó/
1981. Kikerics (versek) /Budapest, Magvető Kiadó/
1984. Bagolytrombita (gyermekversek) /Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó/
1987. Tűzbenéző (versek) /Budapest, Magvető Kiadó/
1989. Mandulavirág (versek, hangjáték) /Pécs, Baranya Megyei Könyvtár/
1993. Megváratlan (versek) /Pécs, Pro Pannonia Kiadó/
1996. Pepitafüzetemből (versek) /Pécs, Pro Pannonia Kiadó/

25. számú melléklet

Hámory Imre, baritonista opera-, operett-, és nótáénekes, színész

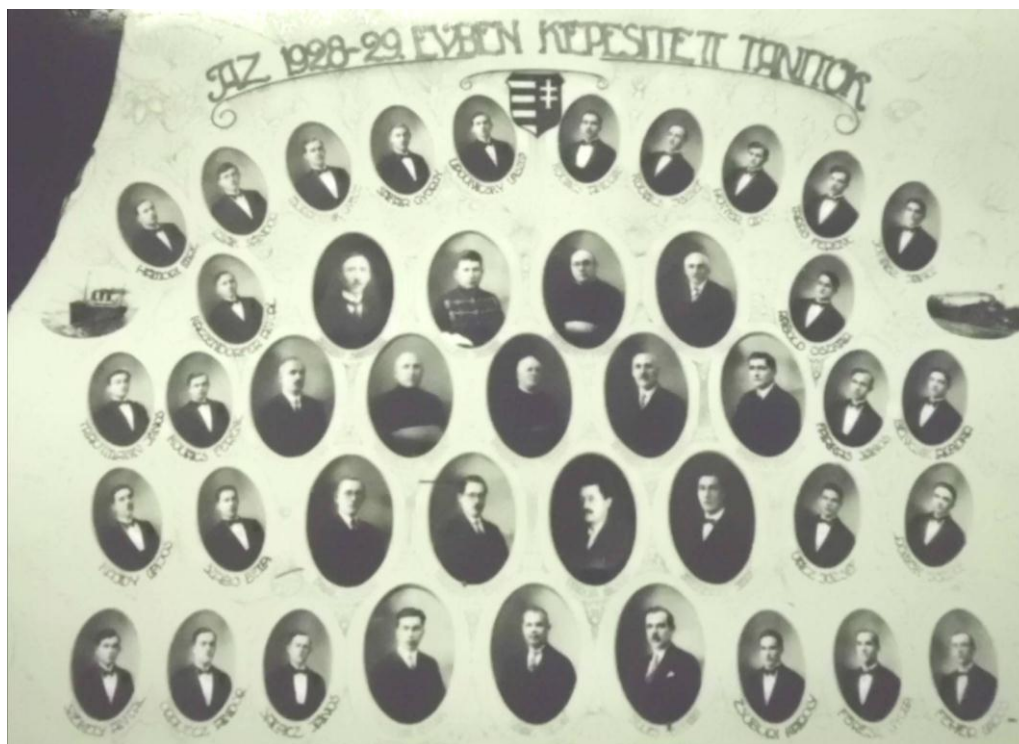
Forrás: [VKM.Tdgy.2004.1.249.].

26. számú melléklet

Hámory Imre 1929-es tablója

Forrás: [VKM.Tdgy.25415.].

27. számú melléklet

A kántorképző tanfolyam 1., 2. éves tanterve

Forrás: A szerző saját összeállítása.

Első év	
Tananyag	Óraszám
Az egyházi év beosztása, 4 Mária-Antifona	2 óra
A sacrum lectum, különös tekintettel az iskolás gyermekek miséjére, az „off. votiv.” Sorrendje szerint	10 óra
A délutáni népájtatosság (Lit. lauret. áldás)	4 óra
A nagymise rendje, az „ordinarium” (Kyrie, Gloria, Credo Sctus, Bedictus, Agnus, Respons) begyakorlása	10 óra
A „Directorium” ismertetése a misére nézve, a „Commune Sctorum” népénekeinek begyakorlása	10 óra
Virágvasárnap, Nagyhét	22 óra
Szent Márk napja, Keresztjáró napok	8 óra
Úrnapja	4 óra
Esküvő, Keresztelés	1 óra
Temetés	5 óra
A sekrestyés teendői	2 óra
Praeludiumok begyakorlása, összhangzattani magyarázatokkal	74 óra
Összesen:	152 óra

Második év	
Tananyag	Óraszám
Vízkereszt, Gyertyaszentelő, Hamvazó szerda	5 óra
A „Proprium de tempore” következő ünnepnapjaira eső népénekek begyakorlása: Mindszentek – 2 ének, Advent – 2 ének, Karácsony – 3 ének, Új év – 1 ének, Vízkereszt – 1 ének, Jézus neve napja – 4 ének, Gyertyaszentelő – 1 ének Előböjt és böjt – 4 ének	20 óra
Sacrum lectum p. def.	5 óra
A „Prop. d. temp.” következő ünnepnapjaira eső népénekek begyakorlása: Húsvét – 3 ének, Áldozó csütörtök – 2 ének, Pünkösöd – 2 ének, Szentháromság vasárnapja – 2 ének, Úrnap – 1 ének A „Prop. Sctorum”-ból: Szent László – 2 ének, Szent István – 2 ének, Mária énekek – 5 ének	20 óra
Énekes halottas mise és Libera	6 óra
Orgonálás, összhangzattani magyarázatokkal és gyakorlatokkal és gyakorlatokkal egybekötve	96 óra
Összesen:	152 óra

28. számú melléklet
Leányfalusi Vilmos pap, karnagy élete és munkássága

1937-ben született Bács-Kiskun megyében, Kiskörösön. Már fiatalon megismerkedik az egyházi zenével, mivel édesapja (aki a kalocsai tanítóképzőben végzett) kántortanítóként tevékenykedett – egészen a doni csatában halt hősi haláláig. Tanítónő édesanyja ezután egyedül nevelte fel őt és testvérét, nehéz körülmények között. Zenei tehetségére hamar felfigyeltek. A Kalocsai Iskolánövérök híres zenetanáránál, Maristella nővérnél zeneelméletet és kántorkodást; zongorát Wilhelmus Henry holland származású zongoraművész-tanárnál tanult.

A kalocsai Szent István Gimnáziumban érettségizett 1955-ben, ahol sokszor felkérték orgonálni, illetve az énekkar kísérésére a kalocsai főszékesegyházban. Teológiai tanulmányait Szegeden, a Hittudományi Főiskolán végezte. 1960-ban Grósz József érsek szentelte pappá a kalocsai főszékesegyházban. Káplánévei alatt – Nagybaracskán, Bácsbokodon és Csengődön – nagy lelkesedéssel szervezte meg a helyi énekkarokat, tanította a zene szeretetét. A Zeneakadémiára ideológiai okokból nem vették fel. Zongorajátékát szegedi évei alatt Höchtl Margit zongoraművésznőnél fejlesztette, orgonatanulmányait pedig Pécsi Sebestyénél – a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola tanáránál kezdte meg.

1964-ben újra Kalocsára került a főszékesegyházba, kántor-káplánnak. *Hamvas Endre érsek felismerve tehetségét Rómába küldte, ahol a pápai zeneakadémián (Pontificio Istituto di Musica Sacra) tanult. Ferruccio Vignanelli tanítványaként 1974-ben szerzett diplomát.* Ugyanitt tanult még zeneszerzést, gregorián éneket, és klasszikus polifóniát. Még ebben az évben Pierre Cochereau-nál Nice-ben improvizációs kurzuson vett részt. 1968-tól a kalocsai főszékesegyház orgonistája és karnagyja. Több mint harminc éve tanít az egyházmegye kántorképző tanfolyamán, melynek 1968 óta az igazgatója is. Tanítványai, akiket ő indított el a zenei pályán, szép sikereket értek el. 1991-ben a HUNGAROTON gondozásában jelent meg az a lemeze, amelyen francia orgonaműveket játszik a kalocsai Angster orgonán.

Ugyanezen a hangszeren hangzott fel az a koncert is, melyet hangkazettán rögzítettek; az improvizáció mestereinek – Gergely Ferenc, Koloss István és Leányfalusi Vilmos – előadásában. 2005-ben CD-n adta ki az *Orgonaművek a Kalocsai Főszékesegyházban* című felvételét. Hangversenyezett az ország számos templomában, valamint Olaszországban, Franciaországban, Ausztriában, és Németországban. A program végén gyakran hangzott fel egy-egy improvizáció. A Kalocsa–kecskeméti Főegyházmegye területén számos orgonafelújítás és több orgona tervezése fűződik a nevéhez.

Negyven évvel ezelőtt újjászervezte a kalocsai főszékesegyházi kórust, mely a mai napig eredményesen működik, és szinte egyedüli zenei szolgálatot teljesít. Kalocsai működése során jelentősen hozzájárult a város zenei életének fejlődéséhez. Művész-pap pályafutása során rendkívüli hivatástudatról tett tanúbizonyságot, amely rendíthetetlen Isten-, és hazaszeretettel párosul, melyet felsőfokon tolmácsol a zene nyelvén. *Munkájának elismeréseként 2012-ben Magyar Arany Érdemkereszttel tüntették ki.*

29. számú melléklet

Sztára József tanítóképzői tanár, mérnök, egyházi zeneszerző és karnagy

Forrás: [VKM.Tdgy.2004.1.232.].

30. számú melléklet
Sztára József és zenekara
Forrás: [VKM.Tdgy.2004.1.574.].

31.számú melléklet
Sztára József néhány műve
Forrás: [Szinnyey 1902].

Néhány műve:

1880. *Diffusa est gratia; Te Deum; Te es Petrus*
1884. *A zene történelmeinek átnézete, különös tekintettel az egyházzene fejlődésére*
Tanítványai számára /Kalocsa/
1890. *Anyaggyűjtemény a természetrajz tanításához*
Tanítóképezdek számára /Kalocsa/
1890. *Számtani példatár*
A tanítóképezdek 2., 3., 4. évfolyama számára /Kalocsa/ - összeállította
1891. *Alkezlán számara* – zenéjét szerezte /Kalocsa/
(operett 1 felvonásban, az Ezeregyjé egyik meséje nyomán írta Virág István)
1892. *A Memnon szobor titka* – zenéjét szerezte /Kalocsa/
(Iskolai énekes színmű 3 felvonásban, írta Virág István)
1906. *Ecce sacerdos magnus* – zenéjét összeállította /Kalocsa/
(színi jelenetek 4 képben Dr. Veszprémi Városház Gyula kalocsai érsek székhelyének ünnepére írta
Kiss-Erős Ferenc)